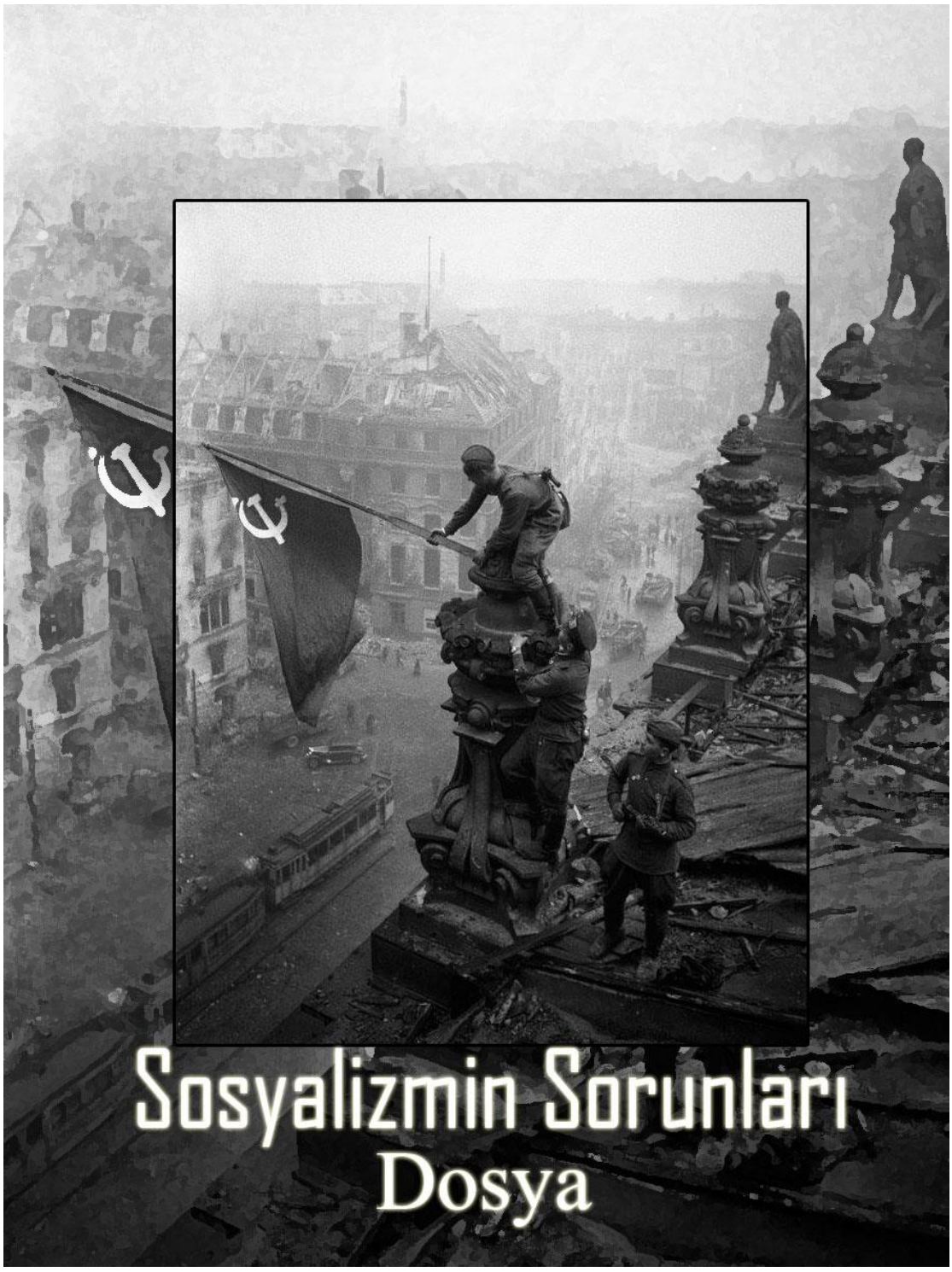
Sosyalizmin Sorunları Dosyası

Proletarya Enternasyonalizmi ve SSCB

Çağdaş sosyalist pratiğin en çok tartışılan yanlarından birisi de, proletarya enternasyonalizmidir. Sosyalist ülkelerin bu ilkeye ne ölçüde uygun davranabildikleri ve var olan olumsuzlukların kökeninde yatan nedenler, sosyalizmin sorunlarının belirlenmesinde can alıcı konulardan biridir.

Birinci Enternasyonal, “İşçi sınıfının kurtuluşu, ne yerel ne de ulusal bir görev olmayıp, modern toplumun bulunduğu bütün ülkeleri kapsayan, çözümü de en ileri ülkelerin pratik ve teorik alanda birlikte eylem göstermesine bağlı olan toplumsal bir görevdir.” ilkesinin üzerinde yükselmişti. Bu ilke, Üçüncü Enternasyonal’in de kuruluş ilkesiydi. Lenin’in devrimci grup ve partilere yolladığı davette geçen: “Proletarya enternasyonalizmi: 1) Tek tek ülkelerin hareketlerinin çıkarlarının dünya çapındaki devrimin çıkarlarına tabi kılınmasını, 2) Burjuvazisine karşı zafer kazanan ulusun, uluslararası kapitalizmi yıkmak için, en büyük fedakarlıkları yapmaya yetenekli ve razı olmasını gerektirir” sözleri, enternasyonalizmin anlamınının güzel bir tanımıydı.

Ancak, daha sonraki süreçlerde ve özellikle Emperyalistler Arası 2. Paylaşım Savaşı günlerinde enternasyonalizmin anlamı farklılaştırıldı. Kapitalizmi yıkmak, komünizmin ilk evresi olan sosyalizmi, bütün sınıfların tamamıyla ortadan kaldırılmasını sağlayacak proletarya diktatörlüğünü ve uluslararası sovyet cumhuriyetini kurmak amacı, yerini; dünya proletaryasının başlıca amacı olarak, tek ülkede sosyalizmin zaferine dayanak olmak, dünya devrimini bu olguya tabi kılmak amacına bıraktı. Stalin, 1927 yılında yaptığı bir konuşmada, bir kişiye enternasyonalist denilebilmesi için, o kişinin dünya devrimci hareketinin ana üssü olan SSCB’ni kayıtsız koşulsuz bir kararlılıkla savunabilmesini ön koşul olarak savunmuştu.

Tek ülkede sosyalizm süreci boyunca Komintern’in eylemlerinin yöneldiği bu hedef, uluslararası proletaryanın savaş örgütünün, giderek SBKP dış politikasının bir aracına dönüşmesi ve iki savaş arası dönemde, uluslararası işçi hareketine büyük zararlar vermesine yol açtı. Sorunu bir bütün olarak kavramak ve Stalin’in tutumlarının nedenlerini de belirlemek açısından, Komintern politikalarının üzerinde yükseldiği ortama dönerek, genel çizgileriyle bakmak gerekiyor.

İki savaş arası dönemde, Avrupa tam bir toplumsal çalkantıya sahne olmuştu. Emperyalistler arası çatışmanın geçici bir çözümü olarak nitelenebilecek Birinci Dünya Savaşı, kıtada, savaşa karşı güçlü bir kamuoyu oluşturmuştu. Savaşa hayır tavrı, sol kesimleri kesin bir saflaşmaya itmiş ve savaş süreci, reformizmin, sosyal şovenizmin, büyük ölçüde teşhirini içermiş, başlangıçta azınlıkta kalan anti-militarist, enternasyonalist görüş, Ekim Devrimi’nin olağanüstü prestijinin de etkisiyle, savaştan güçlenmiş olarak çıkmıştı. Lenin, savaşın başlangıcında, 2. Enternasyonal’in durumunu ve devrimci hareketin hedeflerini şöyle saptamıştı:

“2. Enternasyonal öldü. Oportünizm yedi başını. Kahrolsun oportünizm ve yaşasın yalnız dönekleri değil, oportünizmi de başından defeden, 3. Enternasyonal. 19. yüzyılın kapitalist köleliğinin uzun barış dönemi boyunca proleter kitlelerin örgütlenmesinde, 2. Enternasyonal yararlı bir çalışma yapmıştır. 3. Enternasyonal’in görevi ise, proletaryayı kapitalist devletlere karşı mücadeleye, bütün ülkelerin burjuvazilerine karşı iç savaşa hazırlamak, siyasi iktidar için, sosyalizmin zaferi için, proletarya güçlerini örgütlemek olacaktır.”

Savaşın bitimi, Ekim Devrimi’ni izleyen güçlü bir devrimci dalgayı getirmişti. Faşizm, bu devrimci dalgayı bastırabilmenin yolu ve burjuva egemenliğin son biçimi olarak doğdu, gelişti; Avrupa’nın birçok ülkesinde devrimci durumlar ve karşı devrimler yaşandı, kıta sarsıldı.

Komintern böyle zorlu bir sürecin örgütüydü ve görevi, bu toplumsal çalkalanmayı dünya devrimine dönüştürmek olarak ifade edilmekteydi. Avrupa’daki toplumsal harekete yön verme

çabasının dışında, Komintern önderliğinin ikinci önemli alanı ise, sömürge ve yarı sömürge ülkelerde yükselen ulusal kurtuluş hareketleriydi. Bu ülkelerin başında da, Çin geliyordu.

Komintern'in işlevini ve hareket mantığını anlayabilmek, SSCB'de yaşanan dönem koşullarını, içinde bulunduğu uluslararası konumu anlayabilmekten geçer.

Bunu kısaca, emperyalist kapitalist güçlerin bütün enerjileriyle sosyalizmin anayurdunu boğmaya çalışmaları ve buna gösterilen direnç biçiminde özetleyebiliriz. Komintern'in hatalarının ya da hatalı görünen politikalarının ardında, SSCB'nin bu durumu; düşman sistemle çevrili bir ortamda, kendisine yaşamsal maddi temeller yaratmaya çalışan bir ülkenin yalnızlığı yatar.

Devrim, kapitalizmin eşit olmayan gelişme yasasının bir ürünüydü ve emperyalizmin dünya üzerindeki denetiminin zaafa uğradığı bir dönemde patlak vermişti. Sonrasında emperyalizm, zaten bir yıkımın üzerinde yükselmeye çalışan sosyalizme, olanca gücüyle saldırdı. Saldırı, SSCB'nin dört yandan kuşatılması ve ülkedeki beşinci kolun da yardımıyla yıkılması esasına dayanmaktaydı. Devrimin yayılması için Kafkasya'da tampon cumhuriyetlerin kurulması yoluna gidilmişti. Batı'da zaten böyle bir durum vardı. Doğu'da Japonya, hem devrimi yıkmak hem de toprak ilhak etmek için hazır bir güçtü.

Bu kuşatmayı yarmak, Bolşevik iktidarın başlıca amaçlarından biriydi. Türkiye ve Çin ile ilişkilerin iyi bir düzeyde tutulmaya çalışılması, özellikle Çin devrimci hareketine zarar veren uygulamaların sık sık gündeme gelmesinin kökeninde yatan neden, bu olguydu.

İç savaş, yalnızca emperyalizmin beşinci koluna karşı yürütülen bir savaş değildi. Aynı zamanda doğrudan emperyalist güçlerle savaşlar da yaşanmaktaydı. Emperyalistler, sosyalizme karşı, aralarındaki çelişkilere rağmen birarada olmayı başarıyordu. Hatta emperyalizmin boyunduruğu altındaki ülkelerden de savaşa birlikler sokulmuştu. Örneğin, Yunanistan bu savaşa fiili olarak katılmıştır.

Kuşatma ve saldırı yalnızca açık bir savaş biçiminde sürmüyor, diğer çeşitli düzeylerde de kendisini gösteriyordu. Sahte banknot basarak Rusya'ya sokmaktan, işletmelere sabotaja kadar uzanan bir dizi ekonomik saldırı, iç savaş sonrasında da sürdü. Keza, devrimci hükümeti tanımama tavrı da uzun yıllar etkili oldu.

İkinci Dünya Savaşı'nın boyutlarından birisi de, SSCB'ne karşı savaştı. Bu, birbirleriyle savaşan emperyalist ülkelerin ortak amacıydı. Bu nedenle, Almanya'nın yenilgisinin kesin olarak belirlendiği bir aşamaya kadar, savaş SSCB-Almanya savaşı olarak geçti, ve ancak bunun ardından Kızılordu'nun ilerlemesinin kıta içlerine uzamasını engellemek çabasıyla, Normandiya çıkarması başlatıldı. SSCB'ni İngiltere ve ABD ile müttefik olmaya iten neden de, hiç bir zaman SSCB'nin bu ülkeleri Almanya'dan daha tehlikeli bulması değildi. Aynı biçimde, İngiltere ve ABD de SSCB'nin asıl düşman olduğunu her zaman vurguluyorlardı.

Savaştan, SSCB büyük bir zaferle çıktı. Emperyalist kuşatma yarılmış, sosyalizm dünyanın üçte birinin sistemi olmuştu. Savaşın bittiği gün, soğuk savaş başladı. Churchill, "Avrupa'nın ortasına demir bir perde inmiştir" diyor ve "uygar" dediği dünyayı bu demir perdeyi yıkmaya çağırıyordu. Bu soğuk savaş, yıllar boyu sürdü ve dünyaya verdiği zarar, ikinci dünya savaşının

verdiği zarardan daha az olmadı. Kore'de, Yunanistan'da açık çatışmaya dönüştü ve dünyanın dört bir yanında milyonlarca insan katledildi. Emperyalizm nükleer silahlanmayı tırmandırıyor, dünya halklarını tehdit etmeyi, varlığını güvenceye almanın bir çeşit garantisine dönüştürüyordu.

Soğuk savaşın ne zaman bittiği tartışma götürür. Kimilerine göre, 1954 yılında Kore Savaşının sona ermesi ve Stalin'in ölümüyle sona ermiştir. Kimilerine göre SSCB'nin çözülmesi ve Berlin Duvarı'nın sökülmesine kadar devam etti ya da Gorbaçov ile Reagan el sıkıştıkları an bu süreç bitmişti.

Bu nitelik bugün de sürüyor. Üstelik daha önce olmadık biçimde evrimci bir teorik temel yaratma çabası açıkça vardır.

Sorunu örneklemeye geçmeden önce, Komintern'in çeşitli yanlışlıklarının kökeninde yatan nedenlerden biri olan, dönemin komünist partilerinin niteliklerine kısaca değinelim. Çünkü Stalin ve Komintern değerlendirilirken, her hatanın, her zaaflı politikanın faturası Stalin'e çıkartılmakta, Stalin'in dünya devrimini boğduğu sonucuna varılmaktadır. Özellikle Trotçkist söylem, bu temayı çok sık işler. Onlara göre Komintern'in ihaneti, 2. Enternasyonal'in ihanetinden daha az kritik değildi ve ihanetin mimarı da, Stalin'di.

Burada, sorunun önemli yanı, olumlu ya da olumsuzluklardaki payları Komintern merkezinden daha az olmayan ve hatta tayin edici rolün sahibi olan boyut es geçilmektedir. Mücadele pratiğinden uzak kaygılarla, tarihi yeniden kurgulamaya dayanan bütün yaklaşımların yazgılarıdır bu. Hiçbir önerme, hiçbir program, yalnızca kağıt üzerinde ifade ettikleriyle ele alınamaz. Hepsinin bir arka planı vardır. Burada yalnızca politikayı saptayanlar değil, aynı zamanda onun uygulanmasına uygun koşulları yaratanlar ve uygulayanlar yer alır. Doğru ya da yanlışta, onların payı çok daha ciddi bir biçimde saptanmalıdır.

Savaş ve Ekim Devrimi, bütün dünyada işçi hareketlerinde de çalkalanmalara neden olmuştu. Savaşa karşı tavır ve Ekim Devrimi'ne yaklaşım saflaşmayı açığa çıkarmış, reformist ve devrimci saflar arasında kesin bir kopuşma başlamıştı. Bununla birlikte saflaşmanın ayırdedici yanı genellikle bu düzeyde kalmış ve Lenin'in tüm çabaları ve perspektiflerine rağmen, örgütlenme anlayışı, devrim anlayışı ve çalışma biçimi bağlamında bir saflaşmaya dönüşmemişti. Sosyal şovenist bir nitelikten arınmak ve proletarya diktatörlüğünü içeren bir programa sahip olmak, kuşkusuz önemlidir ve partiyi devrimci yapan olmazsa olmaz gerekliliklerdir. Ama bunlar yeterli olmaz. Politik iktidar savaşının yürütülüş biçimi, bu yolda temel alınan örgütlenme ve devrimci savaş süreci boyunca saptanacak taktikler, bir örgütün yapısını belirleyen olgulardır.

Bolşevik Partisi, ihtilalci bir geleneğin üzerinde yükselmişti. 19. yüzyıl boyunca gelişen işçi hareketleri ve ona koşut olarak Rus devrimci demokrasisinin evrimi, Bolşevikleri besleyen kaynaklar olmuş, politik iktidar savaşının ancak profesyonel devrimcilerden oluşan illegal bir çelik çekirdek öncülüğünde ihtilalci bir kitle çalışmasıyla sonuca ulaşabileceği, mücadele süreci içinde saptanmış ve sonuca ulaşılmıştı.

Avrupa'da ise, Çarlık otokrasisinin yerini burjuva demokrasisi almakta ve ortam legal çalışmanın yaygın biçimde gündeme gelmesini mümkün kılmaktaydı. Bu ortam parlamentarist eğilimleri ve reformizmi güçlendirerek, 2. Enternasyonal'in sonunu getirmişti.

Troçki, 1907 yılında şunları yazmıştı: "İşçi partilerinin işlevleri, geçmişte olduğu gibi, günümüzde de kapitalizmin gelişiminin toplumsal ilişkileri devrimcileştirmesi gibi, işçi sınıfının bilincini devrimcileştirmektir. Ancak proletaryanın saflarında yürütülen örgütlenme ve ajitasyon çalışması, bir içsel durağanlığı da bağrında taşır. Avrupa sosyalist partileri ve özellikle de bunların en büyüğü olan Alman sosyal-demokrasisi, büyük kitlelerin sosyalizmi kucaklamasıyla orantılı olarak, onların tutuculuğunu geliştirmiş ve disiplinli olmasıyla birlikte, (bu nitelik) artmıştır. Bunun sonucu olarak proletaryanın politik deneyimini taşıyan Alman sosyal demokrasisi, belirli bir anda, işçilerle burjuva gericiliği arasında çıkabilecek açık bir çatışmanın gelişmesinin önündeki dolaysız bir engel haline gelebilir."

Hayat, Troçki'nin bu öngörülerini doğruladı, mücadele içinde 2. Enternasyonal, devrimci hareket önünde dolaysız bir engel durumuna geldi. İlginç olan, Troçki'nin bu sözlerine rağmen daha sonra, KP'ler de bu nitelikten pek uzaklaşmadıkları halde, olumsuzlukları bütünüyle Stalin'e bağlaması, parlamentarizmin Avrupa sol hareketi üzerindeki etkilerini görmek istememesiydi.

Ama Avrupa Komünist partileri, devrimci savaş süreci içinde parlamentarizmin işlevini tam olarak değerlendiremediler. Legal olanakları, politik iktidar savaşının bir aracı olarak kullanmak yerine; 2. Enternasyonal ile bu düzeyde bir hesaplaşmaya girmediler ve örgütsel işleyişleri, çalışma biçimleriyle her zaman reformist ve parlamentarist eğilimleri içeren ve giderek legal çalışmayı temel alan bir noktada kaldılar. Bunun sonucu, ihtilalci kimliğin çözülmesi ve politik iktidar savaşının evrimci bir anlayışa terkedilmesinden başka bir şey olamazdı. Dolayısıyla oportünizme ve pragmatizme karşı dirençli bir yapı değil, tam tersine, bu niteliği daha baştan içeren dar pratikçi ve dogmatik bir nitelik, Batı Avrupa Komünist Partilerinin ortak özelliği oldu.

Bu niteliğiyle söz konusu partiler, örgütlenmenin yatay ve dikey özelliklerini diyalektik bir bütünsellikle yürütmekten uzaktılar. Sendikalar içinde güçlü, kitleseldiler ama, nitelikli bir kadrolaşmadan ve faşist tırmanışa karşı silahlı mücadele örgütleyebilmekten uzak durumdaydılar. Bu, Komintern'in empoze ettiği ve SSCB'nin varlık ve gelişmesini esas alan politikalarla çakışan bir nitelikti ve sonuç; Avrupa'daki devrimci yükselişin değerlendirilememesi, karşı devrimin üstün gelmesi oldu.

Sınıf hareketi, hiç kuşkusuz uluslararası proletaryanın amaç ve programını kendisine temel almalıdır. Ancak, evrensel bir başarının yerel başarıdan geçtiği de bir gerçektir. Eşit olmayan gelişme yasasının derinleştiği ve dünya devriminin uzun ve sancılı bir süreci içereceğinin yeterince açığa çıktığı koşullarda, daha da önem kazanan bir olgudur bu. Sınıf hareketi, uluslararası hareket adına, kendi ülke gerçekliğiyle çelişen, kendi mücadelesini baltalayan, hatta engelleyen dayatmalara boyun eğmez. Aradaki büyük farklılığı, kendi somutunu gözeterek çözümlemek zorundadır. Tersi durumda, kendi halkından, ulusundan yalıtılmak ya da en azından ihanetle damgalanmak doğal bir sonuçtur.

SBKP, Komintern'i işte bu tür partilerle birlikte ve dünyanın tek muzaffer komünist partisi olarak kurdu. SBKP önderleri, Komintern'e büyük umutlarla bağlıydılar. O sıralar herkes yakın bir devrim beklentisi içindeydi. Komintern bu büyük devrimin öncü gücü olacaktı. Dolayısıyla bu tür bir önderliğin gerektirdiği disipline de sahip olması gerekiyordu. 1920 yılında yapılan 2. Kongre'de kabul edilen ve 21 maddeden oluşan üyelik koşulları, bu amaca uygun olarak saptanmıştı.

"Enternasyonal'de Rus Partisi'nin üstünlük sağlaması kimsenin aklından geçmemişti. Bütün partiler yürütme kurulunda demokratik bir şekilde temsil ediliyordu. Bir iki üyeyi geçmeyen Rusların, prensip olarak, herhangi bir imtiyazlı durumu yoktu. Enternasyonalizm; milli görüşlerin, bütün hareketin çıkarlarına feda edilmesi demekti. Ama herhalde milli bir Rus görüşüne boyun eğilmesi demek değildi. İhtilal, önemli Avrupa ülkelerinden birinde kazanılmış olsaydı, böyle bir uluslararası önder kadro ve disiplin gerçekleşebilecekti. Ama Avrupa'da ihtilalin olmaması Enternasyonal'i Rus partisinin arkasından gitmeye zorladı. Enternasyonal'daki Avrupa kollarının kendilerine pek güvenleri yoktu." (İ. Deutscher)

Süreç içinde Avrupa'daki devrim umutları köreldikçe, Avrupalı partilerin Bolşevik Partisi'ne bağımlılığı daha da arttı. Bolşevikler başlangıçta oldukça özenli davranıyor, Komintern'in devletler politikasının bir aracına dönüşmesini engellemeye çalışıyorlardı. Ama bu tek yanlı çaba yeterli olmadı. Olayların gidişi ve diğer seksiyonların siyasi kişilik oluşturma bağlamında yetersiz olmaları, Komintern'i SBKP'nin denetimine soktu.

"Lenin bu duruma çok üzülüyordu. Engels'in 2. Enternasyonal'de Alman Partisi'nin hakimiyeti konusunda yaptığı uyarıları hatırlıyor ve Rus Partisi'nin üstün duruma geçmesinin bundan daha az tehlikeli olmayacağını söylüyordu. Yabancı komünistlerin kendisine olan güvenlerini artırmaya çalışıyordu. Yürütme kurulunun Moskova'dan Berlin'e ya da başka bir Avrupa başkentine götürülmesini, böylece Enternasyonal'in Rus çıkarlarının ve konularının devamlı baskısından kurtulmasını bile tavsiye etmişti."(İ. Deutscher)

Aynı sakıncaya, Komintern'in kuruluş döneminde Rosa Luksemburg da dikkat çekmişti. Komintern'in kuruluş toplantısına gönderilen Alman temsilci Paul Levi'yi uyaran Luksemburg, Komintern merkezinin Moskova'da olmasının, örgütü Bolşeviklerin denetimine sokabileceğini söylemiş, merkezin başka bir kentte bulunmasını istemişti. Ancak bu görüş, başlangıçta da, sonradan Lenin yeniden gündeme getirdiğinde de, özellikle yabancı delegelerin istekleriyle kabul görmemişti. Burjuvazinin denetimindeki bir kentte çalışmanın birçok sakıncayı içereceği düşünülüyordu.

Anlaşılacağı üzere Komintern'in SBKP'nin insiyatifine girmesi ve giderek SSCB dış politikasının etkin bir aracına dönüşmesi, baştan planlanmış bir sonuç değil, koşulların ve Komintern bileşiminin farklı bir seçeneği ortadan kaldırmasının ürünüydü. Bu tür gelişmelere karşı güvence olarak düşünülen disiplin maddeleri ve yürütme konseyi, zamanla SBKP'nin etkisini koruyucu bir işlev yüklendi. Durumun Stalin'le ve onun dönemiyle bir ilgisi yoktur. Tersine, Stalin o dönem Komintern'le en az ilgili olan SBKP önderiydi. Komintern'in SBKP'nin insiyatifine girmesi, ondan önce tamamlanmış bir süreçtir. Yine Deutscher'den aktaracak olursak,

“Lenin’in söyledikleri hep çıkmıştı. Yıllar geçtikçe Yürütme Kurulu’ndaki Rus üyelerin yabancı komünistlerin işlerine müdahaleleri, işleri daha da karıştırmaya başlamıştı. Zinovyev, tadını çıkara çıkara, bütün cakasıyla, anlayışsızlığıyla ve çekinmeden Enternasyonal’e hakimdi. Troçki bile, bu durumun yarattığı himaye sisteminin uygulanmasına, Yürütme Kurulu’nun bir üyesi olarak katılmıştı. Komintern’deki Fransız Komisyonu’nun başkanı olduğu için Fransız komünistlerinin günlük çalışmalarını büyük bir yetki ile izliyordu. Alman, İtalyan, İspanyol ve İngiliz partileri de bütün sorunlarda, çalışmalarının bütün ayrıntıları üzerinde, onun öğütlerini almaya koşuyorlardı, o da rahatça öğütlerini veriyordu.”

Kurulduğu 1919’dan 1924’e kadar beş kez yapılan Komintern Kongresi, bu tarihten, lağvedildiği 1943’e kadar geçen süre içinde yalnızca iki kez (1928 ve 1935) toplandı. Bu, SSCB’deki gelişmelerin bir yansımasıydı ve Komintern’i SBKP’ye tabi kılan sürecin bir sonucuydu. Böylece, Rusların denetimi altındaki bir enternasyonalin yol açacağı sorunlardan yana kaygıları olan Lenin ve Rosa Luksemburg’un öngörüleri bir yanıyla doğrulanmış oluyordu. Komintern Yürütme Komitesi (EKKİ)’nin sürekli Moskova’da bulunmak zorunda olması, Komintern üzerindeki denetimi kolaylaştırıyordu. SBKP içi çatışmalara uygun biçimde, Komintern içinde de “temizlik” yapılabiliyordu. Başta Bela Kun olmak üzere pek çok Komintern üyesi, bu sürecin kurbanı oldu.

Komintern’i SSCB dış politikasının bir aracı olarak kullanmanın en çarpıcı örneklerinden biri, SSCB-Almanya anlaşmasıdır. Bu anlaşmanın tartışılması, SSCB’ne getirdiklerinin ve götürdüklerinin değerlendirilmesi ayrı bir konu. Çarpıcı olan, sonraları zorunluluğa dayandırılan bu anlaşmanın uluslararası proletaryanın savaş örgütü Enternasyonal’e yansıtılmasıdır. Anlaşmadan sonra Komintern partileri, o güne kadarki pratiklerini yadsımaya, teorilerini gözden geçirmeye başladılar.

Faşizm, 1935 yılında, tekelci burjuvazinin en gerici kanadının diktatörlüğü olarak tanımlanmış ve proletaryanın baş düşmanı ilan edilmişti. Anlaşmanın ardından bu belirlemeler gözlerden ırak tutuldu. İngiltere ve Fransa baş çelişme olarak belirlendi; politik perspektifler yeniden düzenlendi. SBKP, sosyalizmi savunmanın bir gereği, emperyalistler arası çelişkilerden yararlanmanın bir örneği olarak imzaladığı anlaşmayı, dünya devrimci hareketini kullanarak sağlamlaştırmanın tipik bir örneğini vermişti.

Komintern’i devrimci harekete verdiği zararlar bağlamında değerlendirirken; başlıca neden, tek ülkede sosyalizm politikasının uzantısı olarak SSCB çıkarlarının önde tutulması, bunun enternasyonalizmin gereği olarak kabul edilmesi gösterilemez. Aynı zamanda tek ülkede sosyalizm anlayışıyla hiç ilgisi olmayan yanlışlıklar, doğrudan doğruya politik perspektifsizliğin sonucu olan ve devrimci mücadeleye ölçülemeyecek kadar büyük zararlar veren örnekler de vardır.

1928’de başlayan üçüncü dönemin sekter politikaları, önemli örneklerdir. SBKP içinde sol ve sağ sapmaların tasfiyelerinden ve Komintern içinde de buna uygun düzenlemelerin yapılmasının ardından başlayan dönem boyunca izlenen sekter politikalar, en iyi ifadesini Stalin’in şu sözlerinde bulmaktadır:

“Faşizm, burjuvazinin sosyal demokrasinin aktif yardımına dayanan savaşçı teşkilatıdır. Objektif bakımdan sosyal demokrasi faşizmin ılımlı kanadıdır.”

Bu politikanın sonucu olarak, sosyal demokrat hareket “sosyal faşist” ilan edildi. Avrupa işçi ve sendika hareketi bölündü. Komintern’in faşizme ve sosyal faşizme karşı mücadele anlayışı, sendikal hareket içinde güçlü olan sosyal demokrasinin kaypak karakterleriyle yanyana gelince, faşizmin doğru bir tanımlaması, Troçki’den çok sonra, İtalya ve Almanya başta olmak üzere, Avrupa’nın bir dizi ülkesinde faşizmin iktidara gelmesinden sonra, ancak 1935 yılında yapılabildi. Düşmanın doğru bir tanımlamasının yapılamaması, ona karşı mücadele anlayışının çeşitli eksik ve yanlışlıkları içermesini kaçınılmaz kılıyordu. Sosyal demokrasinin sosyal faşist ilan edilmesinin sonuçları bir yana, faşizme karşı silahlı mücadelenin esas alınması gerekliliği ve bu temelde bir örgütlenmenin olmayışı da ciddi bir eksiklikti. Oysa faşizm engellenemez değildi. Fransa olaylarının açığa çıkardığı bir gerçekti bu ve Dimitrov itiraf edecekti.

1935’te, bu kez halk cephesi politikaları temel alındı. Bu politika, faşist olmayan bütün gerici partileri içeren geniş bir koalisyon anlamına geliyordu ve yalnızca daha önceden faşist ilan edilen sosyal demokrasi değil, burjuvazinin liberal kanadı da bu koalisyona dahil edilmekteydi. Halk cephesi politikası, faşizmin tırmanış dönemine uygun bir politikaydı. Ancak o döneme egemen olan politika sol sekterizm olmuştu. 1935’te gündeme geldikten sonra ise başlıca sonucu Fransa ve İspanya’da devrimci durumun değerlendirilmemesi oldu. Fransa’da devrimden yana tercihli kitlelerin varlığına rağmen, politik iktidar perspektifi bir yana bırakılarak burjuvaziyle ittifak kuruldu, burjuvazinin ekmeğine yağ sürüldü ve devrimci durum boğuldu. İspanya’da yaşanan ise daha trajikti. Yalnızca uzlaşılarak devrim burjuvaziye teslim edilmedi, böylelikle faşizme karşı ciddi bir mücadelenin örgütlenmesi ve faşist yükselmenin engellenmesi de başarılamamış oldu. Sonuçta yükselen faşizm, Halk Cephesi iktidarını alaşağı ederek iktidara geldi.

Komintern’in yanlış politikalarının bir diğer kurbanı da Çin devrimci hareketiydi. Doğu sorunu, Komintern’in ilk döneminde en yoğun tartışmalara sahne olmuş sorunlardan biriydi. Tartışma süreci sonucunda sosyalizmi yalnızca gelişmiş kapitalist ülkelerin gündeminde gören ve sömürge ve yarı sömürgelerde devrimci mücadeleyi milli burjuvaziye destek olmak biçiminde algılayan, eşit olmayan gelişmeyi kavramaktan uzak dogmatik geleneğin karşısında, Lenin’in, “Enternasyonal, geri kalmış ülkelerin, ileri ülkeler proletaryasının yardımıyla sovyet üretimine geçebilecekleri ve belirli aşamalardan sonra, kapitalist aşamadan geçmek zorunda kalmadan komünizme varabilecekleri tezini de, teorik gerekçesini göstererek savunmalıdır.” sözlerinde ifadesini bulan doğru politika oluşturulmuştu.

Ancak Lenin’in ölümünden sonra, bu soyutlama ve öngörü dikkate alınmadı ve dogmatik politikalar temel alındı. Çin, bunun en büyük ve başlıca örneği oldu. Komintern ve Stalin’in katkılarını, süreci iyi bilen Mao, şöyle anlatıyor:

“Wang Ming ile 1937’den 1938 Ağustos’una kadar süren tartışma sırasında, biz on büyük siyaseti ortaya koyduk. Buna karşılık Wang, altmış siyaseti ortaya koydu. Eğer Wang Ming’in ya da başka bir deyişle Stalin’in yöntemlerini izleseydik; Çin Devrimi başarıya ulaşamazdı. Devrimimiz başarıya ulaştığında, Stalin bunun sahte bir şey olduğunu söylemişti. Onunla tartışmaya girmedik.”

“3. Enternasyonal’in dağılmasından önce bile, biz, 3. Enternasyonal’in emirlerine itaat etmiyorduk. Tsunyi Konferansı’nda itaat etmedik ve daha sonra on yıl boyunca hiç itaat etmedik. Bu dogmatikler, Çin’in özelliklerini hiç ama hiç incelemiyorlardı.” (Mao,Yayınlanmamış Yazılar)

Mao hiç kuşkusuz doğru söylemektedir. Zaten bütün belgeler, dönemin sahne olduğu bütün olaylar bunu doğrulamaktadır. İşte bir örnek:“Çin Devrimi’ni ‘sürekli’ bir devrim olarak karakterize etmek yanlıştır (...) burjuva demokratik devrimin atlanarak geçilmesi doğrultusunda gösterilen eğilim, Troçki’nin 1905’te yaptığı hatanın bir benzerini tekrarlamaktır.”(Y. Alagon)

Komintern Yürütme Komitesi’nin kararı, Troçkizm suçlaması altında, nelerden vazgeçildiğinin, Leninist Devrim anlayışının nasıl revize edilerek dogmatik aşamalı devrim anlayışına teslim edildiğinin bir örneğidir. Ve bir başka örnek:1926 yılında Stalin’in , “Politik bir parti ile farklı sınıf gruplaşmalarından oluşan sovyet benzeri bir örgüt arasında bir geçiş, özel tipte bir örgüt” biçiminde tanımladığı Kuomingtang’ın lideri Çang Kay-Şek, Komintern tarafından şeref üyesi ilan edildi. Kuomingtang da kardeş parti oluyordu. Karar, SBKP Politbürosu’nda bir red oyuna karşılık alınmıştı. Red oyunun sahibi, Troçki’ydi.

Şeref üyesi ilan edildikten bir buçuk ay sonra Çang Kay-Şek bir hükümet darbesiyle bütün iktidarı elinde topladı. Grevler yasaklandı, Kanton’daki bütün sendikalar kapatıldı, ÇKP’liler Kuomingtang bürolarından atıldı, pek çok komünist ve sendikacı lider tutuklandı, direnenler öldürüldü.

Örnekler çoğaltılabilir. Ama bunlar, sonuç olarak söylenebilecekleri değiştirmez. Bu pratikler, büyük ölçüde enternasyonalizmin, sosyalizmin anayurdunun korunmasıyla özdeşleştirilmesinin bir sonucudur. Dar pratikçi ve ekonomik indirgemeci politikaların eklenmesiyle, ortaya olumsuz bir bilanço çıkmaktadır. İzleyen yıllarda bu politika sürdü ve günümüze kadar uzandı. Üstelik Stalin sonrasında teorik ve kuramsal düzeylerde, daha “sağlam” bir zemine dayandırıldı.

Diğer çeşitli sorunları incelerken de gördüğümüz gibi olumsuzluklar kaynağını geçmişten almaktadır. SSCB dış politikasını özellikle Stalin döneminden sonra statükocu bir karakter belirlemiştir. Ama bu durumu, koşulların yarattığı zaafın zamanla büyümesi ve giderek kurumsallaşması, daha açıklayıcıdır.

Ekim Devrimi’nden sonra, Doğu Avrupa ülkelerinin tartışmalı durumlarını bir yana bırakacak olursak, dünyanın hiç bir ülkesinde, SBKP’nin empoze ettiği politikaların başarıya ulaştığı görülmemiştir. Muzaffer devrimlerin ardında, SBKP’nin iradesine karşı koyan, dar pratikçi politikaların kendi somut gerçekliği ile çelişkisini gören önderlerin iradeleri yatar. Çin, Vietnam, Kore, Yugoslavya, Küba devrimleri, resmi çizgiye karşı, somut olanı hareket noktası alarak sonuca ulaşan devrimlerdir.

Komintern’in bütün dünyada Almanya’yı baş düşman, İngiltere, ABD ve Fransa’yı müttefik ilan ettiği bir sırada, Fransız sömürgesi olan Vietnam’da, Fransa’yı müttefik olarak görmeyi reddeden Ho Şi Minh’in yaptığını, birçok yerel önder yapamamıştır. Keza, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra, Asya’da, ABD ile savaşa yol açabileceği ve bundan SSCB ile Doğu Avrupa

halk demokrasilerinin zarar görebilecekleri düşüncesi ile, ÇKP'den iç savaşı durdurması istendiğinde, Mao ve ÇKP bunu dinlemeyerek, süreci tırmandırma yoluyla sonuca gideceklerdi:

"Çin'in devrim yapmasına izin vermediler. Bu 1945'de oldu. Stalin iç savaşa girmememizi ve Çang Kay Şek'le barış yapmamızı, aksi halde Çin ulusunun yok olacağını söyleyerek, Çin'in devrim yapmasını önlemek istedi. Ama biz onun söylediğini yapmadık. Ve Devrim zafer kazandı."(Mao,Yayınlanmamış Yazılar)

Uzun yürüyüş sırasında, ÇKP'nin seksen bin üyesi, SBKP yanlısı oldukları ve devrime engel oluşturdukları gerekçesiyle tasfiye edilmişti. Çin'de, sonraki yıllarda anti sovyetizmin resmi politikaya dönüşmesinde, devrim sürecinde yaşananların etkisi az olmamıştır. Sonuçta Mao muzaffer olurken, yıllarca komintern'in empoze ettiği politikalar doğrultusunda partiyi yöneten ÇKP liderleri, Chen Thu-Haiu, Chu Chiu-Pai, Li Bi San, Wang Ming, tarihe, "mahkum" edilerek geçtiler.

Bu örneklere rağmen, Stalin önderliğinin dış politikasının emperyalizmle uzlaşma temelinde yükseldiği kesinlikle söylenemez. Ancak uzlaşma politikalarına uygun zeminin bu dönem oluştuğu da apaçık bir gerçektir. Komintern, daha baştan SBKP'nin denetiminde olması ve bel kemiğini oluşturan Avrupa komünist partilerinin parlamentarizme ve reformizme eğilimli karakterleri, SBKP'ye bu yolda geniş hareket alanı sağladı. Ancak yerel partilerin kendi gerçeklerinin gereklerine uygun olanı yapmaları durumunda da, özellikle kitleselleşmiş bir mücadelenin olduğu koşullarda, Stalin ve SSCB bütün gücüyle bu hareketlerin yanında oldu. Bu da gerçeğin öbür yüzüdür.Ve gerçekler bütün yüzleriyle değerlendirildikleri taktirde kalıcı anlamlar kazanırlar.

Stalin, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, dünyanın artık kapitalizm ve sosyalizm arasında ikiye bölündüğünü, bunun emperyalistler arası bir çatışmanın yeniden çıkmasını engellediğini saptayamamıştı. Ulusal kurtuluş hareketlerinin taşıdığı olağanüstü dinamizmin, egemen olanlar için de, sömürülenler için de taşıdığı büyük anlam da teorideki yerine gerektiği gibi oturtulmamıştı. Oysa artık dünya devriminin sıcak alanları, dünyanın kırları denilen yeni sömürge ülkelerdi ve emperyalizmi sarsmanın yolu da, bu ülkelerdeki ulusal kurtuluş hareketlerinin stratejik bir öneme sahip olduğunun kavranmasından geçiyordu. Ancak, bunu anlamak bir yana, SBKP'nin, bu ulusal kurtuluş hareketlerinin zaferlerini bir devrim olarak görmezden geldiği durumlar dahi oldu. Onlara göre, Almanya ve Japonya savaştan yıkılarak çıkmış, pazarlarını kaybetmişlerdi. Bu ülkeler yeniden güçlenince pazardan pay isteyeceklerdi ve 3. bir dünya savaşı kaçınılmazlaşacaktı. (Stalin, Son Yazılar)

Dolayısıyla politikalar da bu savaşa göre saptandı. Sosyalizmin kazanımları korunmalı, emperyalizme bu bağlamda kesinlikle taviz verilmemeliydi. Örneğin Almanya, Avusturya ve Kore sorunlarında kesinlikle uzlaşmaz bir politika izliyordu Stalin. Ama bunun ötesinde strateji, kazanımları koruma ve 3. Dünya Savaşı'na güçlü olarak hazır olma esasına dayanmaktaydı.

Stalin'den sonra SSCB dış politikası önemli ölçüde değişikliğe uğradı. Korunmacılık yine esastı. Ama uzlaşmazlık yerini uzlaşmaya bıraktı. Kore ve Avusturya sorunlarının çözümü, girilen bu tehlikeli yoldaki ilk örneklerdi. Süreç içinde yeni örnekler izlenecek, politika açık seçik ortaya çıkacaktı. SSCB, anayurdun korunmasından yola çıkan süreci, emperyalizmle uzlaşmaya

kadar götürmüştü. “Barış içinde bir arada yaşama” teorisine kazandırılan uzlaşmacı karakter, “ilerleme ve kapitalist olmayan yollardan geçiş “ gibi revizyonist teorileri yaratacak ve uygarlık krizi denilen reformist politikaya kadar ulaşacaktı.

Lenin ve Stalin de “barış içinde bir arada yaşama” tanımını kullanmışlardı ama onların bu teze kazandırdakları içerik, daha sonra izlenen revizyonist politikalarından çok farklıydı. Onlar, herşeyden önce, olaya emek ile sermaye arasındaki tarihsel çelişmenin uzlaşması olarak bakmıyorlardı. Oysa SBKP daha sonra sorunu bu biçimde ele aldı.

Lenin’e göre, “Kapitalistlerin, sömürülenlerin çoğunluğunun iradesine barışçıl bir biçimde tabi kılınmasına, sosyalizme reformlar yoluyla barışçıl bir geçişe ilişkin her düşünce, yalnızca burjuva dar kafalılığın en aşırı bir kanıtı olmakla kalmaz, aynı zamanda işçilere doğrudan bir ihanet, kapitalist ücret köleliğini şirin göstermek, gerçeği inkar etmek” olurdu. (Lenin, Sosyalizm ve Savaş)

Burjuvazi istediği kadar aydınlanmış ve demokratik olsun, bugün üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetini kurtarmak için suç işlemekten, milyonlarca işçi ve köylüyü katletmekten korkmazdı. Dolayısıyla barış içinde bir arada yaşamak da, ancak emperyalizmle dişe diş bir mücadele ile mümkündü. “Bu her zaman böyledir, insan rakibine darbeler indirirse rakip barış yapmaya hazır olur. Avrupa’daki emperyalist baylara defalarca barış yapmaya hazır olduğumuzu söyledik. Fakat onlar Rusya’yı boyunduruk altına almanın rüyasını görüyorlardı. Nihayet şimdi rüyalarının hiç bir zaman gerçek olamayacağını gördüler” diyordu Lenin. Emperyalistler arası çelişkilerden yararlanmak ve bu çelişkileri derinleştirmek, böylece sosyalizmin hareket alanını genişletmek de mümkün görülüyordu.

Stalin de, barış içinde yanyana yaşamayı bir görev, bir zorunluluk olarak görmekteydi. Ama, bunun bir uzlaşma olarak kavranmaması gerektiğini, o da özenle belirtmişti.

Ancak, sonraki yıllarda bu tanıma yüklenen anlam çok daha başkadır. Nükleer silahlanmanın bütün insanlığı tehdit ettiği gerçeğinden yola çıkarak insanlığın kurtuluşu bu tehlikenin önlenmesine bağlanmakta, insanlığın ilerlemesi ise evrimlere, tarihsel determinizme bırakılmaktadır.

“Farklı sosyo ekonomik ve politik düzene sahip devletler arasında barış içinde bir arada yaşamaya ilişkin Leninist ilke, savaşın olmayacağı demek değildir, ilke, tutarsız bir ateşkes durumu anlamına da gelmez. Bu devletlerin, birbirleri arasında dostane politik ve ekonomik ilişkilerde bulunmaları koşulunu koyar, barış içinde uluslararası işbirliğinin oluşturulması ve geliştirilmesinin çok yönlü biçimlerini öngörür.” (Kruşçev) Bu perspektif, politik mücadeleyi de doğal olarak donduracaktır. Kruşçev devam ediyordu:

“İşleri öyle düzenlemek gerekir ki, onlar arasındaki (iki farklı toplumsal sistem olarak kapitalizm ve sosyalizmin arasındaki mücadele) salt ideologlar arasındaki bir mücadele (...) durumuna gelsin”

İnsanlığın ilerlemesi ve komünizme ulaşabilmesinin yolu ise şöyle açıklanmaktadır:

“Sovyet halkı komünizmin kazanımlarını tadar tadmaz, dünyadaki yüz milyonlarca insan şöyle diyecektir: “Biz komünizmden yanayız.” (SBKP Üçüncü Programı)

Görüldüğü gibi SBKP, barış içinde bir arada yaşamayı dış politikanın temeline koymakta, bu, enternasyonalizmin anlamı olarak kabul edilmektedir. “Bu ilkelerin tümü günümüz toplumunun temel yaşam kanunudur” (Kruşçev) sözlerinden de anlaşılacağı gibi, sorun emperyalist kapitalist sisteme karşı yürütülen sınıf kavgasını ve ulusal kurtuluş hareketlerini de kapsayacak biçimde genişletilmektedir.

Bu perspektif, doğal olarak dönemin bütün politikalarını belirlemiş, yön vermiştir. İlerleme ve kapitalist olmayan yol tezleri, bu yolda öne çıkan başlıca politikalar olmuştur.

Toplumsal ilerleme tezinin kökeninde çok çıplak bir reformizm yatar. Devrimin gerekliliği ve zorun kaçınılmazlığı, yerini toplumsal ilerleme ile barışçıl yollarla sosyalizme geçilebileceği yaklaşımına bırakmıştır. Emperyalist kapitalist sistemle barış içinde bir arada yaşanabileceğine göre, kapitalist bir toplumun şiddete gerek kalmadan sosyalizme geçmesi de mümkün görülmektedir. Bilimsel ve teknolojik devrim bu mantığın dayanakları arasında yer alacaktır, ve zamanla militarist tekellerin teşhiri ile, toplumsal ilerleme ve uzlaşmanın önündeki engellerin kalkacağına inanılmış, çabalar bu yönde yoğunlaştırılmıştır.

Kapitalist olmayan yoldan geçiş tezinin kökeninde ise, tarihsel gelişme içinde, farklı sosyo-ekonomik yapıların bir arada yaşadığı ve sınıfsal güçlerin yeni baştan gruplaşabilecekleri bir ara dönem düşüncesi vardır. Özellikle Afrika’daki anti-sömürgeci hareketlerin sonuca ulaşmaları ve siyasal bağımsızlığı elde etmelerinden sonra başlayacak süreci tanımlama ihtiyacının ürünü olarak doğan bu tez de, ciddi bir yenilgidir. Çağımızda sosyalizmin dışında kapitalist olmayan bir yol olamaz. Tersi her yol, kaçınılmaz biçimde kapitalizme çıkar. SSCB, anlayışı gereği, anti sömürgeciliği siyasal bağımsızlık talebiyle özdeşleştirince, sosyalistlikle hiç bir ilgisi olmayan iktidarları destekleyerek, bu ülkelerin sosyalizme kazanılabileceği yanılgısına düştü ve çoğu kez sosyalist değerlerin o ülke halklarına yabancılaşmasına yol açtı. Mısır, Somali, Etiyopya gibi örnekleri izleyen Afganistan, bu politikanın son ve en trajik örneği oldu.

Sonuç olarak, başlangıcından bugüne SSCB ve proletarya enternasyonalizmi sorununu şöyle özetleyebiliriz:

- Devrimi izleyen ilk yıllarda, herkeste yakın bir dünya devrimi beklentisi vardı ve bütün çabalar bu amaca mal edilmişti. Komintern de bu sürece önderlik edecek dinamik ve disiplinli örgüt olarak düşünülmüştü.

- Süreç içinde yakın bir devrimin olanaksızlığı anlaşılınca, enternasyonalizm anayurdun savunulmasıyla özdeşleşti ve Komintern bu politikanın bir aracına dönüştü. Yapılan hatalara rağmen, uzlaşmazlık esas olmayı sürdürüyordu.

- Stalin’in ölümünden sonra enternasyonalizm, barış içinde bir arada yaşamakla özdeşleştirildi ve devrimci kavga, bu çabaya engel olacağı kaygısıyla reddedilirken, evrimci yollar ağırlık kazandı. Devrimci mücadelenin desteklenmesi, ancak büyük ölçüde kitleselleşmesiyle mümkün olmaktaydı. Onun dışında SBKP’nin müttefiki KP’ler, bulundukları yerlerde sınıflar savaşının yükseltilmesine engel oldular.

- İlerleme ve kapitalist olmayan yol anlayışları, bu reformist yaklaşımların sonucu olarak benimsendi ve reformlar yoluyla kapitalizmin düzeltilebileceğine, yine reformlar yoluyla emperyalizme karşı siyasal bağımsızlık kazanmış burjuva milliyetçi iktidarların sosyalizme kazandırılabileceğine inanıldı. Ancak dünyanın hiç bir yerinde KP'ler barışçıl yollarla ilerleyemedi. Tersine, dinamiklerini baştan yitirdikleri için hızla çözülmeye yüz tuttular. Öte yandan desteklenen burjuva iktidarların tamamı süreç içinde emperyalizmin işbirlikçisi oldu ya da bir süre sonra yerlerini bu tür iktidarlara bıraktı ve bu ülkeler emperyalist kapitalist sistemin parçaları durumuna geldi.

Sistem içi kamplaşmalar

Sosyalist sistemin en önemli sorunlarından birini de sistem içi sorunların ulaştığı boyutlar oluşturmuştur. Özellikle 1980'li yıllara kadar sosyalist sistemin başlıca sorunu, daha doğrusu dünya kamuoyuna yansıyış bağlamında başlıca sorunu, bu kamplaşmalardır. Destalinizasyon ve SBKP 3. Programını izleyen süreç, dünya sol hareketinin daha önceden az çok var olan irade birliğinin büyük ölçüde çökmesine neden oldu. Olay yalnızca SBKP-ÇKP kamplaşmasıyla sınırlı kalmayacak ve çeşitli ülkelerde, bu kampların ikisinde de yer almayan marksizmin bir eylem kılavuzu olarak ele alınması temelinde yükselen hareketler, sol potansiyelin diğer önemli bir kesimini oluşturacaklardı. Sürece Arnavutluk Emek Partisi'nin de katılmasıyla kamplaşma daha fazla çeşitlilik kazandı.

Ancak, 1980'lere gelindiğinde, sosyalizmin gündeminde daha önemli sorunların yer aldığı ortaya çıktı. Bu on yıl içinde, ÇKP ve SBKP arasındaki farklılıklar tümüyle ortadan kalkmamakla birlikte, eski etkisini yitirdi. Örneğin, sosyal emperyalizm tezi popülaritesini yitirdi, dayandığı sanılan temellerin kof olduğu açığa çıktı. Çünkü sosyalizmin sorunlarını dar pratikçi bir yöntemle ele almak ve günlük politikaya tabi kılmak gibi bir karaktere sahipti.

Ancak bu durum, sosyalist sistem içindeki farklılaşmaların ortadan kalktığı anlamına da gelmedi. İleyen süreçte daha büyük bir dağılma yaşandı ve sosyalist ülkeler arası dayanışma, ekonomik ve siyasal eylem birliği, büyük ölçüde askıya alındı. Perestroyka ile başlayan sürecin yol açtığı sonuçlardan birisi de, kendi sorunlarını masaya yatıran ülkelerin çözüm yollarının da birbirlerinden farklılaşması sonucunda, ortak hareketin koşullarının daralmasıdır.

Bir zamanlar, 1980'li yıllarda birlikte komünizme geçileceğine inanan ülkelerin yolları, 1980'li yıllarda ayrıldı. Yolları yeniden birleştirecek neden, ancak yaşanan çalkantıdan sosyalizmi temel alarak çıkacak olanların varlığıdır.

Polonya ve Macaristan, geriye dönüşün ilk örnekleri olmuşlardır ve kapitalizme kapılarını ardına kadar açtılar. Bu ülkeler bir zamanlar kendilerini ileri sosyalist ilan etmişler ve geriye dönüşün koşullarının ortadan kalktığını varsaymışlardı; 1980'li yıllarda komünizme geçecek ülkeler arasındaydılar. Ancak hayat böyle olmadığını açığa çıkardı. . Ama sürece damgasını vuran gerçek, sosyalizmin 1917'den sonra gerçekleşen pratiklerinin çözülmesi ve dağılması, dünya halklarının tamamına yakının bir süre emperyalist kapitalist sistemin her türlü çirkinliği ile başbaşa kalmasıdır.

Çöken, sosyalizm değildir, bu gerçek iyi bilinmeli, bir insanlık prensibi gibi bütün düşünselliklerin zemininde korunmalıdır.Çöken, sosyalizm pratiklerinin, sosyalizm adına yapılan yanlışlıklarda ve daha sonraları ihanetlerde boğulmasıdır.

Şimdi artık devrimcilerin ve dünya halklarının görevleri, sosyalizmin zengin birikimlerinden de aldıkları derslerle, onu yeniden zafer günlerine kavuşturmaktır.

Sosyalist inşa süreci ve zorun rolü

Engels, 1891 yılında, "bir savaş herşeyi değiştirebilir" diyordu. "Eğer savaş patlak verirse, kesin olan tek şey şu olacak: Daha önce benzeri görülmemiş biçimde bütün Avrupa'yı yakıp yıkacak, onbeş-yirmi milyon silahlanmış insan birbirlerini gırtlaklayacak ve bu savaş, ya anında sosyalizmin zaferine yol açacak ya da eski düzenin temellerini öylesine sarsacak ve arkasında öyle bir enkaz yığını bırakacak ki, eski kapitalist toplumun varlığını sürdürmesi, her zamankinden daha saçma görülecektir. Bu durumda sosyalist devrim belki on-onbeş yıl daha gerileyecek ama sadece daha hızlı ve köklü bir zafere ulaşmanın yolu açılacaktır."

Engels, gözlemlerinden yola çıkarak böyle bir öngörüde bulunmuş, ufuktaki Emperyalistler Arası 1. Paylaşım Savaşı'nı ve bu savaşın karşısında alınması gereken tavrın ne olduğunu yeterince açık biçimde tanımlamıştı. Hayat, Engels'i büyük ölçüde haklı çıkardı. I. Paylaşım Savaşı'nda milyonlarca silahlanmış insan birbirini gırtlakladı, Rusya'da sosyalist devrim gerçekleşti ve izleyen yıllarda Almanya, Macaristan-Bulgaristan, İngiltere, Fransa ve İspanya'da sosyalizmin zaferiyle sonuçlanan devrimler olmasa da, devrimci durumlar yaşandı.

Engels, yeterince uyarıcıydı, ama uluslararası işçi hareketi bu öngörülere gerçeklik kazandıracak, savaş ile başgösteren durumu, sosyalist mücadele lehine kullanacak dinamizmden çok uzaklardaydı. İkinci Enternasyonal, verdiği parlak görüntüye karşılık hantal bir yapıya dönüşmüş, ve giderek artan biçimde reformizmin etkisine girmişti. Savaşı engelleme yolunda mücadele ve bu savaştan sosyalizmi dünya sistemi haline getirerek çıkma yolunda ön hazırlık; yerini teslimiyetçiliğe, uzlaşmacı ve sosyal-şovenist karakterli savaşla birlikte iyice açığa çıkacak sakat bir önderliğe ve çalışma biçimine bırakmıştı.

Oysa, emperyalist güçlerin birbirleriyle topyekûn savaşa tutuştukları ve dünyanın büyük bölümünü bu savaşa ortak ettikleri ortam, dünyayı saran emperyalist zincirin zayıflaması anlamına gelecek, devrimci durumu olgunlaştırmanın koşulları oluşacaktı.

Engels'in öngörülerinden onbir yıl sonra, 1902 yılında, bu kez Lenin bir öngörüde bulundu. Lenin'e göre, Rusya sosyalist devrime sahne olacak ilk ülke olabilirdi. Rusya proletaryası da uluslararası proletaryanın öncüsü olmaya adaydı:

"Rusya bir devrime gebedir. Bu devrim, hazırlanması ve zafere ulaştırılması gereken sosyalist bir devrimdir. Çarlığın düşmesi, sosyalist devrimin önündeki engelleri kaldıracaktır. Çünkü Rusya'nın özgün koşullarında Burjuva Demokratik Devrim, çok kısa bir süre içinde devrime dönüşebilir. Rusya'nın sanayideki gelişmesi, büyük oranda yabancı sermayeye bağlıdır. Ulusal burjuvazinin görece zayıflığının nedeni de budur. İşçi sınıfı sayıca azdır, ama birkaç büyük

kentte ve büyük fabrikalarda yoğunlaşması yüzünden büyük bir özgül ağırlığı vardır. O halde bu sınıf öncü bir rol oynayabilir. İşçi sınıfı, çalışkan köylüler ve Çarlığın ezdiği halklarla ittifak halinde, gelecekteki büyük toplumsal değişimleri hazırlamalıdır."(Ne Yapmalı)

Olayların gidişi Lenin'i doğruladı. Çünkü Rusya emperyalizm sürecinin çelişki ve ilişkilerinin açık bir çatışma alanıydı. Bir yandan batılı emperyalistler tarafından sömürülürken, aynı zamanda bu ülkelerle birlikte dünyanın ekonomik ve siyasal paylaşılmasında rekabet halindeydi. Ardarda gelen savaşlar ülke ekonomisini çökertmiş, Çarlık Otokrasisi büyük ölçüde yıpranmıştı. Yoksul halkın düzenden yana hoşnutsuzluğu giderek artan biçimde yoğunlaşıyor, kitleler yönetilemez duruma geliyorlardı. İşçi sınıfı dinamik bir güç olarak ufuktaki demokratik devrime önderlik edecek ve onu ileriye götürecek yetenek ve kapasiteye sahipti. Bu sınıfın, tarihin en nitelikli partisine ve Lenin gibi uzak görüşlü, ne yapması gerektiğini çok iyi bilen bir öndere sahip olmak gibi büyük bir avantajı vardı.

Öte yandan ülkenin kırsal alanları derin çelişkilere sahne oluyor, geniş bir köylü kitlesini açlık ve yoksulluğa mahkum kılan ilişkilerin aşılması, ancak toplumsal bir devrimle mümkün hale geliyordu. Bu kesim, devrimin gereksineceği kitle temelini oluşturma yolunda işçi sınıfının müttefiki olacaktı. Toplumsal panaromanın önemli bir unsuru da, ülkenin tam bir uluslar ve halklar mozaiğini andıran ulusal dokusuydu.

Devrim, diğer çeşitli etkenlerin de tamamlayıcılığıyla, kitlelerin bir talebi, demokratik hedefleri ilerletmenin ve sosyalist devrime dönüştürmenin bir örneği olarak gerçeklik kazandı. Bu, dünyayı sarsan bir devrimdi ve etkisi bütün bir yüzyılı kaplayacak, insanlığın ilerlemesinin dönüm noktalarından biri olacaktı.

Ekim Devrimi'ni izleyen yıllarda, koşulların ne kadar zorlu olduğu yeterince bilinmektedir. Lenin'in, yürekler acısı dediği bir durumdur bu... Yedi yıl süren kıtlığa, yirmi milyon dolayında insanın ölümüne neden olduğu sanılmaktadır. Savaş kurbanlarının sayısı, (dünya savaşı ve iç savaş) on milyonun üzerindedir. Salgınların boyutunu ise, Lenin'in "ya bit sosyalizmi mağlup edecek, ya da sosyalizm biti" sözleri yeterince açıklamaktadır. Bu dönemde Petrograd'ın nüfusu iki milyondan yediyüzbine düşmüştür. Sanayi üretimi, Birinci Paylaşım Savaşı öncesinin yedide biri oranındadır. Üstüste gelen savaşlar, doğru dürüst işleyen tek bir büyük sanayi işletmesi bile bırakmamıştır. Halkın en temel ihtiyaçlarının karşılanması, günlük hayatın en sıradan sorunlarının çözülmesi bile, büyük çabaları gerektirmektedir.

Lenin'in ifadesiyle iktidarı sürdürmek, ele geçirmekten daha zordur. Devrilen burjuvazi, emperyalist ülkelerle birlikte devrimci iktidara saldırmaktadır. Bu haçlı seferi, yerleşmeye çalışan iktidarı deviremeyecektir ama en azından ülkedeki ekonomik gerilemeyi bir çöküntüye dönüştürecek sonuçlara neden olacaktır.

Sosyalist bir düzeni örgütleyebilmek için, üretici güçleri zaten yeterince gelişmemiş olan ülke, daha da gerilere, çoğu kez "ortaçağ koşulları" olarak tanımlanan bir düzeye düşmüş, sosyalist sistemi inşa çabası, bu köylü toplumunun üzerinde yükselmek zorunda kalmıştır.

Devrimci iktidar, bir yandan bu sorunlara çözüm bulma, sosyalizmi inşa yolunda ilerleme çabalarını proletarya demokrasisi kurallarına uygun yürütmek ve öte yandan da bu "mütevazi

devrimci görevler" yerine getirilirken, dünya devrimine gerçeklik kazandırmak yolunda çalışmaları yoğunlaştırmak gibi sorunlarla karşı karşıyadır. İktidarın en büyük beklentisi, ileri kapitalist ülkelerde devrimin bir an önce patlak vermesi ve uluslararası proletaryanın desteğidir.

"Savaş komünizmi", bu zorlu yıllarda izlenen ekonomi politikasının adıdır. Asıl olarak iç savaş süreciyle özdeşleşmiş olan bu politika, sürecin gereklerinin bir karşılığı durumundaydı. Lenin'in "ilkbaharda bir milyon kişilik bir orduya ihtiyaç duyuyorduk, bu orduyu hazırlamaya karar vermiştik. Şimdi ise, üç milyon kişilik bir orduya ihtiyaç duyuyoruz. Bu orduyu kurmak bizim elimizde ve kuracağız da" sözleri, savaş komünizmi uygulamalarını en temelde açıklar.

Dönem boyunca iktidar yalnızca büyük sanayiyi değil, orta ve küçük çaplı işletmeleri de sıkı biçimde denetimi altında tutmuş, tüketim maddelerinin üretimi vesikaya bağlanmıştı. Köylü, bütün gıda ve ürün fazlalığını devlete devretmek zorunluluğundaydı.

Sözkonusu uygulamalar, ekonominin askerileştirilmesi anlamını taşıyordu ve bu yönüyle, iktidarın yerleşmesi süreci olarak nitelenebilecek iç savaşın gereklerini karşılamaya ancak yetiyordu. İşsizlik oranı yüzde altmışı bulmuş, kentli nüfusun yaklaşık dörtte biri kırlara göçmüştü. Ayni ücretin toplam ücret içindeki payı, 1918'in ikinci yarısında yüzde 27,9 iken, 1921'in ilk üç ayında yüzde 93,7'ye çıkmıştı. Var olan bu sorunlar, parti içinde çözümler arama yolunda gerçekleştirilen tartışmaları yoğunlaştırmıştı.

Troçki, çözüm olarak savaş komünizminin teorik ifadesi diyebileceğimiz görüşler ileri sürüyordu. Buna göre, çalışma komiserliği savaş komiserliğine bağlanmalı, işçilerin çalışmaları, askeri esaslara dayanmalıydı. Devletin, işçileri zorla çalıştırma hakkına, ceza müfrezelerine, çalışma kamplarına sahip olması gerekirdi. Bu militarizasyonun, aynı zamanda işçi ve köylünün örgütlenmesi sorununu çözeceği düşünülüyordu.

Troçki'nin önerdiği politika, askeri bir proletarya diktatörlüğü anlamına gelmekteydi, parti yalnızca öncü değil aynı zamanda devlet mekanizmasının denetleyicisi ve yönlendiricisi olacaktı. Sendikalar ise, işçi sınıfının devlet önündeki temsilciliği olmaktan çıkarılmalı, devletin sınıf içindeki denetleyicileri haline gelmeliydiler. Troçki'ye benzer görüşler savunan Buharin, kaleme aldığı "Geçiş Dönemi Ekonomisi" adlı broşürde, askeri proletarya diktatörlüğünün çerçevesini etraflıca çizmiştir.

Bu "sol" görüşün karşı ucunu oluşturan işçi muhalefeti ise, askeri proletarya diktatörlüğü görüşüne ve sendikalara biçilen role karşı çıkmaktaydı. İkna, tek geçerli ilke olmalıydı. Parti içinde temizlik yapılmalı, küçük burjuva yaklaşımlara karşı önlem alınmalıydı. İşçiler arasında parçalanmayı ve rekabeti körükleyen Taylorculuk türünden çalışma yöntemlerinden uzak durulmalıydı. İşçi sınıfının atomizasyonu ve depolitizasyonu ile sonuçlanacak uygulamalar değil, demokratik temellerde oluşturulan komitelerin sağlayacağı iç disiplin ve üretkenlik tercih edilmeliydi.

Başlangıçta Troçki ve Buharin'e yakın görünen Lenin, bu önerilerin giderek açığa çıkan militarist niteliği karşısında kendi görüşlerini "Yaklaşan Felaket" adlı broşürde açıklayarak, NEP Döneminin perspektiflerini oluşturdu. Lenin'e göre sosyalizm, tekelci devlet kapitalizmini hemen izleyen bir evre, ya da sosyalizm, kapitalist tekel olmaktan çıkmış, halka hizmet eden bir devlet

kapitalizmiydi. Rusya'nın üretici güçleri, sosyalizmi örgütleyebilecek durumda değildi. Bir köylü ülkesinde yaşandığı sürece, Rusya'da kapitalizmin komünizmden daha sağlam bir tabanı var demekti. Kırlardaki hayatı kentlerdekiyle dikkatli şekilde karşılaştıran herhangi biri, kapitalizmin henüz kökünün kazınmamış olduğunu, iç düşmanın temelinin, onu yaşatan zeminin henüz çökertilemediğini görebilirdi. Tek yol, üretici güçleri geliştirmenin bir aracı olarak, devlet kapitalizmi uygulamalarına yönelmekti. Böylece kapitalizmin direnci kırılacak, proletarya diktatörlüğü ayakta kalacaktı.

Ancak Lenin'in bu çıkışı, tersi yöndeki görüşlerin bir anda çözülmesi anlamına gelmedi. Önce Buharin'e göre, devlet kapitalizmi kitlelerin bir oligarşi tarafından sömürülmesiydi ve proletarya diktatörlüğü ile devlet kapitalizmi arasındaki benzerlik ancak biçimsel olabilirdi. Gerçekte ise tam bir karşıtlık sözkonusuydu.

Lenin, "sosyalizm ile savaş halinde olan devlet kapitalizmi değildir" diyordu, "hem devlet kapitalizmine hem de sosyalizme karşı mücadele edenler, küçük burjuvazi artı devlet kapitalizmidir. Küçük burjuvazi kapitalist olsun, sosyalist olsun, her türlü devlet müdahalesine karşıdır."

Lenin'in burada kullandığı anlamıyla devlet kapitalizmi, devletin üretici güçlerin tamamını kendi denetiminde tutması ve tekelci burjuvazinin yararına girişimleri yönlendirmesi biçiminde tanımlanabilecek ve daha önceden açılımını yaptığı tekelci devlet kapitalizmi kavramından farklı özelliklere sahipti. Sosyalizmin inşası, devlet gücünün proletarya tarafından sıkıca denetlenmesi koşuluyla, devlet kapitalizmi yoluyla da olanaklı görünüyordu ve Lenin bu durumu "tırnak içinde devlet kapitalizmi" biçiminde ifade etmekteydi.

Sonraları Troçki'nin de saptayacağı gibi devlet kapitalizminden, kelimenin dar anlamıyla, burjuva devletinin sınai ve diğer girişimleri kendi hesabına idare etmesini ya da burjuva devletinin özel kapitalist girişimleri "düzenleyici" müdahalesini, ve "tırnak içinde devlet kapitalizmi" ile Lenin, proletarya devletinin özel kapitalist girişimler ve ilişkiler üzerindeki denetimini kastetmişti. (Troçki, Sovyet Devletinin Sınıf Karakteri)

1921 yılında toplanan Onuncu Parti Kongresi'nde alınan kararla; Lenin'in saptamaları doğrultusunda, NEP uygulamaları başladı. Bunlar, savaş komünizminin tersi uygulamalardı. Köylüden ürün fazlasını almanın yerine ayni vergi getirilmişti. (Bu, sonradan nakdi vergiye dönüşecekti.) Böylelikle küçük ve orta köylülüğün refah düzeylerini yükseltebilmesinin koşulları oluşmuştu. Bu niteliği, NEP'e, köylülüğe verilmiş bir ödün görüntüsü kazandırıyordu. Çünkü, üretici güçleri geliştirmenin başlıca yolu, kırlardaki ekonomik potansiyelin, üretim araçları imalatına aktarılmasından geçiyordu.

NEP'le birlikte ekonomik canlanma başladı. Üretici güçler, gelişmeye yüz tutmuş , Lenin'in sosyalist alt yapıyı oluşturmanın önkoşulu saydığı elektrifikasyona gerçeklik kazandırma yolunda ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. NEP, başlıca iki amaç taşıyordu: SSCB'nin ekonomik kaynaklarını geliştirmek ve bu gelişmeyi sosyalist kanallara yöneltmek. Lenin, NEP için, "Ciddi olarak ve uzun süre düşünmeliyiz" diyordu.

Ne var ki, bu geri çekilmenin çeşitli sakıncalı yanları da vardı. 1927-28'e gelindiğinde, ortalama gerçek ücret, 1913'e oranla % 90 artmıştı. Herşeyden önce sınai ürünlerinin fiyatları yükselirken, tarım ürünleri fiyatları düşük bir düzeyde kalıyordu. Yani arada ters bir orantı vardı. Makas bunalımı deniyordu buna ve smiçka (işçi-köylü ittifakı)'yı bozma tehlikesini içeriyordu. Çünkü, yüksek fiyatlar nedeniyle, köylü tarım araçları talebine karşılık bulamıyordu. Yani bir arz-talep dengesizliği sözkonusuydu. Köylüler sanayi malları alamadıklarına göre, ürünlerini satmaları için bir neden kalmıyordu. Bu makas bunalımı, tarımda oluşan ekonomik potansiyelin sanayiye aktarılmasının önünde engel durumuna gelmişti. Yatırımlar azalıyor, ihracat düşük düzeyde kalıyor, işsizliğin önü alınamıyordu.

Öte yandan kırsal kesimde verimlilik düşüktü, büyük toprak sahipleri (kulaklar) ve orta köylülük güçlenirken, küçük üretici sarsılmıştı. Oluşturulan serbest ticaret piyasası, Nepman (NEP zengini)'ların işine yaramıştı. Köylü, elde ettiği ürünü, devlete satmak yerine Nepman'lara satmayı ya da stoklamayı tercih ediyordu. 1926 yılında ticari örgütlerle satış mağazalarının %80'i özel girişimcilerin elindeydi. Geçen yıllar özellikle tahıl spekülasyonunu yoğunlaştırdı, kulaklarla yoksul köylülük arasındaki çelişki derinleşti. Köylülüğün kentlere doğu giderek büyüyen göçü, onların istihdamı sorununu getiriyor, sanayi istenilen düzeyde gelişmediği için, sözkonusu durum geçen yıllar içinde daha fazla önem kazanıyordu. 1927 yılında vergi oranlarının arttırılması ve toprak alım-satımının yasaklanması da yeterli bir çözüm olmadı.

Kollektivizasyon, Sanayiileşme Ve Zor

Gelişmeler, parti içinde alternatif politika tartışmalarına koşut gitmekteydi. Troçki, daha 1923 yılında hızlandırılmış bir sanayileşmeyi savunmuştu. Ardından sol muhalefetin önemli teorisyeni Preobrajenski, 1924 yılında, ünlü "Yeni Ekonomi" kitabını yazdı. Preobrajenski, yazdıklarıyla, kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecinin başlıca özelliklerini öngörmüş, planlı ekonomi ile değer yasası arasındaki çelişkiyi, gün ışığına çıkarmıştı. "Sosyalist İlk Birikim" tezi de ona aittir.

"Sosyalist ilk birikim, tamamen ya da kısmen devlet ekonomisi kompleksi dışındaki kaynakların, devlet elinde birikmesi demektir. Bu birikim, devlet ekonomisinin teknik ve bilimsel yönlerden yepyeni bir biçimde kuruluşunun başlayacağı ve bu ekonominin sonunda kapitalizme karşı ekonomik yönden tam bir üstünlük sağlayacağı günün bir an önce gelmesini çok büyük ölçüde kolaylaştırarak, geri kalmış bir köylü ekonomisinde son derece önemli bir rol oynayacaktır." (Preobrajenski, Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi, Mete Tunçay)

Bu ilk birikim, hızlı bir sanayileşme yolunda değerlendirilmeliydi. Sosyalist devletin görevi, küçük burjuva üreticilerinden daha az almak değil, ülkenin sanayileşmesi ve tarımın yoğunlaştırılması sayesinde büyüyen gelirlerden daha çok almaktı. Bunun smiçkayı zedeleyeceği de doğru değildi. Preobrajenski , "Sanayileşme, hem tarım kesiminin ülkenin toplam üretimi içindeki payının artması hem de bu kesimde çalışan işçi sınıfının gelişmesi anlamına gelir" diyordu. Böylece devlet sektörünün özel sektör karşısında güçlenmesi ve üretim araçları sanayinin gelişmesi sağlanabilecekti.

Sağ kanat ise, tam karşıt yönde görüşler savunuyordu. Devrimi izleyen yıllarda sol görüşlerin sözcüsü olan Buharin, bu kez sağ kanadın liderliğini üstlenmişti:

“Ağır sanayiye maksimum yatırım yapılmasını isteyen formül tam doğru değil, hatta bütünüyle hatalıdır. Esas olarak ağır sanayinin geliştirilmesi üzerinde durulurken, bunu hafif sanayinin gelişmesi ile birleştirmeliyiz. Hafif sanayide sermaye devri daha hızlıdır ve kâr daha çabuk elde edilir, tahsis edilen gider daha kısa zamanda geri ödenir.”(Buharin, aynı eser)

Sağ kanada göre, ağır sanayileşme smiçkayı bozacak, kırlardaki üretim artışını durduracaktı. Rikov, tarım kesimindeki kapitalist gelişmenin önündeki engelleri kaldırma çağrısında bulundu. Buharin, “işgüçlerini satmak zorunda bulunan küçük köylüyü ve gündelikçileri ilgilendiren bir dizi kısıtlamayı artık bertaraf etmek zorundayız” diyordu. “Hangi tabakadan olursa olsunlar, toplu olarak köylülüğe şu çağrıyı yapmalıyız: Zenginleşin! Birleşin! Çiftliklerinizi geliştirin!”

Stalin ve parti merkezinin görüşleri ise, tartışma süreci içinde biçimlendi. Sanayileşmenin zorunluluğu kabul edilmekle birlikte, bu sürecin smiçkayı bozacağı kaygısı engelleyici olmaktaydı. Sanayileşme yolunda başarı, tüketimle ara malları sanayinin gelişmesini kısmak pahasına, oluşturulan kaynakların büyük bölümünün ağır sanayiye aktarılmasını gerektirmekteydi. Diğer bir deyişle, tarımsal üretim sanayileşmenin aracı olarak kullanılacaktı. Ancak, küçük üretimin yaygınlığı böyle bir girişimin yaratacağı sonuçları engelliyordu.

Stalin, 1928’de, kırsal alanda önem kazanan sağcı yönelime dikkat çekmiş ve “kapitalizmin köklerini henüz kurutamadık” demişti. Yine aynı yıl, sanayide büyüme hızının düşmesinin, işçi sınıfının güçsüzleşmesi anlamına geleceğini belirtmişti. Burada kastedilen, kuşkusuz yalnızca ekonomik zayıflık değil, aynı zamanda siyasal iktidarın da zayıflayabileceği endişesiydi. Buharin ve çevresindekilerin görüşleri, bu yolda bir başlangıç olsa da önemli bir göstergeydi.

Stalin’in amacı, tek ülkede sosyalizm tartışmaları sonucu tasfiye edilen sol muhalefetin ardından, sağ kanadı da tasfiye etmek ve kollektivizasyonu başlatmaktı. Çünkü artık, kollektivizasyonu başlatmak için gerekli koşullar olgunlaşmış sayılırdı. İhtiyaç duyulan kitle temeli yeterince sağlanmış, içerdiği çeşitli olumsuzluklara rağmen, NEP dönemi, üretici güçlerin asgari düzeyde gelişmesi, sanayi tesislerinin işletmeye açılması, elektirifikasyon, açlık ve halkın günlük sorunlarının asgari düzeylerde de olsa çözümünü sağlamıştı. Sosyalist bir alt yapıyı oluşturmanın ve ilk adım olarak kollektivizasyonu başlatmanın yolu açılmıştı.

Başlıca engel, böyle zorlu bir sürecin bağışlatılmasının bin engeli olarak, parti içi saflaşmada sağ kanadı oluşturanların durumuydu. Buharin, “kurtuluşumuz köylülükle bir uzlaşmaya varmamıza bağlıdır. Bunu gerçekleştirmek mümkündür ve bu sayede batıdaki devrim çok gecikse bile durumumuzu korumamız mümkün olacaktır” diyordu. Yani NEP’in sona erdirilmesi bir yana, genişletilerek sürdürülmesinin doğru olduğuna inanıyorlardı ve parti üst düzeyinde oldukça güçlüydüler. Bu kanadın da 1929’da parti yönetiminden uzaklaştırılmasıyla, parti, iç çatışmalardan büyük ölçüde arınmış olarak kollektivizasyonu başlattı.

İlk beş yıllık plan, dünyada daha önceden rastlanılmayan boyutlarda bir sanayileşmeyi öngörmekteydi. Stalin, “İleri ülkelerin elli-yüz yıl gerisindeyiz. Bu mesafeyi on yılda kapamak zorundayız. Ya bunu başaracağız, ya da yok olup gideceğiz” diyordu. Ulusal gelirin üçte biri

sanayi yatırımlarına ayrılmıştı. Bu oran, Çarlık Rusya'sındaki yatırım miktarının iki buçuk katı, aynı dönem İngiltere'sinin yatırım miktarının iki katıydı. Bütün yatırımların üçte ikisi sanayiye ayrılmıştı. Dünya savaşının yaklaştığı dönemde bu oran, % 86'ya ulaşacaktı. (P. Baran, Büyümenin Ekonomi Politiği)

SSCB'de, İkinci Dünya Savaşı dönemi dışında kalan sanayileşme yıllarında toplam sanayi üretiminin artış hızı, yılda ortalama %18, toplam ulusal üretim (gelir) artış hızı da % 18 olmuştu. Böyle bir hız, ulusal üretimin, her beş yılda bir, iki katına ulaşması anlamına gelir. Kapitalist dünyanın en parlak dönemlerinde elde edilen üretim artış hızlarının iki katına yakın bir gelişmedir bu...

SSCB'nin, her defasında plan hedeflerini fersah fersah geride bırakan atılımı hiç kuşkusuz, partinin saptadığı hedefleri proletaryaya mal edebilmesinin, perspektifini maddi güce dönüştürebilmesinin bir sonucudur. SBKP ve Stalin, kollektivizasyon ve sanayileşme sürecine önderlikleriyle, tarihin en büyük atılımlarından birine, kitlelerin sahip oldukları gücün boyutlarını açığa çıkaran önemli bir örneğe damgalarını vurmuşlardır.

Kollektivizasyon ve sanayileşme atılımı daha baştan itibaren eleştirilmiş ve özellikle "destalinizasyon"la birlikte bu eleştiriler yoğunlaşmış, Stalin'e yönelik değerlendirmelerde en fazla kullanılan argümanlardan biri olmuştur. Eleştirilerde genellikle kollektivizasyon ve sanayileşme doğru bulunulmakla birlikte, bunun yürütülüş biçimine yönelinmektedir. Gerçekten de kollektivizasyon boyunca ülke adeta bir iç savaşa sahne olmuş, çok sayıda insan ölmüştür.

Birçoklarına göre, Stalin'in en büyük hatası kollektivizasyon ve sanayileşmeyi geç başlatmasıdır. Troçki ve Preobrajenski'nin önerdikleri dönem bu düşünceye karşı çıkan Stalin, gecikince bu kez hızlı ve aceleci davranmak zorunda kalmış, böylece sonuç başarılı olsa da şiddet kullanılmış, smiçka bozulmuş, milyonlarca insan ölmüştür. Preobrajenski, 1924'te; "Bu geçiş sürecini olabildiği kadar çabuk bitirmeliyiz, ilk birikim yasasının demir pençesi altındayız" demiş ve hayatın kendisini haklı çıkaracağını, başta Buharin olmak üzere karşı çıkanların yüzlerinin kızaracağını vurgulamıştı. "Eşitsiz değişim politikası, eğer üretim maliyetleri daha hızlı olarak azaltılabilirse, fiyat düşürücü politika ile birlikte kullanılabilir"di. "Böylece zorun kullanımına gerek kalmayacak"tı. (Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi)

Ancak Stalin'in zamanında uygulamaya geçmemesi, sorunun boyutlarını değiştirmiş ve "zor" gündeme gelmişti. Troçkist çizginin günümüzdeki önderlerinden Mandel şöyle diyor:

"Stalin hizbinin SSCB'de yaptığı vahim hata hem tarımın adım adım kollektivizasyonunu, hem de sanayinin, tarımın kollektivizasyonu için vazgeçilmez olan mekanizasyonunu yaratacak olan hızlandırılmasını ertelemek olmuştur. Kulak tehdidine karşı alınan tedbir, hem aceleci biçimde hem de telaş içinde alındı. Çünkü tehlike öngörülememişti. Geliştirilen bu hareket, zorla kollektivizasyon biçimini aldı. O anda var olan traktör ve tarım araçları, kollektivizasyon için yeterli değildi. Bu durum, otuz yıllık Stalinist tarım politikasının vahim sonuçlarının kaynağı oldu."(Mandel, Sosyalizme Geçiş)

Bu sözlerdeki mantık, tarihi olayların yeniden kurgulanması, böylece de tarihi olgunun çarpıtılmasının mantığıdır. Olayları koşulları içinde eleştirmek yerine, baştan saptanmış bir

yargıya uygun sonuç çıkarmaya dayanan bir eklektisizm vardır. Troçki'ye yakın olan tarihçi Deutscher'in sözleri de bu kurgucu yaklaşımın bir başka örneğidir:

"Eğer kollektif çiftlikler gerekli alet edevatla donatılmış olsaydı, eğer bu çiftliklere devlet kredisi ve teknik danışmanlık sağlanmış olsaydı, kollektif çiftliklerde yaşayan köylülerin yaşam koşulları daha iyi olurdu. O zaman da orta köylülük bu deneyime katılmaya ikna edilebilinirdi"

Eleştiri, diğer çevrelerde de farklı nedenlere dayanarak sürmektedir. SBKP'nin son döneminin ideologları ve bunların diğer ülkelerdeki versiyonları, kollektivizasyonun erken başlatıldığını söylemekte ve dönemin doğruları ifade eden adı olarak, Buharin gösterilmektedir.

Örneğin Gorbaçov'a göre, devrimden sonra parti, köylülüğün bir sınıf olarak radikal biçimde değiştiğini tam olarak görememişti. Bunun sonucu olarak çalışan köylülüğün çıkarlarına dikkat gösteren anlayışta tavır eksikliği vardı ve buna Lenin de dahildi. Çünkü, "ana unsur, orta köylüydü. Devrimden aldığı toprağı işleyen bir çiftçi olarak kendisini ortaya koymuştu. Yani bir temel müttefik, pratik olarak da yaşamının giderek daha iyiye doğru gittiğine inanmıştı."(Gorbaçov, Ekim ve Pereistroika)

Kollektivizasyon öncesindeki köylülüğün böyle gerçeğe uymayan biçimde değerlendirilmesi, kuşkusuz perestroikanın meta üretimini teşvik eden uygulamalarına meşru temel oluşturma çabasından kaynaklanmaktadır. Lenin çok açık biçimde, küçük üreticiliği kapitalizmin gelişim yatağı olarak tanımlamıştı ve kollektivizasyon öncesi durum bu yaklaşımı doğrulamaktadır. Orta köylülüğün iktidarın müttefiki olması bir yana, mülkünü korumaya dirençli, geliştiği oranda sistem için tehlikeli olan özellikleri ağır basıyordu. Örneğin, 1927 yılında tahıl üretimindeki payları ancak %1,7 olan solhoz ve kolhozların, pazarlanan tarım içindeki payları %17,2'yi buluyordu. Çünkü üretim içindeki payları %85,3 olan orta ve küçük köylülüğün pazar içindeki payı ancak %15,2'ydi.Bu rakamlar, spekülasyonun boyutlarını açığa çıkarmaktadır. Orta ve küçük köylülük, ürünlerini pazarlamak yerine, spekülasyonu ve stokçuluğu tercih etmekte, devlete değil Nepmanlara satmaktadır.

Gorbaçov'a göre:"Eğer, nesnel iktisadi yasalara daha fazla önem verilseydi (...) eğer genel olarak, bu muazzam çalışan köylü kitlesine karşı tavır (...) daha mantıklı olsaydı, eğer, kulağa ve köy zenginine karşı, orta köylülükle ittifak daha tutarlı bir çizgide geliştirilseydi, o zaman kollektifleştirmeyi yürütürken meydana gelen bütün o aşırılıklar olmazdı."(a.g.y.)

Tarihi olguları yeniden kurgulama yoluyla değerlendirmek belki zor değil, ama ortaya çıkan yargı, olguların gücü karşısında kalıcı olma şansını bulamaz. Geçmişi koşulları içinde değerlendirmeye çalışmak elbette geçmişi hatalarıyla birlikte savunmak anlamına gelmemektedir. O geçmişin yol açtığı sonuçlar hareket noktası alınacak ve geçmiş, üzerinde yükseldiği koşullardan yalıtılmadan yargılanacaktır. Hatalar ancak böyle bir yaklaşımla açığa çıkar. Troçkistlerin, kollektivizasyonu geç bulmaları da, Gorbaçov'un sert ve erken bulması da, aynı kurguculuğun, yani baştan saptanmış amaca uygun olarak, tarihi olguların ayıklanmasının örnekleridir.

Kollektivizasyonun çeşitli hataları olduğu ve zorun aşırı kullanımını içerdiği doğrudur. Ama bu, köylülüğe yapılmış bir haksızlık ya da gecikme değil, köylülüğün tutucu ve heterojen

niteliğinden kaynaklanan direncinin ve partinin proletarya demokrasisine yaklaşımındaki çarpıklığın bir sonucu olmuştur. Kollektivizasyon aynı sonuca daha az kayıpla da ulaşabilirdi. Ne var ki yaşanan an içinde dikkate alınmayan, gözden kaçırılan detayların tamamlayıcılığı, yürütmenin kararname ve buyrultularla sürdürülmesi gibi nedenler faturayı ağırlaştırdı.

Stalin'i Pereobrajenski'nin önerilerinden beş yıl sonra harekete geçiren neden, varsayıldığı gibi, önce Buharin'e yaslanarak sol muhalefeti, ardından da Buharin'i tasfiye etmek ve nihayet iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra harekete geçmek olamaz. Bu elbette bir etkendir. Ama sözkonusu saflaşmaların kökenlerinde yatan nedenler, bizi sonuçta, başladığımız yere götürür. Bu insanlar, temelde sosyalizmin inşaası sorununa yaklaşımlarının bir sonucu olarak farklılıklara düşmüşlerdi. Tek ülkede sosyalizm, askeri proletarya diktatörlüğü, kollektivizasyon, sanayileşme, planlama gibi sorunlara verilen karşılıklar, sağ, sol ve merkez hiziplerini oluşturmuştu. Dolayısıyla kendi politikasının haklılığına inanan parti merkezinin, programını yürütmesinin önünde engel olarak duran kanatları etkisizleştirmesi, dönemin koşullarına uygun düşen tek yoldur ve bu süreç, yani parti içi saflaşmalar ve tasfiyeler, baştan planlanmış bir süreç değil, koşulların ve sorunların zorlayıcılığı ile olayların gidişi içinde oluşmuş, iktidarın yerleşmesi ve kurumlaşması çabasına koşut bir nitelik taşımıştır.

Stalin önderliğini kollektivizasyon için 1929'a kadar bekleten ancak iki neden düşünülebilir. İlki bu konuda perspektifin net olmayışıdır. Gerçekten de, özellikle Preobrajenski'nin tezlerine yaklaşımlarından ve dönemin diğer çeşitli sorunlarını çözmek için yaptıklarından hareketle, Parti merkezinin bu konuda net bir perspektife sahip olmadığı, bu perspektifin zamanla, koşulların diğer seçenekleri olanaksızlaştırmasıyla kollektivizasyonu başlatma zamanının geldiğine inandıkları sonucu çıkabilir.

Ne var ki, bu büyük ölçüde somut dayanaklardan yoksun bir görüş olur. Çünkü objektif verilerin ortaya koyduğu sonuç, partiyi harekete geçmekten alıkoyan nedenin, üretici güçleri geliştirme çabası olduğudur. Çünkü kollektivizasyon, bu yönde asgari düzeyde de olsa bir yeterliliği gerektirir.

Bunun sağlanması da 1929'u bulmuştur. Sözkonusu döneme kadar net bir politikanın, yani zamanlama bağlamında mutlak bir belirlemenin olmaması da, bu noktada önemli olmaktan çıkar. Çünkü başlangıçta net görüşler olmasa da, parti, kollektivizasyonu başlatabilmenin objektif koşullarının oluştuğu döneme, politikasını da netleştirerek girmiştir.

Preobrajenski, "Yeni Ekonomi"yi kaleme aldığında, henüz NEP politikalarının iki yıllık bir geçmişi vardı. Sürecin yönelimi belirmekle birlikte, NEP gibi bir geri çekilmeyi zorunlu kılan nedenler aşılmamış, üretici güçler, daha değişik bir ekonomik politikayı mümkün kılacak düzeyde gelişmemişti. Yani, NEP perspektifi içinde saptanan amaçlara ulaşılamamıştı.

1929 yılında başlatılan hamle, NEP boyunca sürdürülen elektirifikasyonun üzerinde yükseldi. Oysa 1923-24 yıllarında, ülke elektrifikasyonun daha başlarındaydı. Öte yandan kollektivizasyonun ön koşullarından biri, solhoz ve kolhozların gereksindiği tarım aletlerinin mekanizasyonunun minimum düzeyde çözümü, ancak 1929'a gelindiğinde tamamlanabilmişti. Erken bir çözüm smiçkayı bozacak ve parti bir sarsıntıyla karşılaşacaktı. 1923'de, Parti, kollektivizasyon gibi geniş çaplı bir girişimin gereksineceği kitle temelini bulmakta güçlük

çekebilirdi. Açlıktan, kırımlardan milyonlarca insanın öldüğü bir ülkede başlıca görev, ilk elde bu sorunun çözümüydü. İç savaşı izleyecek ikinci bir iç savaş, altından kalkılamayacak bir bedeli mutlaka doğuracaktı. Bu etkenlerin bir sonucu olarak, üretici güçlerin gelişmesi ve kollektivizasyon için koşulların olgunlaşması beklendi. Troçkistlerin paternalizmi için bunlar elbette anlaşılmaz olmaktadır.

Stalin'i ve SBKP'ni erken harekete geçmekten alıkoyan nedenler kısaca bunlardı. Kollektivizasyonun yaygın biçimde kullandığı zor unsurunu değerlendirebilmek, köylülüğün toprağa bağlı ve heterojen karakterini kavrayabilmekle büyük ölçüde bağlantılıdır. Buna Rus köylüsünün niteliklerini de eklemek gerekir. Tarihi boyunca toprağını mülk edinme olanağını pek bulamamış olan Rus köylüsü için, mülkiyet özellikle cazipti. Bolşeviklerin köylülüğü kazanmalarında, toprak reformu sloganının payı büyüktür. Smiçkanın temelinde yatan olgulardan birisi de buydu.

Ancak bugüne kadar yaşananların açığa çıkardığı bir gerçek olarak, toprak reformu hiçbir uygulamada köylü kitlelerini eşit düzeyde tutmaya yetmemiştir. Reformu izleyen dönem, aynı zamanda köylülüğün farklılaşrma eğilimini açığa çıkarmış, arazi alışverişi ve merkezileşme hızlanmıştır. NEP dönemi boyunca bu yaşanmış ve toprak alımının yasaklanması da bir çözüm olmamıştır.

Öte yandan, yine NEP döneminin açığa çıkardığı bir gerçek de; eşitsiz değişim politikasının kollektivizasyon için olmadığıdır. Preobrajenski, kollektivizasyon programının temeline bunu almış ve bu yolla zorun gerekli olmadığını düşünmüştü. Ama makas bunalımı olarak adlandırılan ve sanayi ürünlerinin pahalılığı ile tarım ürünlerinin ucuzluğu biçiminde kendisini gösteren eşitsiz değişim, hem üretimi hızlandıramamış ve hem de düşük bir fiyat mekanizması oluşmamıştı. Başlangıçta sanayi ürünlerinin fiyatları düşürülmüş, vergiler indirilmişti. Bunlar köylülüğe verilmiş tavizlerdi. Ancak ne bu, ne de sonradan tarım ürünleri fiyatlarının düşük tutulması, Preobrajenski'yi doğrulamadı. Köylü bu kez ürünleri stokluyor ve spekülatif bir piyasa oluşuyordu.

Partinin çabaları ve açtığı kampanyalar, orta ve küçük köylülüğü kollektivizasyona ikna etmeye yetmemişti. Köylü mülkünü korumakta dirençliydi. Lenin'in 1919'da söyledikleri yeterince açıklayıcıdır:

"Proletarya devrimden yana, burjuvazi ise devrime karşı. Bu iki sınıf arasındaki ilişkileri belirlemek kolay. Ancak küçük köylülüğün oluşturduğu sınıf kaypaktır. Küçük köylü, kısmen mülk sahibidir, kısmen de çalışan sınıftandır. Öteki çalışanları sömürmez. Yıllar boyunca küçük köylü büyük güçlüklerle konumunu korumuş, kapitalistlerin ve toprak sahiplerinin sömürüsünden yakınmış ve herşeye dayanmıştır. Gene de mülk sahibidir. Öyleyse bu kaypak sınıfa karşı tutum belirlememiz çok güç olacaktır." (Lenin, Sol Komünizm Bir Çocukluk Hastalığı)

Kulakların ve Nepmanların giderek güçlendikleri koşullarda, büyük tehlikedir bu. Kapitalizm gücünü onlardan almaktadır. "Ne yazık ki, dünyada hala çok, pek çok miktarda küçük üretim vardır. Oysa küçük üretim durmadan, hergün, her saat kendiliğinden ve geniş ölçülerde kapitalizmi ve burjuvaziyi doğurmaktadır." (Lenin, a.g.y.)

Rusya, bir küçük üreticiler ülkesi olmaktan kurtulamadıkça, sosyalizmin inşaası olanaksızdır. Bu, kapitalizmin sosyalizmden daha sağlam bir zemine sahip olmasını getirmektedir. "İç düşman, küçük işletmelerde tutunmaktadır." Onun üstesinden gelmenin tek yolu, ülkenin ekonomisini, tarım da dahil olmak üzere yeni bir teknik temele, modern büyük üretimin teknik temeline oturtmaktır. "Yoksa ülke bir küçük üreticiler ülkesi" olarak kalacak ve süreç , kapitalizmi egemen kılacaktır. Küçük üreticiliğin dirençli karakteri ise, "zor"u kollektivizasyonun bir parçası, etkin bir unsuru yapacaktır.

Devrimden sonra, büyük toprak sahiplerinin tasfiyesi ve toprağın köylüye eşit olarak dağıtılması, zaten toprağa bağlı tutucu bir sınıf olan köylülüğe, mülk sahibi olarak sosyalizmle çelişen bir karakter kazandırmıştı. Gerçi köylülük, eşit toprak dağıtımı nedeniyle iktidarı desteklemiş ve iç savaşın kazanılmasında bu desteğin büyük payı olmuştu. Ama NEP dönemi boyunca köylü kitleleri arasında sınıfsal farklılaşmaların derinleşmesi ve kulakların iktidarla çatışmayı göze alabilecek bir güce ulaşmaları, rahatsız edici boyutlar kazanmıştı. Sanayi-tarım ilişkisinin niteliği, bir bütün olarak tarımın kollektivizasyonu ve planlı sanayi için gereken birikimin ancak sağlanabilecek olması gibi nedenlerle birleşince, kulakların tasfiyesi ve bu yolda "zor"un kullanılması gecikmişti.

Dolayısıyla, kollektivizasyona kulaklar oldukça güçlenmiş olarak girecek ve bu da sürece zorlu bir nitelik kazandıracaktı. Nitekim kollektivizasyon süreci, birçok kaynakta bir iç savaş olarak geçer. Sürecin bağışlamayan niteliği, sık sık ikna ilkesinin yerine "zor" unsurunu gündeme getirmiştir. Önemi ve sonuçları gözetildiğinde diyebiliriz ki; devrimi izleyen iç savaş, partinin siyasal hakimiyetini ülkeye yerleştirmesini ve kollektivizasyon ile onu izleyen sanayileşme süreçleri de, bu siyasal iktidarın, üretici güçlerin asgari yeterliliğinin sağlanmasına bağlı olarak, sosyalizmin gereksindiği ekonomik alt yapının en temelde inşa edilmesini içermiştir.

Ayrıca, gerek kollektivizasyonun ve gerekse sanayileşmenin, kitle desteği olmadan başarıldığı söylenemez. Bu, herşeyden önce bu çapta girişimlerin niteliği ve özellikleri açısından saçma olur. Bugün, Stalin'e yönelik eleştiriler arasında önemli yer tutan kollektivizasyonun yürütülüş biçimi, o dönem işçi sınıfının geniş çaplı desteğine sahip olmuştu. Kıtlık çekilen bir ülkede, kapitalizmi geliştirmeye uygun bir zemin olan küçük üreticilerin yaşaması ve spekülasyon, özellikle kentlerde büyük tepkiye yol açıyordu. Parti, önderliğinin başlattığı hareketi, büyük çoğunlukla onayladı. Kollektivizasyonun başlangıcında Kalinin'in söyledikleri oldukça aydınlatıcıdır:

"Politbüro, parti MK ve OGPU'nun uzun süredir köylülüğe karşı sert önlemler alınması gerektiğini söylemelerine rağmen ben sürekli beklemeyi ve kesin bir tutum almaktan kaçınmayı savunuyorum. Ancak bugün bu kararsız tutumun doğru olmadığı sonucuna varmış bulunuyorum. Benim sürekli tavsiye ettiğim hoşgörü ve sabır, köylülüğün pasif direnişi karşısında artık bütün geçerliliğini yitirmiştir. Bu nedenle ve özellikle yoğunlaşan krizi dikkate alarak, bugüne kadar savunduğum görüşleri terkediyor ve politbüronun görüşlerine katılıyorum."

Partinin 1924 yılında 472. 000 olan üye sayısı, 1926 yılında 1 milyon 305 bine, 1932 yılında 3 milyon 605 bine yükselmişti. Bu üyeler arasında işçi oranı, 1926'da %56,8'e, 1930'da %65'e çıkmıştı. Kollektivizasyon ve sanayileşme, bu güce dayanarak, bu gücün kullanımıyla başarıya

ulaştı. Parti merkezi ve Stalin, sorunları kitleye maletme ve kitleyi bu sorunlar çerçevesinde mücadeleye seferber etmede büyük başarı gösteriyordu. Sol ve sağ kanatların tasfiyelerinde de başlıca dayanak bu güçtü. Örneğin sol kanadın tasfiye edildiği 12. Kongrede, Troçki, Zinoviyev ve Kamaniev'in birleşik muhalefetleriyle, oy oranı ancak %0,5 olmuştu.

Stalin'e yönelik eleştirilerde sık sık vurgulanan bir sav vardı. Buna göre Stalin, yeterli ölçüler aramadan parti üye sayısını artırarak, muhalefete karşı koz olarak kullanmıştır. Gerçekte ise, parti üye sayısının bu tür iddiaları yadsıyan özellikleri vardır.

1929 yılında yapılan ve üçyüz seksen ikibin sanayi işçisini kapsayan bir araştırmaya göre, bu işçilerin %50,7'si Ekim Devrimi'nden önce (hatta %21,3'ü 1905 Devriminden önce) üretim sürecine katılmışlardı.

Yani bilinçsiz bir işçi kitlesi değil, mücadele geleneği içinde yetişmiş, partinin sorunlarını sahiplenebilecek ve kırla bağları ortadan kalkmış bir işçi kitlesi sözkonusuydu. Stalin'in iktidar sahibi olarak parti içi çatışmalarda kendi yararına sonuçlar verecek düzenlemeler yaptığı, kendisiyle birlikte hareket edecek unsurları kilit noktalara getirdiği doğrudur. Ancak, buradan, bilinçsiz bir kitlenin partiye doldurulduğu sonucuna varılamaz. Stalin her zaman, diğer Bolşevik önderlere oranla kadrolara daha yakın olmuş, yüklendiği görevler gereği partinin yerel kadro ve örgütlerini yakından tanımış, genel sekreterlik görevi ona bu bağlamda geniş bir hareket olanağı tanımıştı. Bu noktada kimse önemli görevlere muhaliflerini, rakiplerini getirmez. Kaldı ki muhalif gruplar, eski Bolşevik kuşak içindeki etkilerine ve geniş hareket alanlarına karşılık, belli merkezlerin dışında etkili olamamışlardı. Sessiz çoğunluk her zaman merkezin yanındaydı ve parti merkezi de, sorunlarına onları ortak etmede başarılıydı.

Partinin denetimindeki bilinçli ve deneyimli kitle, kollektivizasyon ve sanayileşme atılımları boyunca Stalin'in yanında oldu. Bu, onu başarılı yapan gerçek güçtü. Kollektivizasyon, daha başlamadan önce özellikle işçi sınıfı ve partinin çoğunluğu için güçlü bir talep durumuna gelmişti. Parti, işçiye, topraksız köylü kitlelerine dayanarak, arama, el koyma, mülksüzleştirme gibi ekonomi-dışı zor yöntemleriyle sonuca ulaştı. Köylünün bu yöntemlere gerek kalmadan, gönüllü biçimde mülkünden vazgeçerek kollektif çiftliklere katılmasını beklemek ve bu yapılmadığı için eleştirmek, eğer aşırı bir subjektivizm yoksa, ham bir ütopyacılıktan başka birşey olamaz.

Geçiş sürecinde "zor"un rolüne ilişkin tutarlı yaklaşımlardan birinin sahibi de Buharin'dir. Buharin, sağ kanadın liderliğini üstlenmediği dönemde, 1920'de şunları söylemişti:

"Bir üretim yapısının yerini bir başkasına bıraktığı geçiş döneminde, bu geçişin ebeliğini devrimci şiddet yapar. Bu devrimci şiddet, toplumun gelişmesinin önündeki engelleri, yani geçmişe karşı devrimci bir faktör haline gelmiş olan yoğunlaşmış şiddeti, eski devleti ve eski üretim ilişkileri modelini yok etmek zorundadır. Diğer yandan devrimci şiddet, yeni bir yoğunlaşmış şiddet, toplumun iktisadi yapısını değiştirerek iktisadi hayatın alt-üst olmasının aracı olarak, yeni sınıfın devletini yaratarak, yeni üretim ilişkilerinin oluşmasına aktif olarak katkıda bulunmalıdır."(Buharin, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi'den)

Buharin'e göre, toplumsal şiddet ve zor unsurunun ekonomiyle iki yönlü ilişkisi vardır. Zor unsuru, öncelikle ekonominin bir işlevidir ama ikinci olarak, o da ekonomiyi etkiler. Bu etki ise, iki biçimde görülebilir, ya objektif olarak, gelişen ekonomik ilişkiler doğrultusunda hareket edebilir ki burada zor toplumsal ihtiyaca karşılık verir, ekonomik gelişmeyi hızlandırır ve ilerici bir rol oynar. Ya da zor tersi yönde, ekonomik evrime karşı bir pranga yerine kullanılır ki böyle bir durumda da, yerini "zor"un ilerici biçimine bırakmak durumundadır.

"Karşımızda işçi sınıfının çeşitli kategorilerinin" hayat tarzlarından ve toplumsal bilinçliliklerinden de oluşan oldukça "alaca bir resim var" der, Buharin. Çünkü proletaryanın sınıf olarak iktidarı, bu sınıfın her üyesinin ideal bir ortalamayı temsil ettiği tutarlı bir bütünün varolduğu anlamına gelmemektedir. Proletarya öncüsü, aktif olarak diğerlerini peşinden sürükler ve gelişme süreci içinde öncü ile diğer geniş kesim arasında kesin bir ayrım çizgisi de yoktur. Tersine ileri kesime sürekli biçimde yeni güçler katılır. Proletaryayı sınıf yapan onun içsel kaynaşma sürecidir ve onu oluşturan gruplar arasında kapitalizm tarafından tamamen yozlaştırılmış olanlar da vardır. İşçi sınıfının geniş katmanları bile meta dünyasının damgasını taşır.

Dolayısıyla, zorlayıcı disiplin asla kaçınamayacağımız birşeydir ve iç disiplin ne kadar gönülsüzse, yani proletaryanın belli bir kesim ya da grubu ne kadar az devrimcileştirilmişse, disiplinin zorlayıcı niteliği o kadar güçlü biçimde hissedilir. Devrimin partisi, komünist parti şeklinde örgütlenmiş olan proletaryanın öncüsü ile, kendi saflarında böylesi zorlayıcı bir öz disiplin kurar. Bu, öncünün çeşitli bileşkeleri tarafından az çok hissedilir, çünkü söz konusu zorlayıcı disiplin, onların en derin eğilimlerine denk düşer ama yine de ortadadır. Ancak başka bir güç tarafından yerleştirilmemiştir. Herkesin herkes üzerindeki bağlayıcı iradesinin ifadesidir."(Buharin)

Buharin, devrimi izleyen günlerin sahip olduğu koşullardan yola çıkarak ve ölçü olarak proletaryanın içerdiği eğilimleri alarak, zorun kullanımını kaçınılmaz bulmaktadır. Bu görüş, SBKP içinde hakim olamamıştır ama, "zor"un ekonominin gelişmesine hizmet edecek toplumsal bir ihtiyaç olduğu yolundaki görüşü, SSCB'nde sosyalist inşa sürecinde gündeme gelen zor unsurunun dayandığı temeli, özünde açıklamaktadır. Kollektivizasyon, üstelik işçi sınıfının alaca bir resim olarak tanımlandığı bir ülkede, tercihlerin, amaç ve beklentilerin bir sonucu olarak kapitalizmden yana biçimlenen kesimlere, kulaklara, orta ve küçük köylülüğe yönelmiş ve sosyalizmi inşa edebilmenin bir gereği olarak zor, ilerici bir işlev yüklenmiştir.

Zor tek başına gerici bir eylem değildir, ona gerici ya da ilerici niteliğini veren, hizmet ettiği amaç, nedenler, yürütülüş biçimi ve bir seçenek olarak "zor"u gündeme getiren nedenlerin haklılığıdır. Toplumsal kullanımın nesnel gerekleri ile bireylerin bu gereklilikleri değerlendiriş biçimleri arasında bir çatışmanın yer aldığı bütün durumlarda olduğu gibi, bireysel değerlendirme ve tavırlar, tarihsel süreci engelleyebilir ya da geciktirebilir. Ama sonsuza kadar durduramaz.

Ayrıca, bireylerin olayların gidişi karşısındaki tavırları değişmez ve kaçınılmaz şeyler olamaz. Zaman içinde, nesnel olanla uzlaşılacaktır. Böyle bir uzlaşmada esas alınacak olan, sözkonusu dönüşümün son çözümlemede toplumun yararına olup olmayacağıdır. Tarımın kollektivizasyonu, sonrasının ileri sanayi ülkesini yaratmıştır. Dolayısıyla, Stalin önderliğinin

yaptığı, köylüye rağmen onun tutucu ve heterojen niteliğini de aşarak, toplumu ve köylüyü ilerletme çabasıdır ve bu yolda "zor", devrimci bir eylemdir.

Proletarya Demokrasisi ve SSCB deneyimi

Proletarya demokrasisini, kapitalizmden komünizmin yetkin aşamasına geçiş sürecine denk düşen yönetim biçimi, uygulamalara yön veren ilke ve kurallar bütünü olarak tanımlayabiliriz. Diğer bir deyişle proletarya demokrasisi, kapitalist piyasa ekonomisi işleyişine uygun bölüşüm ilişkilerinden, ihtiyaca göre dağıtımın temel olacağı ilişkilere geçiş sürecinin yönetim biçimidir.

Proletarya demokrasisi sürecinde, idealize edilmiş bir norm olarak demokrasi değil, bir sınıfın çıkarlarına hizmet eden uygulamalar söz konusudur. Proletarya demokrasisini, en ileri burjuva demokrasisinden "milyon kez milyon daha demokratik" yapan niteliği de bu özelliğinden, yani sömürücüler ve ezenler bir yana, halkın çoğunluğunun çıkarlarına dayanmasından gelmektedir.

Proletarya demokrasisi üzerine yapılan incelemeler ve değerlendirmeler, genellikle Paris Komünü deneyiminden yola çıkar. Marks ve Engels'in Paris Komünü'nü proletarya diktatörlüğü olarak nitelemeleri, yaptıkları değerlendirmelere de yansıdı. Daha sonra Lenin'in Ekim Devrimi'nin şafağında kaleme aldığı "Devlet ve Devrim" adlı yapıtında çizdiği çerçeve de, bu değerlendirmelerle uyum içindedir. Yani sosyalist Rusya için devlet ve demokrasi uygulamaları da, Paris Komünü deneyinden yola çıkmıştır.

Gerçekten de Marks'ın Fransa İç Savaşı'ndan yaptığı çıkarımlar, onun proletarya demokrasisinden ne anladığını ortaya koymuştur. Marks, Paris Komünü deneyinin içermediği olguları da çözümleyerek, yazdıklarına geleceğe yönelik bir program niteliği kazandırmıştır.

Ancak bu durum, sık sık yanıltıcı yorumlara, zaman ve mekan farklılığını atlamaktan kaynaklanan hatalı çıkarımlara neden olabildi. Paris Komünü, herşeyden önce, yenilgiyle sonuçlanmış bir deneydi ve yapılacak değerlendirmelerde, bu gerçek, ilk elde saptanmalıydı.

Marks ve Engels'in, Paris Komünü'nü "proletarya diktatörlüğü" olarak adlandırmaları, yalnızca Komün'ün içinde taşıdığı olanaklardan, Komün'ün özelliklerinden ve dinamiklerinden ötürüdür. Ama Komün kendi içinde henüz proletarya diktatörlüğü değildi. İktidar ele geçirilmiş olmakla birlikte, nasıl kullanılacağı bilinmediğinden dolayı, saldırıya geçilmesi gerekirken beklenildi ve ihtilal Paris çemberinin içinde yalıtıldı kaldı.

Sözgelimi, ihtilal devlet bankasına dokunmaya cüret edemedi. İktidarı ulusal çapta ele geçiremediği için de, mülkiyet ilişkilerinde alt üst oluşu gerçekleştiremedi. Bütün bunlara, hareketin önderlerini bile komünü "proletarya diktatörlüğü" olarak anlamaktan alıkoyan Blanquist tek yanlılık ve Proudhoncu önyargılar da eklenmelidir."(Troçki, Sovyet Devletinin Sınıf Karakteri)

Dolayısıyla, idealize edilmiş ölçülerden yola çıkarak SSCB'de sosyalist inşa sürecini değerlendirmek, açıklayıcı özellikler taşıma olasılıklarına sahip değildir. Doğru olan, emperyalizm koşullarında üretici güçlerin görece geri oldukları bir ülkede, sosyalizmin inşa

sürecinin, proletarya diktatörlüğünün idealize edilmiş biçimlerinden neler götürebileceğini görebilmek, koşulların proletarya demokrasisine verebileceği biçimi kavramaktır. Bununla birlikte, proletarya demokrasisi sorununu tartışırken kullanacağımız ölçü ne olmalıdır? Bu ölçü, öncelikle proletarya demokrasisinin ayırt edici özelliği olan toplumsal niteliğidir.

Tek Ülkede Sosyalizm Sürecinde Proletarya Demokrasisi

Yanlış bir eğilim olarak, proletarya demokrasisi tartışılırken rastlantılar ve bireyin etkileri abartılmaktadır.

Tarihte bazı süreçleri, bu süreçlerin öne çıkardığı bireyleri ve onlarla özdeşleşen uygulamaları; rastlantılarla ya da bireyin taşıdığı özel niteliklerle açıklamak, ancak bir yere kadar yeterli olabilir ve yüzeysel olmaktan öteye gidemez. Çünkü burada rastlantıları ve bireyi önemli kılan neden olarak, sürecin ilişki ve çelişkilerini, bu ilişki ve çelişkilerin yarattığı toplumsal atmosferi atlamak ya da yeterince değerlendirememek gibi önemli bir eksiklik söz konusudur.

Ama süreç, artık gerilerde kalmış, tarihsel bir olgu niteliğini kazanmışsa; daha sağlıklı değerlendirmelerin koşulları da, çok daha fazla vardır. Kuşkusuz eğer koşullanmışlıklar ve çeşitli nedenlere dayanan aşırı bir subjektivizm ya da siyasi körlük yoksa.

Nitekim, SSCB'de sosyalizmin inşa süreci uygulamalarını, Stalin'in kişiliğiyle ya da paranoyasıyla açıklamak eğilimi çok yaygındır. Bu söylem, özellikle Stalin sonrasının SBKP yöneticileri tarafından başlatıldı ve sürdürüldü.

Çünkü bu açıklama yolu, hem değerlendirmelerin kapsamının genişlemesini engellemektedir, hem de sistemin doğrudan kendisinin ve içerdiği sağlıksızlıkların sorgulamasının yolu kapatılmaktadır. Tersi durumda, birçok olayı ve Stalin'in tavrını açıklamak olanaksızlaşır. Örneğin 1917 Ekim Devrimi'nden önce, Kamanev ve Zinovyev'in tasfiyeleri gündeme geldiğinde; buna en başta karşı çıkanlardan birisi de Stalin'di. Daha sonra bu ikisi Troçki'nin tasfiyesini gündeme getirdiklerinde, Stalin yine karşı çıkmıştı. Sonraları bu durumu şöyle ifade edecekti:

"Peki dengesizlik nasıl başladı? Troçki'nin durumu ne olacak sorusuyla başladı herşey. 1924 yılı sonlarıydı. Leningrad Grubu, işin başında Troçki'nin partiden ihracını öngörüyorlardı (...) Bizler, yani MK çoğunluğu, Zinovyev ve Kamanev'in görüşlerine katılmadık. Çünkü biz ihraç etme politikasının parti açısından tehlikeler taşıdığının farkındaydık. Tutup atma, ihraç etme - onların istediği kurbandı- tehlikeli ve bulaşıcı bir iştir"(Stalin, Görüş Ayrılıklarının Tarihi Üzerine)

Stalin bu sözleri, "Leninizm mi Troçkizm mi" adlı değerlendirmeyi yazdıktan sonra söylemektedir. Yani açıkça çatıştığı bir ismin partiden ihracına karşı çıkmaktadır. Aynı yerde Buharin için söylediği sözler de çok farklı değildir: "Buharin'e karşı sürdürülen amansız saldırının anlamı nedir? Ne isteniyor Buharin'den (...) Buharin kurban edilsin mi istiyorsunuz? Onu kurban etmeyeceğiz, bu böyle biline."

Ve Stalin sözlerini sürdürüyor: “Bu işin sonu nereye varır? Bu iş, eninde sonunda partiyi Rikov, Kalinin, Tomski, Molotov ve Buharin olmadan yönetmeye kadar gider. Ama yoldaşlar, şimdi adını söylediğim bu yoldaşlar olmadan parti yönetilemez.”(a g y)

Öte yandan, SBKP 20. Kongresi Kapalı Oturumu’nda okunan ünlü raporun bir bölümünde Kruşçev, 17. Kongre’de seçilen MK’nın akibetini şöyle ifade etmişti:

“17. Kongre’de seçilen 139 MK üyesi ve yedek üyesinden, 98’inin yani %70’inin daha sonra tutuklandığı ve kurşuna dizildiği (çoğunluğu 1937-1938 döneminde) kuşkuya yer bırakmayacak şekilde tesbit edilmiştir” (Kruşçev, 20. Kongre Kapalı Oturum Konuşması)

Aradaki çelişkiyi, Stalin’i, “tutup atma, ihraç etme tehlikeli ve bulaşıcı bir iştir” sözlerinde ifadesini bulan yaklaşımından, MK’nın %70’ini tasfiyeye götüren nedenleri, hesaplı davranışta ya da maşinasyonizm de aramak, yüzeysel bir yaklaşım olur. “Stalin’in paranoyası” tezi ise, hem açıklayıcı değildir ve hem de bizi, sosyalizmin niteliğini anlamakla ile ilgili bir dizi açmazla karşı karşıya bırakır.

Çünkü benzer gelişmeler, sosyalizmi inşa çabasındaki bir çok ülkede yaşanmıştır. Bu durumda ancak bir toplumsal paranoyadan söz edilebilir ki, bu da yanlış bir değerlendirme olur. Nedenler doğrudan doğruya, tek ülkede sosyalizm sürecinin içerdiği sorunlarda aranmalıdır.

Devrimi izleyen günlerde, ülkenin tek yasal partisi Bolşevik parti değildi. Menşevikler, Kadetler ve Sağ Sosyalist Devrimciler; Sovyetler Birliği içinde faaliyet göstermekteydiler ve iktidara karşı bir muhalefet bloku oluşturmuşlardı. Bolşevikler, iktidarı Sol Sosyalist Devrimciler ile paylaşmışlardı. Ancak önce muhalefet partileri yasaklandı ve ardından Brest Litovsk Anlaşmasını izleyen günlerde, Sol Sosyalist Devrimciler’le ortaklık sona erdirildi. Bolşevik Partisi, artık ülkenin tek siyasal partisiydi. Partinin 10. Kongre’sinde ise, yani 1921 yılında, parti içi hizipler yasaklandı. Artık Leninist Partinin özellikleri sayılırken, bu özellikler arasında partinin hizipler toplamı olmadığı da ifade edilecekti.

Bu gelişmeler, sadece Stalin’e mal edilemez. Altlarında, Lenin’in, Troçki’nin de imzaları vardı. Sözgelimi, Kronstad’da işçi ayaklanmasının ezilmesi emrini onlar vermişti. Devrimi izleyen ilk yıllarda oluşan çerçeve, Stalin’le özdeşleştirilen uygulamaların kökenlerini ve bireysel özelliklerle bağlantısını gözler önüne sermektedir. Kökende yatan nedenler, Lenin, Troçki ve Stalin’in iradelerinin de dışındaki tarihsel olgulardır .

Lenin, iç savaş sırasında yeterli komünist uzmanların yetişmesi için yirmi otuz yıl beklenemeyeceğini söylerken, ya da Troçki Kızıl Ordu’daki Çarlık Ordusu subaylarını yermemesinin nedenlerini uzun uzun açıklarken; hep aynı nedenlere, koşulların getirdiği zorunluluklara dayanmaktadırlar. Açlıktan milyonlarca insanın öldüğü bir ülkede, emperyalizmin ve beşinci kolun saldırdığı koşullarda burjuva kökenli uzmanlardan yararlanmak, Devrim önderlerinin önündeki başlıca seçenekti. Üretici güçler yeterince gelişmemiş, ülke ekonomisi felç olmuştu. Dinamiklerin ve işçi sınıfının varlığına rağmen, ülke hala bir köylüler ülkesiydi.

İşte bu koşulların neden olduğu zorunluluklar, SSCB’ni proletarya demokrasisinden uzaklaştırmaya başladı.

Sorun yalnızca burjuva uzmanlara görev verilmesi değildi. Görev verilen bu unsurlar, bulundukları alanlara sınıfsal olarak sahip oldukları eğilimleri de taşıyorlardı. Üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti, burjuvazinin sınıfsal olarak maddi güç kazanmasını engellemekteydi. Ama bu engelleyicilik, devlet ve parti içinde, devrimci değer ve ölçüleri yadsıyan, onun yerine oportünizmi ve pragmatizmi koyan bir bürokrasinin ağırlığını hissettirmeye başlamasını durduramadı. Lenin soruna dikkat çekiyor, "Çarlık bürokrasisini devraldık" diyor ve sıkı bir denetimi öneriyordu. Burjuva uzmanları kullanmak zorunluydu ama bu, sıkı bir denetime koşut gitmeli, parti, sapkın eğilimlerin sızmasına karşı korunmalıydı.

Hayatın dayattığı sorunlar, proletarya demokrasisinin idealize edilmiş normlarının, tek ülkede sosyalizm koşullarında yaşamasının olağanüstü zorlu olduğunu yeterince kanıtlamıştı. Demokrasinin, çoğunluğun ekonomik çıkarlarına hizmet etmesinin ötesinde, biçimsel düzeyde de olsa, muhalif eğilimlere örgütlenme hakkının tanınmasını içermesi türünden uygulamalara yer verilmişti. Toprak Kararnamesi türünden, Bolşeviklerin yanlış buldukları kararların çıkması bile kabullenilmişti. Lenin, "Demokratik bir hükümet olarak, biz katılmıyor olsak bile, sıradan halkın vermiş olduğu karardan kaçınmamalıyız" diyordu.

Ancak, henüz yerleşmeye çalışan bir devrim, inşa edilmeye çalışılan yeni devlet mekanizması vardı. Emperyalist ve işbirlikçi ordulara karşı savaş ve en az onun kadar zorlu olan sosyalizmin ihtiyaç duyduğu maddi temeli yaratmak gibi zorunluluklar; zor unsurunu yavaş yavaş öne çıkararak, ağırlık kazandırdı. Çok partili bir sistemde sorunları aşmak olanaksız görünmekteydi. Ayrıca süreç ilerledikçe, diğer partilerin karşı devrimci saflara sürüklendikleri görülüyordu.

Örneğin, Menşevikler, Kadetler ve Sağ SR'lerin oluşturduğu "Yenilenme İçin Birlik", Brest Litovsk gibi stratejik bir anlaşmanın ardından savaş kışkırtıcılığı yaptıkları için kapatılmıştı. Sol SR'lerin tasfiyesinin nedeni de, provakatör ve komplocu yapılarıydı. İktidar ortağı parti, Alman Büyükelçisini öldürerek başlattığı bir komployla, iktidarın tek sahibi olmayı amaçlıyordu.

Bolşevik iktidar güçlendikçe, bu yeni iktidarın politikalarından rahatsız olan sınıf ve tabakalarla, bunların çıkarlarının temsilcisi olan örgüt ve çevrelerle çatışmak, bunların gelişmelerini engellemek kaçınılmazlaştı. İlk elde burjuva örgütlerin ve izleyen süreçte de küçük burjuvazinin ve köylülüğün içinde etkili olan örgütler dağıtıldı.

Bolşevik Partisi, ülkenin tek partisi olmuştu. Ancak bu da yeterli olmayacak ve gelişmeler, parti içi hiziplerin yasaklanmasına kadar gidecekti. İç savaş koşullarında gelişme ve yönetme; basın ve örgütlenme özgürlüğünün askıya alınmasını, ekonominin ve ordunun, -kilit noktalarını olmasa da- gövdesini burjuva uzmanlardan oluşturmayı gerektirmişti.

Sorunun başlıca nedenlerinden birisi de, işçi sovyetlerinin niteliklerinden kaynaklanmaktaydı. 1917'de oluşan işçi sovyetleri, devrimin ardından kurumlaşarak, siyasal iktidarın temel organları olmuştu. Yasama ve yürütme yetkisi, sovyetlerin elindeydi. Ancak muhalif partilerin kapatılmasıyla; parti, sovyetlerin yetkilerini fiili olarak üstlendi. Sovyetlerin, iktidarın gereklerini yerine getirebilmekten uzak olmaları, böyle bir sonuç doğurmuştu.

Zinovyev, durumu, "sovyet iktidarının parti olmadan üç gün bile dayanamayacağı" biçiminde ifade etmekteydi. Partinin öncü olmanın ötesinde yüklendiği rol, parti önderlerinin tamamı

tarafından kabul edilmekteydi. Hatta Troçki ve Buharin olayı teorileştirmiş ve bir parti diktatörlüğü anlamına gelecek, “askeri proletarya diktatörlüğü” önerilerini gündeme getirmişlerdi.

Bu gelişmeleri tamamlayan etken, siyasal iktidar organları olarak yeterli güce sahip olmayan yerel sovyetlerin yetkilerinin; kongrelerde seçilen yürütme kurullarının, nihayet prezidyumların elinde toplanması oldu. Partinin rolüyle yanyana geldiğinde, partinin prezidyumu yönlendirmesi ve yukarıdan aşağıya atamanın egemen yöntem haline gelmesi sonucu doğdu. Bu ise, Marks’ın sosyalizme en yabancı saydığı şeydi.

Kısacası, devrim sürecinin olağanüstü özellikleri ve dünyanın ilk proletarya diktatörlüğünün karşı karşıya kaldığı zor koşullar; sosyalizme, özellikle uzun vadeli sonuçlarıyla oldukça uzak duran uygulamaları getirmişti. Stalin, bu sürecin bir parçası olarak, verili koşulların önderiydi; ancak söz konusu sakıncaları, olağanüstü bir dönemin geçici uygulamaları olarak görmek ve baş gösteren bürokrasiyi sıkı biçimde denetlemek yerine, bu uygulamaları kurumsallaştırmak gibi bir rolü oldu. Tek ülkenin komünizme ulaşabileceği yolundaki sözleri, onun büyük yanılgısıydı ve ekonomizmi içeriyordu.

Bu noktada, çok tartışılan bir olgu olarak, Stalinizm üzerine bir tanımlama yapabiliriz. Stalinizm, tek ülkede sosyalizmin inşa sürecinin adıdır ve üretici güçlerin gelişme düzeyleri, Stalinizme proletarya adına diktatörlük yaptırmıştı.

Stalin’in kişiliğinin, bu tanımlama çerçevesinde, Stalinizmin karakteri üzerindeki etkileri ancak ikincil olabilmiştir ve süreci hızlandırmak ya da yavaşlatmak gibi işlevleri yanında, bu sürecin yarattığı sosyalizm dışı olgu ve eğilimlerin kurumsallaşmasının yolunu açmak gibi bir özelliği vardır.

Öte yandan, Çekoslovakya ve D.Almanya dışında, sosyalizme geçen ülkelerin üretici güçleri, sosyalist bir altyapıyı oluşturmak için yeterli koşullara sahip olamamaları nedeniyle, Stalinle özdeşleşen uygulamaları, gelişmenin yolu olarak seçtiler. Böylece Stalinizm, SSCB ile sınırlı kalmaktan çıkarak, sosyalist inşa sürecinin kazandığı biçim olmak gibi bir özellik kazanmıştır.

Stalin bu sürecin ilk ve en zorlu pratiğinin önderidir. Onu önder yapan neden, rastlantılar değil, bu sürecin gereklerine karşılık veren özellikleridir. Böyle olduğu için, yanlışlıklarına rağmen sistem onu yaşatmış, dolayısıyla da bu yanlışlıklara uygun nitelikler yüklenmiştir.

Stalin’e yapılabilecek en büyük haksızlık, Stalinizme karakterini veren uygulamaları onunla başlatmaktadır. O, verili koşulların önderidir. Bir başkası da olsa benzer şeyleri yapardı. Hataları kaçınılmazdı demek yanlış olur, ama Stalin önderliğinin bütün uygulamalarının kökeninde yatan iki temel politika değişmezdi diyebiliriz. Bunlar, enternasyonalizmi ve dünya devrimini gündemin ilk sırasından çıkaran; tek ülkede sosyalizm politikası ile var olmanın bir koşulu olarak, ekonomik toplumsal zenginlikleri, üretim araçları üretimine tabi kılan politikalardır. Sosyalizmin o dönemde kazandığı gelişme çizgisi budur ve Stalinizm, yukarda özetlediğimiz iki temel özelliği ile, sosyalist çizginin zorunlu durağı olmuştur.

Proletarya demokrasisi sorununa da, Stalinizmin bu niteliğinden hareketle bakmalıyız. Tek ülkede sosyalizm dönemi boyunca, Marks ve Lenin’in çizdikleri çerçeveye uygun düşen bir

proletarya demokrasisinden söz edilemez. Böyle bir düzey, daha sonra da yakalanamamıştır. Daha sonraki süreç, proletarya demokrasisinin yukarda belirlediğimiz özelliklerine yaklaşmak yerine, burjuva demokrasisinden etkilenmek gibi özellikler taşımıştır.

Açıktır ki; SSCB'de sosyalizmin inşası sorununa, ekonomik bir indirgemeciliğin ölçüleri ile bakıldı. Sosyalist yaşam biçimi ile sosyalist insanın yaratılmasının önemine uygun bir pratik yoktu. Tek ülkede sosyalizm, kendisine ölçü olarak ekonomik gelişmeyi, asıl olarak ta ağır sanayileşmeyi, yani üretim araçları üretimini almış, başlıca üretici güç olan bireyin bilinçli eylem ve insiyatifi olmadan üretici güçlerin gelişebileceği düşünülmüştü. Objektif ölçülerle ortaya çıkan bilanço budur.

Stahanovizm (sosyalizmde verimliliği arttırma yöntemi), bunları yadsıyan bir örnek değildir. Sosyalizmin sorunları üzerine yürütülen tartışmalar içinde, Stahanovist hareketin fazla etkili olmadığı, örneğin iş kahramanlarının diğer işçiler tarafından öldürülmesi olaylarının yaygın olduğu türünden yazılara rastlıyoruz. Ama bunun doğruluğu ya da yanlışlığı fazla önemli değil.

Birincisi Stahanovizmin içeriği ve yürütülüş biçimi, bireyin bilinçli eylem ve insiyatifini geliştirmeye uygun değildir. Proletarya demokrasisinin işlemediği yerde, bireysel insiyatifin gelişmesi, hiçbir zaman toplumsal bir özelliğe dönüşemez. İkincisi, toplum olarak benimsenmiş bir çalışma disiplini yoksa, iş kahramanı olmak ya da ödül almak, ancak sınırlı bir etkileyicilik şansına sahip olur ve süreç içinde bu etki de anlamsızlaşarak çözülür. Toplumsal bir disiplin ve yüksek üretkenlik ise, halkın ekonomik sorunlarının çözümü ve politikaya ilgisinin sürekli kılınmasıyla sağlanır.

Tek ülkede sosyalizm süreci boyunca, halkın ekonomik sorunlarının tam bir çözümü olanaksızdı. Üst üste gelen savaşlar, devrim, iç savaş, kollektivizasyon, sanayileşme ve dünya savaşı, hep halkın özverisine dayanılarak yürütülmüştü.

Kendisinin yöneten olduğunun bilincinde olan çalışanlar, her türlü özveriyi göze alabilir ve düzenden yana tercihini korur. Ama bu olmazsa, geçen her yılın daha da büyüteceği, büyük sorunlar olacaktır.

Sovyetlerin insiyatiflerinin prezidyumlarda, oradan da yüksek prezidyumda toplanması, partinin savaş koşullarında kazandığı devletin üstünde yer alan bir olgu olma özelliğini sürdürmesi, atama yöntemini etkili kılıyor ve böylece proletarya demokrasisi, proletarya için demokrasiye dönüşüyordu. Bunun iki önemli sonucu oldu:

Birincisi, çalışma sürecinin yol açtığı atomizasyonla bütünleşerek uzun vadede, halkın kendi sorunlarına, sınıfsal değer ve kaygılarına yabancılaşması.

İkincisi, sistemin kendisini denetleyecek aygıtlar oluşturamaması, böylece de olağanüstü döneme özgü işleyişin, atama yöntemi ve bürokrasinin kurumsallaşması.

SBKP 17. Kongresi'nde seçilen MK'nın başına gelenler, bu durumda anlaşılabilir. Üstelik bu tek örnek değildir. Stalin'in "sosyalizmin inşasını tamamlamasının" ardından, SSCB'de büyük tasfiyeler, kovuşturmalar ve cezalandırma kampanyaları yaşandı. Örneğin, 17. Kongre'nin 1965 delegesinden 1208'i öldürüldü. Bu delegeler, Stalin önderliğinin programını onaylamış ve

önerilen MK'ni seçmişlerdi. Birleşik muhalefet, daha 15. Kongre'de 4000 parti üyesinin desteğini sağlayabilmiş ve partinin ezici çoğunluğu karşısında % 0.5 düzeyinde kalan bir azınlık olarak tasfiye edilmişti. İlerleyen yıllarda, Stalin'e güvenoyu veren partinin sessiz çoğunluğundan, MK ve Politbüro üyelerinden onbinlercesi, "sosyalizmin inşası tamamlandıktan ve geriye dönüşün koşullarının ortadan kalkması"ndan sonra öldürüldü. Suçları: karşı devrimcilikti...

Kızılordu'da da benzer bir kıyım yaşandı. "Alay komutanlarının aşağı yukarı yarısı, tugay ve tümen komutanlarının hemen hemen hepsi, kolordu komutanlarının tamamı, savaş konseylerinin üyeleri, Bölge Politik Dairelerinin yöneticileri, tümen, kolordu ve brigotların siyasi kurmaylarının çoğunluğu, alay komiserlerinin üçte biri kovuşturmaya uğradı."(Kruşçev, 20. Kongre Kapalı Oturum Konuşması) Öldürülenler arasında Kızılordu Komutanı Tuhaçevski ve sağ ya da sol muhalefetle ilgileri olmayan politbüro üyelerinden Kuybişev, Rudzutak, Uglanov, Ordzonikidze, Çubar, Kosyor, Bauman, Sirtsov, Postişev, Eyhe, Yejov da vardı.

Bunların tamamı, parti merkezini, Stalin'i desteklemişler, onunla birlikte kararlara imza atmışlardı. Hatta birbirlerinin ajanlığını onaylayan kararlar almış, bir süre sonra da benzeri kararların kurbanı olmuşlardı. Örneğin Yejov, bütün sorgulama ve kıyımların başlıca yürütücüsü idi ve benzeri bir soruşturmanın sonucunda öldürüldü.

Bu olayların asıl düşündürücü yanı, sistemin bu türden uygulamaları kaldırabilmesi ve dahası meşru kabul edebilmesidir. Çünkü denetim aygıtları yoktur. Halk çoğu zaman bu tür olayların yaşandığından bile habersiz kalmakta, ya da öyle görünmektedir. Tepkinin ifade edilmesinin ve harekete geçebilmenin koşullarının olmadığı yerde, yabancılaşmanın ve toplumsal bir bellek yitiminin koşulları vardır.

20. Kongreyi bir siyasal "şok" yapan nedenler de buradan kaynaklanır. Proletarya demokrasisinin tıkanması, sistemi denetleyici aygıtların oluşmasını engellemekte, bunun sonucu da siyasal yönetim organlarının demokratik ilke ve kurallardan uzaklaşmaları olmaktadır. Bu durumda sosyalizm dışı uygulamaların yolu açılmakta ve sistemin kurumsallaşma düzeyi, bu kural dışı uygulamaları engellemeye yetmemektedir.

18. Kongreyi izleyen 19. Kongreyi yapmak için, tam on iki yıl beklenecektir. 1939'dan 1951'e kadar, kongre yapmadan bürokrasinin ülkeyi yönettiği bu dönem boyunca; halkın, proletaryanın yönetime ne oranda ortak olabildiği, hangi düzeyde denetleyebildiği ortadadır. 2. Dünya Savaşı'nın engelleyiciliği, yeterli bir neden olarak görülemez, ondan daha az zorlu olmayan iç savaş boyunca, parti kongre ve konferansları aksamadan yürümüştü. Ayrıca savaştan sonra geçen altı yılı açıklamak da olanaksızdır.

Sosyalizmin sistem olarak sahip olduğu karakterden kaynaklanan demokratik özellikleri, dünyanın en nitelikli önderliği bile olsa, eğer denetim aygıtları ve demokratik işleyiş yoksa, ancak teorik bir açıklayıcılığa dönüşür ve süreç içinde her düzeyden aksaklık başlar.

Emek üretkenliğinin düşmesi bunlardan biridir. Denetlenmeyen yönetim organlarının, kendisi için eğilimler kazanması ve bu temelde bir farklılaşmanın güçlenmesi de, yine bu döneme rastlamaktadır. Yüksek Sovyet Prezidyumu ve devlet başkanlığı kurumları sembolikleşmiş, parti

politbürosu ve sekreterliği, yönlendirici olmanın ötesinde, proletarya için diktatörlüğün somutlaştığı kurumlar olmuşlardır. Bunun adı, proletarya için parti diktatörlüğüdür. Böyle bir işlerliğin her türlü sapmaya ve revizyonizmin gelişmesine uygun zemin oluşturduğu açık bir gerçektir.

Böylece ekonomik indirgemecilik yaygınlaşmış, parti hedef ve amaçlarına damgasını vurmuş, teoriler, bu somut duruma uygun bir içerik kazanmıştır. Bu, zorunluluklardan yola çıkan kural dışı uygulamaların kurumsallaşması ve teorileşmesidir ve sosyalist bir alt yapıyı oluşturmakla birlikte, yabancılaşmaya, yozlaşmaya ve ekonomizmin önderliğine gelişme ortamı hazırlamıştır.

Bürokratizm Üzerine

Çağdaş sosyalist pratiğin en önemli tartışma konularından birisi de bürokratizmdir. Bu tartışmanın kökenleri, Ekim Devrimi'ni izleyen ilk yıllara kadar dayanır.

Günümüzde de, sosyalizmin uygulamalarına ilişkin sorgulamalar yapılırken, en sık geçen kavramlar arasında yer alıyor. Eski reel sosyalist ülkelerin tamamına ilişkin olarak, gelişmeyi engelleyici bir olgu olan bürokratizm tartışılmaktadır ve Gorbaçov örneğinde olduğu gibi, döneminin resmi ağızlarınca da ifade edilebilmiştir.

Gerçekten de, bürokratizm, sosyalist sistemin en büyük sorunlarından birisi olduğu gibi, sosyalist gelişmenin önündeki engellerden de birisidir. Reel sosyalist sistemin gelişme ekseninin dayandığı temellerin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu sosyalizm dışı olgu her yönüyle aşılamadığı sürece, sosyalizm için savaşımın dahi sağlıklı bir zemine sahip olması ve komünizmin koşullarının yaratılması olanaksız görünüyor.

SSCB'de bürokrasi nasıl doğdu ve gelişti?

Kuşkusuz birbirine koşut ve tamamlayıcı nitelikte çeşitli nedenler vardı. Bunların başında, üretici güçlerin başlangıçtaki görece geri niteliği gelir. Sorunu aşabilmenin yolu, ekonomik potansiyelin üretim araçları üretimine tabi kılınmasında bulunmuştu. Bu durumda sosyalist ekonomik örgütlenme, devasa boyutlarda bir kooperatif fabrika biçiminde tasarlanıyordu. Disiplinli ve yaygın bir çalışma temposu, ayırdedici özellikti.

Önemli sorun, bu devasa fabrikanın yönetimini üstlenen, üretimi planlayan önderliğin gelişmeye ne ölçüde ayak uydurabileceğiydi. Üretici güçlerin işbölümünü elimine edecek bir düzeyde olmaması, yöneticiliği büyük ölçüde özerk kılmış, çalışanların kendini yönetimi, bu çalışanlar adına önderliğin yönetimine dönüşmüştü.

Lenin'i "ideal disiplin ve sınıf bilincinin yokluğu halinde, tek iradeye kayıtsız koşulsuz tabiyet, büyük ölçekli makina sanayi modeli üzerine kurulu süreçlerin başarısı için mutlak bir zorunluluktur" sözlerini söylemeye iten; işçi, sendika ve yerel komite üyelerini tedirgin eden, tek kişinin yönetimi ilkesi, üretici güçlerin gelişme düzeylerinin doğrudan bir sonucu olarak gündeme geldi.

Böylece burjuva uzmanlar, yüksek ücretle ve tam yetkili olarak görev alıyorlardı. Bu, devrimci kaygılardan çok uzak unsurların da devlet ve parti mekanizması içinde görev almaları demekti; kendisi için eğilimleriyle birlikte bir bürokrasi oluşuyordu. Lenin, 'Çarlık bürokrasisinin devralınması' olarak tanımladığı bu olguyla mücadeleye, sık sık dikkat çekmekteydi.

Yeni rejimin, bu büyük ülkenin olağanüstü zor koşullarının ihtiyaç duyduğu uzman ve komünist kadrolara sahip olmamasından kaynaklanan bu süreç; emperyalist kuşatma koşullarında, partinin, yöneticiliğin ötesinde özellikler kazanmasına dönüştü. Ve kollektivizasyon, sanayileşme gibi atılımların yoğun içeriğinin açığa çıktığı, tek ülkede sosyalizmin amaç olarak kabullenildiği koşullarda, bürokrasinin varlığına ideolojik temel yaratmış oldu.

SBKP'nin 18. Kongresi, bu durumun simgesi kabul edilebilir. Parti içi muhalefetin tümüyle temizlenmesiyle birlikte, bu kongrede ekonomist teori ilk kez öne çıkmıştır. Komünist bir toplum ile güçlü bir devletin yan yana yaşayabilecekleri tezi, bürokrasi ile sistemin geçici olarak uzlaştırılması, sosyalist alt yapı ile devlet kurumları ve parti arasındaki uyuşmazlığın, geçici bir çözümüdür. Nitekim bu Kongre'den sonra, 12 yıl kongre toplanamamıştır.

Üretim sürecinin doğrudan bir parçası olmayan, ama üretim sürecini planlayan ve denetleyen bürokrasi, her zaman kendisi için eğilimlere sahip olur. Üstelik sosyalist ülkelerin başlangıçtaki durumu, yönetici kadroların ve özellikle de üretim sürecini fiili olarak denetleyen ve yöneten unsurların seçiminde gerçek ölçü olan siyasal yeterliliğin yerine, teknokratik yeterliliğin ölçü alınmasını getirmişti. Yönetici bürokrasinin kendisi için eğilimleriyle bu durumun yolaçacağı sakıncaların önünü almanın tek yolu, sözkonusu bürokrasinin sıkı denetimiydi. Bunun da başlıca biçimi, çalışanların denetimi olabilirdi ve proletarya demokrasisinin işlerliği de ancak böyle gerçeklik kazanabilirdi.

Ne var ki, sosyalist ülkenin karşı karşıya bulunduğu koşullar, böylesi bir demokrasi uygulamasına olanak da vermedi. Devrimi izleyen her yeni yıl, işçi sovyetlerinin biraz daha etkisizleşmesini, partinin devletle biraz daha bütünleşmesini getirdi. Artık yönetici bürokrasinin bürokratizme dönüşmesinin önündeki başlıca engel, ancak yönetici çekirdeğin partinin yapısını bu tür bir deformasyondan koruyabilmesiyle bağlantılıydı. Parti devrimci niteliğini koruduğu ölçüde, tehlike sözkonusu olmayacaktı.

Ekonomik gelişme ve sanayileşme sağlanmaktaydı; işçi sınıfı, hem kollektivizasyon sürecinde ve hem de sağ ve sol sapmaların tasfiyeleri sürecinde parti önderliğinin yolunda olmuş, sanayileşme sürecinde üzerine düşenleri fazlasıyla yerine getirmiştir. Planlı kalkınmanın başladığı 1929'dan 1950'ye kadar uzanan süreç içinde, sanayi üretimi, 6 kat arttı. Tam bir istihdam sözkonusuydu ve emek üretkenliği her plan döneminde % 40-50 düzeyine ulaşıyordu. Bunun tek anlamı vardı, üretici güçlerin büyük ölçekli gelişmesi...

Sosyalist bir alt yapının oluşması anlamına gelen bu başarılardan, yönetici çekirdek yanlış siyasal sonuçlar çıkardı. Parti içi demokrasinin ve çalışanların denetiminin büyük ölçüde askıya alınmasının da etkisiyle, ekonomik indirgemecilik hakim oluyor; olgu ve süreçlere yaklaşıma, giderek artan biçimde yön veriyordu. Proletarya demokrasisinin eksikliği, teknokratların hareket alanını genişletiyor, ülkenin görece geri yanlarının çözülmesine yönelik olarak gelişen

teorileşme, denetimsizliğin bir sonucu olarak, yönetici bürokrasinin özerkliğinin büyümesine ve kendisi için eğilimlerinin pekişmesine yol açıyordu.

Sosyalist üretim ilişkileri işte bu sürece uygun olarak biçimlendi. Malların üretim, değişim, bölüşüm ve tüketimi, üretici güçlerin görece geri niteliğine ve bu güçleri geliştirme zorunluluğuna tabi kılınmıştı. Üretim, merkezi bir planlamaya ve sıkı bir denetime dayanıyor, tam istihdam ve ekstantif (yaygın) sanayileşme, ayırdedici nitelikler haline geliyordu.

Piyasa, meta ve değer yasasının varlığından, ancak kapitalist sistem ölçülerinden tepeden tırnağa değişmiş biçimiyle söz edilebilirdi. Yani, içerdiği klasik anlamlar bağlamında, bu kategoriler hakim unsur değildi. Bölüşüm ise, ekonomik kaygıların, siyasal ölçüleri ikincil düzeye itmesi nedeniyle, kapitalist nitelikten uzak olsa da yeni bir eşitsizliği derinleştirmekteydi.

İçerdiği bu sakıncalı yanlara rağmen bu ilişkiler, tek ülkede sosyalizmin inşa sürecinin zorunlu biçimi olmuştu ve üretici güçleri geliştirme zorunluluğu, bu ilişkileri sosyalist bir alt yapı oluşturmanın başlıca biçimine dönüşüyordu. Ancak sorun da burada başlıyordu. Parti önderliği, denetim aygıtlarının yetersizliğinin bir sonucu olarak, bu olağanüstü döneme özgü ilişkileri genelleştirerek, komünizme geçiş sürecinin geçerli tek biçimine dönüştürmüştü...

Böylelikle, bu sürecin içerdiği ve zorunlulukla açıklanan sakıncalar da genelleştirildi, teorik bir temel yaratıldı. Güçlü bir devlet aygıtıyla komünizmin yan yana olabileceği düşüncesi doğdu. Sorunun aldığı bu biçim, merkezi planlamanın ve onu kendisine dayanak yapan bürokrasinin varlığının temellendirilmesi anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla, bürokrasiyi ayrıcalıklı kılan bölüşüm ilişkilerindeki sağlıksızlıklar da kendisine teorik dayanak bulmuş oluyordu.

Stalin'in ölümüne kadar, bürokrasiyle çalışanlar kitlesi arasında, çeşitli olumsuz yanlar taşımasına rağmen, geçici bir denge yine de vardı. Bürokrasi, ayrıcalıklarına teorik ve kurumsal dayanak oluşturma yolundaydı. Ama bu sürecin tamamlandığı söylenemezdi. Stalin kültü, hem bürokrasinin koruyucu şemsiyesiydi ve hem de onun sosyalizm dışı eğilimlerinin hakimiyet kazanması önündeki başlıca engellerden birisiydi.

Bu kültün yıkılmasıyla, yani Stalin önderliğinin sıkı denetiminin ortadan kalkmasıyla, 3. Programda ifadesini bulan teorileşmenin ve programlaşmanın yolu açıldı. Bütün halkın devleti, bütün halkın partisi, ileri sosyalizm gibi kavramlar, güçlü bir bürokratik aygıtla sosyalizm kavramının çelişmeyeceği yaklaşımının teorik ifadeleriydi. Ne var ki, bu düzeyde eğilimlerin, üretici güçlerin gelişmesini engelleyeceği muhakkaktı.

Sosyalizmin maddi temelinin oluşturulmasının ardından; gelişme, ancak yeni hedefler ve bu hedeflere uygun düşen yeni örgütler, yeni perspektiflerle mümkündü. Oysa durum, yeni hedeflere eski örgütlerle, sosyalizmin maddi temelini yaratmaya yeten yöntemlerle ulaşmayı amaçlayan bir karaktere sahipti.

Dolayısıyla gelişme düzeyi giderek düştü, belli bir aşamadan sonra da bunalıma dönüştü. Gelişmenin yeniden sağlanmasının yolu, eski tekniklerin ve örgütlerin tasfiyesiyle açılabilirdi. Fakat bu yolun karşısında artık bürokrasi vardı; engelleyici özellikleriyle yolu tıkamıştı. Stalinizm ise, bu eskiyen ve aşılması gerekenin ideolojisi olarak empoze edildi ve bir günah keçisine dönüştürüldü.

Bürokrasi bir sınıf değildir; kendisi için eğilimleri ve bu eğilimlerin programlı düzeyi, onun bir sınıf olmasına yetmez. Çünkü sömürücü sınıf ya da kast, ancak üretim araçlarının özel mülkiyeti sayesinde, denetimi altındaki potansiyeli değerlendirme şansına sahiptir. Diğer bir deyişle, bürokrasinin sınıf olduğundan söz etmek için, denetler göründüğü sermayeyi yeniden üretme şansına sahip olması gerekir.

Mülk ile güvence altına alınmadığından, göreceli ve geçici bir gücün sahibidir ve bu güç, ancak onun ayrıcalıklı kalmasına yetmektedir. Üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti ve toplumsal planlama üzerinde yükselen üretimin toplumsal niteliği üzerindeki bürokratik baskıya rağmen bu, bürokrasinin sömürücü bir sınıf ya da kast olmasını engellemekte, onu küçük burjuva bir tabaka düzeyinde tutmaktadır.

Lenin, sınıf kavramını şöyle tanımlar: "Tarihsel olarak belirlenmiş bir üretim düzeni içindeki konumlarına ve üretim araçlarıyla olan ilişkilerine, toplum içindeki iş örgütlenmesinde oynadıkları rollere ve dolayısıyla toplumsal gelirden yeniden pay alma biçimlerine ve elde ettikleri payın büyüklüğüne göre birbirlerinden ayrılan geniş insan yığınlarına sınıf denir."

Burada ayırdedici özellik, "üretim araçlarıyla olan ilişki" ölçüsüdür. Çünkü sınıflar üretim araçlarının özel mülkiyeti ile birlikte çıkmışlardır ve toplumsal mülkiyetin yeniden hakim olma süreci onları çözecektir.

Bürokrasi, üretim araçlarının sahibi değil, denetleyicisidir ve ayrıcalığı buradan kaynaklanır. Bu durum genellikle atlanmakta ve yanlış sonuçlara varılmasına kaynaklık etmektedir.

Bürokrasiyi sınıf olarak, yeni bir sınıf türü olarak tanımlayan yaklaşımlar, hareket noktası olarak genellikle bürokrasinin ayrıcalıklarını almaktadır. Bürokrasinin başta SSCB olmak üzere, reel sosyalist ülkelerde ayrıcalıklı bir yaşam tarzına sahip olduğu, aşağı yukarı genelde kabul görmekte, bir gerçek olarak nitelenmektedir. Ancak önemli olan bunu görmek değil, sorunun bu niteliğinden çıkarılan sonuçlardır.

Bürokrasi ve Parti Apparatçiğinin Koruyucu Kalkanı Olarak Kişi kültü

"Lenin'i böyle bir mezara koymakla ne iyi ettik. Aklımıza bu fikrin gelmesinden ne kadar mutlu olmuştur. Mezarın üstünde çok kısa bir yazısı olacak: Lenin.

Mezar taşını asla unutkanlık böğürtlenleri kaplamayacak. Hemen yakınında Lenin müzesi olacak. Yavaş yavaş bütün meydan Lenin'e ayrılmış bir kent haline gelecek. Onlarca yıl, asırlar geçecek ve bu mezar onlarca, yüzlerce milyon insan, bütün insanlık için daha kıymetli hale gelecek. Sadece dünyanın altıda birini kaplayan Sovyetler Birliği'nden değil; Çin'den, Hindistan'dan, Amerika'dan, bütün dünyadan milyonlarca insanın kendisini selamlamaya, hacı olmaya geldiğini, yattığı yerden görecek." (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi)

Lenin'i büyük bir devrimci önder olmanın ötesinde, bir "aziz"e, bir "peygamber"e dönüştüren bu sözlerin sahibi, Zinovyev'di.

Lenin'in ölümünden hemen sonra Stalin, Zinovyev ve Kamenev'in başlattığı ve Lenin'i yücelten bu kampanya yalnızca iki kente (Ulyanoski ve Leningrad) onun adının verilmesiyle kalmıyor, toplumsal hayatın birçok ayrıntısına girecek bir tabulaştırmaya dönüştürülüyordu.

Krupskaya'nın "Sizden bir ricam var. Lenin'i anma biçiminin, onun kişiliğine hayranlığa dönüşmesine izin vermeyin. Onun için anıtlar dikmeyin, adını yollara, saraylara vermeyin, törenler düzenlemeyin. Sağlığında bütün bunlara hiç önem vermezdi. Unutmayın ki ülkemiz hala yoksuldur. Lenin'in adını onurlandırmak istiyorsanız, kreşler, okullar, çocuk bahçeleri, kütüphaneler, sağlık merkezleri, hastaneler, sakatlar için merkezler kurun ve herşeyin ötesinde temel ilkelerini pratiğe geçirin."(a g y) sözleri bile bu durumu engellemeye yetmeyecekti.

Çünkü, yalnızca Lenin hayranlığı değildi söz konusu olan.. Aynı zamanda aslında, gelişme ve yerleşme çabasındaki reel sosyalist sistemin ideolojik dokusunun etkin bir unsuru olarak, Lenin motifinin kullanılması sözkonusuydu.

Bu hiç kuşkusuz büyük ve kaba yanlıştı. Çünkü halkın gözünde zaten bir kahraman olan Lenin'in tabu haline getirilmesi, bu tabunun birçok yanlış eğilimin ve Lenin'in yaşamının son yıllarında özellikle dikkat çektiği bürokrasinin kendisine koruyucu bir kalkan bulmasını, kendisi için eğilimlerinin bu koruyucu ile gizlemesini getirecek ve tabulaştırmanın çarpık örneklerinin yolunu açacaktı.

Aynı zamanda bu tabu, parti için çatışma ve tartışmaların da etkin bir unsuruna, çatışan tarafların bir dayanağına dönüşmüştü ki, bu da sakat bir geleneğin başlaması anlamına geliyordu.

Lenin'in hiç düşünmediği biçimde, adının Marksizmin yanına eklenmesi ve Marksizmin bolşevik yorumunun ya da o güne kadar ki nitelemeyle devrimci Marksizmin, Marksizm-Leninizm olarak adlandırılması da o dönem başladı. Kuşkusuz Lenin bunu hak etmemiş değildi. Marksist yöntemden hareketle, emperyalizm sürecinin çelişki ve ilişkilerini çözümlemek, bu çözümlemelere uygun bir mücadele ve örgütlenme anlayışı, devrim ve iktidar anlayışı oluşturmakla, çağdaş marksizmin büyük ustası olmuştu.

Ancak, terim olarak Leninizmi doğuran tek neden, Lenin'in teorik ve pratik dehası değildi. Örneğin o günlerde Troçkizm ve Lüxemburgizm biçiminde iki "izm" daha türetilmişti. Bu ikisi, parti içi saflaşma ve çatışmada ve Komintern'in SBKP'ye tabi kılınmasında, etkin biçimde kullanılmaktaydı. Böylece çarpık bir gelenek yaratılmış oluyordu.

Bireyleri, olumlu ya da olumsuz biçimde, gerçekte sahip olduklarının dışında nitelikler yükleyerek baştan saptanmış bir amacın unsuruna dönüştürmek ve ona yüklenilen ideolojik rol ile de, çoğu kez onun savunduklarının abartılı bir ifadesi yoluyla ideolojik bir hesaplaşmanın aracına dönüştürmek sözkonusuydu.

Böylece tabulaştırma, karikatürize etme, dogmatik bir hat oluşturma, günah keçisi yaratma, koruyucu kalkan oluşturma gibi devrimci ideoloji ve politika ile yanyana düşünülemeyecek nitelikler, devrimci sol teori ve pratiğin parçaları haline getirilmekte, devrimci politikanın devlet politikası olarak kullanımının başladığı stratejik bir dönemde, burjuva politika gelenek ve alışkanlıklar, devrimci saflara sokulmaktaydı.

Bunu zorunlulukla ya da kaçınılmazlıkla açıklayamayız. Tabulaştırma asıl olarak Lenin sonrasında; Troçki'de ifadesini bulan ve emperyalizm sürecinin gereklerinin, SSCB'nin koşullarıyla uyuşmayacak tarzda yorumlandığı bir romantizmle; Stalin'de ifadesini bulan devrimci romantizmi ve enternasyonalizmi SSCB'nin koşullarına uyarlayan ekonomik indirgemecilik arasındaki çatışmanın bir sonucu, tarafların üstünlük çabasının bir dayanağı olarak doğdu. Doğal olarak ayakları yere basan taraf çatışmada sağladığı üstünlükle birlikte, gerek bu çatışmanın sürdürülüş biçiminin gerekse de SSCB ve SBKP içindeki sağlıksızlıkların perdelenmesi özelliklerine bağlı olarak geleneksel leşti. Bu sağlıksızlıklar, başta yaratıcılarına olmak üzere, her zaman devrimci kavgaya zarar verdi.

Örneğin, kavram olarak Troçkizm ve Lüxemburgizmin yaratıcılarından Zinovyev, yıllar sonra günah keçisi olarak kullanılırken, Zinovyevizm de kitlesel "temizlik"in günah keçilerinden biri oldu. "Stalinizm" yıllardır Marksizm-Leninizmin revizyonunun gereksindiği ideolojik malzeme olarak kullanılmaktadır. Yejovçina, Jdanovçina, Titoizm, Maoizm ve hatta Castroizm, bu genel çerçeveyi izleyen örneklerdir.

Stalin'in putlaştırılması, işte bu ortam ve geleneğin bir ürünüdür. Olayı," Sovyet halkı Stalin'e baba payesini verdi" biçiminde açıklamak nasıl yanlışsa, Stalin'in ihtirasları ve kişiliğiyle açıklamak da aynı şekilde yanlıştır. Stalin'in birey olarak sahip olduğu özellikler, elbette önemlidir. Ama tabulaştırma olayı daha genel bir çerçevede ele alınmalıdır.

Uzak ve yakın geçmişte, dünyada ve ülkemizde benzer uygulama örnekleri çoktur. Bunun kural haline getirilmesi ve bu temelde gerekçelendirilmesi güç. Örneğin, tek başına halkın kültürel yetersizlikleriyle açıklanamaz. Genellikle entellektüel ve etik düzey önemli rol oynamıştır, ancak Almanya gibi burjuva kültürün üst düzeye ulaştığı bir ülke, putlaştırmanın da en üst düzeyde örneği olabilmiştir.

Ayrıca kapitalist ülkeler bu konuda daha yaygın örneklere sahiptir. Olayı farklı toplumlarda ve çeşitli nedenlere dayanılarak, çeşitli düzeylerden sorunların çözümüne hizmet edecek bir olgu olarak; insanda her zaman varolan "inanç" güdüsünün ve buradan hareketle tabular yaratma, mitleştirme, yüceltme eğilimlerinin kullanılması yoluyla egemenliğin ideolojik bir parçası olarak tabulaştırma biçiminde tanımlayabiliriz.

SSCB'de tabulaştırma, başlangıçta, Lenin'e sığınılarak ve sistemin yerleşme, sapmalara karşı üstünlük kurma sürecinin bir ürünü olarak gündeme geldi ve ideolojik politikanın giderek en etkin araçlarından birine dönüştü.

Ancak olay, yalnızca Lenin'le sınırlı kalmadı kuşkusuz. Yavaş yavaş, yaşayan bazı adların da yüceltilmesine başlandı. Örneğin, 1924 yılında Petrograd'a Leningrad, Yekaterinburg'a Sverdlovsk adı verildi. Ama aynı dönem Yelizabehtgrad kentinin adı Zinovyevsk olurken, Çaritsin kentinin adı da Stalingrad yapıldı. Yine de bu dönem Stalin'in tabulaştırılmasının başlangıcı olarak 1930'lu yılları almak gerekir. Partinin 18. Kongresinden sonra, yani muhalefetin etkisinin kırılmasının ardından, tabulaştırma hızlanmıştır. Hatırlanacağı gibi aynı dönemde, SSCB'de geriye dönüşün koşullarının ortadan kalktığı ilan edilmişti.

İkinci Dünya Savaşı ve Stalin önderliğinin savaştaki rolü, bürokrasiye bu doğrultuda son derece uygun bir zemin oluşturdu. Proletarya demokrasisinin rolünün yerini, proletarya için parti diktatörlüğünün alması sürecinin ideolojik aracı olarak, Stalin yüceltilmekteydi.

Sosyalist yaşam biçimi, sosyalist kültürün gelişmesi, düzenin kendini denetleyecek aygıtlar oluşturması gibi sorunlar için çözüm yolu olmadığından, bu tür çözümlerin yolu tıkanmaya başladığından; giderek sosyalizmin ve sınıflar mücadelesinin sorunlarından uzaklaşan kitleler, devrimci politakadan da uzaklaşarak, günlük politika ve sorunlar içinde ifadesini bulan bir depolitizasyonun etkisine girmişler ve bürokrasi, kendisi için eğilimleriyle birlikte yaşama olanağı bulmuştu.

1930'lu yılların ortalarından başlayarak etkisini hissettiren Rus Tarihinin ve Kültürünün SSCB'nin kültürüne dönüştürülmesi süreci, söz konusu gelişmelerin bir başka boyutu ve sonuçları açısından kuşkusuz en olumsuzlarından biridir.

Stalin kültü, yan yana gelen bu nedenlerin bir ürünü, gelişmelerin bir sonucu olarak doğmuş ve fakat kendisi için eğilimler kazanması engellenemeyen bürokrasinin varlığını teorize etmesinin bir aracı olarak kullanılmıştır. Bürokrasinin niteliğini pekiştirmesine koşut biçimde günah keçisi olarak, bürokrasinin kendisi için eğilimlerinin ve onun teorik ifadesi olarak ekonomizmin gereklerini açıklamanın kalkanı olarak kullanılmıştır.

Bürokrasi ve bürokratizm birbiriyle karıştırılmamalıdır. Stalin düşmanlarının iddialarının tersine, Stalin dönemi boyunca bürokrasinin kendisi için eğilimlerinin SBKP'nin başat özelliği olduğu söylenemez. 1939'dan başlayarak bunun koşulları olgunlaştırılmıştır. Ancak Stalin önderliği, varlığıyla bu sürecin tamamlanmasını engellemiş, anavatanı öne çıkarma biçiminde de olsa, emperyalizme karşı uzlaşmaz bir politika, Stalin'li yılların özelliği olmuştur. Stalin'in ölümü iledir ki, onun kuşağı, bürokrasi tarafından tasfiye edilmiş ve 20. kongre ile birlikte bürokratizmin tam egemenliği ve ekonomist politikalar öne çıkmıştır.

Kruşçev'in ünlü "Kapalı" konuşmasındaki mantık bile, bu süreci açıklayıcılığı açısından yeterlidir. Konuşması boyunca Stalin hakkında demedik söz bırakmayan, "katil, cani, haydut, kumarbaz, despot, aptal, budala, diktatör" gibi sıfatları birbiri ardına sıralayan Kruşçev, bu sürecin gerçek sorumluları olarak Stalin'i peygamber mertebesine çıkaranlar ve bu politikanın nedenlerine ilişkin tek bir söz bile etmez. Herşey, her türlü olumsuzluk, Stalin'in hastalıklı kişiliğine bağlanır. Bu hastalıklı kişiliği otuz yıl lider tutan sistem, ne menem bir şeydir, bunun cevabını bulamayız. Oysa bizzat kendisi bu sürecin aktif bir parçasıdır.

"Çok yaşa sevgili önderimiz, dahi önderimiz, partimizin, Sovyet Halklarının ve tüm dünya işçilerinin eşsiz önderi yoldaş Stalin"(1949)

"Yüce Lenin'in yakın dostu ve silah arkadaşı"(1939)

"İnsanlığın en büyük dahisi, öğretmeni ve önderi"(1939)

"Yüce, yenilmez komutan"(1945)

"Halkın gerçek dostu" (1939)

“Öz babam” (1949)

Bunlar, Kruşçev’in çeşitli zamanlarda Stalin için söylediği sözlerden yalnızca bir kaçı... Aynı Kruşçev,öldükten sonra Stalin’i lanetledi ve destalinizasyonu başlattı. Stalin kültünü yaratmakla, kendisine koruyucu bir şemsiye oluşturan bürokrasi; bu kez, kendisi için eğilimlerine uygun bir program oluştururken, bu programın o güne kadar ki sosyalist pratikle çelişen niteliğini meşru kılmanın bir aracı olarak, destalinizasyonu başlatmıştır. Böylelikle Stalin sürecinin sorgulanmasına yönelik yoğun talebe de karşılık verilmiş oluyordu.

Ancak başlatılan kampanya; SSCB’nin sağlıksızlıklarını, örneğin bürokrasinin gelişmeyi hantallaştıran niteliğini, ya da proletarya enternasyonalizminin gereklerinin giderek artan biçimde eksik bırakılmasını, proletarya demokrasisinin proletarya için demokrasiye dönüşmemesinin nedenlerini sorgulayıcı bir temelde sürmüyor, geçmişin olumsuzluklarının Stalin’in kişiliğine ve tutkularına bağlanmasına dayanıyordu.

Alttan alta işlenen mantık ise, sosyalist inşa sürecinin ve o güne kadar oluşan biçimiyle sosyalist teorinin yadsınmasıydı. Yirminci yüzyılın emperyalizmi yokedemeyeceği, dahası emperyalizmin kolay kolay yokolmayacağı, bu koşullarda bir uzlaşmanın kaçınılmaz olduğu kabulleniliyor, komünizme güçlü bir devlet ile ancak ulaşılabileceği düşünülüyordu.Hedefler bu temelde saptanmalıydı.

Böylece, bürokrasinin varlığı, kendisine uygun biçimde ideolojiyi yeniden düzenlemekteydi. Stalin, tek ülkede sosyalist inşaanın kaçınılmazlığına dayanarak, güçlenen parti bürokrasisi ve aparatçığıyla mücadele yerine, onların gelişmesine uygun bir teorik ve pratik zeminin oluşturulmasının yolunu açmış ve ölümüyle de aparatçık partiyi ele geçirerek, devrimci niteliğin yerine ekonomizmi mutlak biçimde koymuştu.

Bu sürecin, tek tek bireylerin iradesine bağlı olarak geliştiğini söyleyemeyiz. Engels’in sözleriyle; insanlar tarihlerini kendileri yaparlar, ama genel bir plana göre ve hatta belirli, örgütlü, verili bir toplum çerçevesi içinde bile, kollektif bir iradeye uymazlar, çabaları birbirlerini engeller ve bu türlü bütün toplumlar içinde, açığa vurulmuş zorunluluğun egemen nedeni de, işte budur. Kendini bu toplumlara zorla kabul ettiren zorunluluk da, sonunda ekonomik zorunluluktur.

Kruşçev, yukarda örneklediğimiz ve Stalin’i yücelten sözleri söylerken; herhalde samimiydi ya da en azından öyle görünmek zorundaydı. Çünkü yaratılan ortam, bu biçimde düşünme ve söylemi doğurmuş, toplumsal yapıyla özdeşleşen birey etrafında yaratılan kült, toplumsal yaşantının bir parçası haline gelmişti. Tabu yaratma ve bu tabuların ardına gizlenme olayını yoğun biçimde yaşayan bir ülkenin insanları olarak, bunlar bizim için anlaşılmaz şeyler değildir.

Stalin’in tabulaştarılması, herhangi birinin ve bu arada Stalin’in iradesine bağlı olmadan, doğrudan doğruya, SSCB’de sosyalizmin inşaası sürecinin özelliklerine bağlı olarak gelişti. Yirminci yüzyılın ilk yarısı, Rusya için inanılmaz derecede yoğun bir toplumsal çalkalanmalar zinciri anlamını taşıyordu. 1904 Japon Savaşı, 1905-17 Devrimi, Birinci Dünya Savaşı, İç Savaş, Kollektivizasyon, Sanayileşme, İkinci Dünya Savaşı, kıtlıklar ve salgınlarla dolu bir süreçti bu...

Stalin, bütün bu zorluklara ve alt üst oluşlara rağmen, ülkesini güçlü kılmış, insanlarının yaşam düzeyini büyük oranda yükseltmiş, açlıkları ve kırımları herkese iş ve sosyal güvenceye dönüştürebilmiş bir sürecin simgesi olmuştu.

Bu zorlu sürecin doğal bir sonucu olan, romantizm ya da pesimizmin (kötümserliğin, karamsarlığın) izlerini taşıyan sapmalarla mücadeleden, insanlarına bu olanakları tanıyarak zaferle çıkmış; bu yolda, ulusal güvencenin sağlanması yolunda, enternasyonalizmin ve proletarya demokrasisinin de içeriklerini daraltarak, dahası olağanüstü koşulların gerektirdiği düzenlemeler olmaktan çıkararak, onları evrenselleşmişti.

Kısacası Stalin, yoğun bir sarsıntılar süreci boyunca istikrarlılığın simgesi olmuş ve proletarya demokrasisinin rafa kaldırıldığı koşullarda daha bir pekişen bu istikrarlı görüntü, onun, tabulaştırılmasının yolunu açmıştır.

Bu sürecin bir ürünü olan bürokrasi ve parti aparatçığı, bu verili ortamı fetişize ederek kendi yararına sonuçlara dönüştürecek bir yol tutmuştu. Bürokrasinin ve parti aparatçığının partikülarist (bütünlüğün içinde sadece kendini düşünen) özelliklerini tamamlayan bu durum, verili koşullar içinde kendiliğinden oluşmuştu. Halkın inanç ve istikrar sorununun pratik içinde bulduğu çözüm olarak Stalin imgesi, aparatçığın kendisine yer bulma, yükselme gibi istemlerine karşılık verdiği oranda, tabulaşmaya dönüştürülmüştü.

Stalin böyle bir sürecin sonucu olarak tabulaştı ve belli bir noktadan sonra duruma en azından sessiz kaldı, giderek kendisini yüceltenleri onore ederek ortamın yarattığı havaya girdi. Stalin'i korumak adına bu durumu yadsımak olmaz.

Her parti, her örgütlü çalışma aynı zamanda aparatçık yaratma eğilimine sahiptir. Dinamik bir örgütsel yapıda bunun koşulları asgari düzeydedir. Özellikle yığın örgütlerinin bu eğilimden kurtulması çok güçtür ve ancak önderliğin konuya özel bir dikkatle eğilmesi ve denetleyiciliğiyle, engelleyicilik sağlanabilir, en azından örgütsel bir bürokrasinin oluşması engellenir.

Devrim sonrası sürecin içerdiği çalkalanmalarda, parti içinde önce hizipler yasaklanmış ve ardından atama ve açık oy yönteminin asıl kılınmasıyla, demokratik merkeziyetçilik büyük oranda ortadan kalkmıştı. Sürecin diğer özelliklerinin tamamlayıcı etkileriyle birlikte; bu durum, Lenin'in sağlığında dikkat çektiği boyutlara ulaşmıştı. Giderek parti içi çatışmalar bu aparatçığı güçlendirdi ve 19. Kongre sonrasında partinin ayırdedici özelliği durumuna geldi. Stalin'in bir gereksinme olmaktan çıkması, aparatçığın kendisi için eğilimlerini teorize ederek programlaştıracak güç ve hareket olanağına ulaşmasıyla da Stalin kültü, bu kez tersten bu amaca hizmet yolunda kullanıldı. Olay, en temelde budur.

Tersi durumda, süreci Stalin'in özellikleriyle ya da Sovyet bürokrasisinin bilinçli tutumuyla açıklayarak hiçbir yere varılamaz. Durum, Stalin'in kişisel tutumu ve Sovyet bürokrasisinin bilinçli tavrıyla daha sonra buluşmuştur.

Önemli bir nokta da tabulaştırmanın; sosyalist inanış ve eyleme bu kadar yabancı bir olgunun, çağdaş sosyalist pratiğin başlıca özelliklerinden birine dönüşmesidir. Bu konuda, bilindiği gibi bir çok örnek var ne yazık ki... Bu zaaflı sosyalist pratiğin doğurduğu ve daha da olumsuz olan tarihsel bir yönü vardır:

Reel sosyalizmin yıkılmasından sonra çeşitli ülkelerde mücadele eden ve mücadele etmeye çalışan parti ya da grupların anlayışlarında ve pratiklerinde, çok iyi çözümlenemeyen geçmiş dönemlerin yanlışlıklarının karikatürleri yaşanmaktadır. Bu durum da, gerek yaşadığımız dönem, gerekse de önümüzdeki süreçler için ciddi ber tehlike oluşturmaktadır.

Aslı ya da karikatürü, bu yaklaşımların sosyalizmin gerçeklikleriyle hiçbir ilişkisi olmamıştır ve bundan sonra olması şansı da yoktur. Ve daima yapay kalırlar; geleceğe, yaşama ve halka hizmet etmekten uzak bir dramanın tiradları olarak tarih sahnesinde suya yazılırlar.

İşte putları yıkmaktan söz edilen destalizasyon sürecinde Kruşçev için söylenenler:

"Kızıl Ordu'nun aktif kurucusu." (Kruşçev, partiye 1918'de yani devrimden sonra üye oldu, iç savaş sırasında partinin onbinlerce siyasi görevlisinden biriydi ve savaş bitmeden, 1920'de terhis oldu.)

"Stalingrad direnişinin ruhu"

"Kozmik baba"

"ML teoriyi yaratıcı şekilde geliştirip zenginleştirmeye parlak örnek"

Öte yandan Stalin için:

"O, Leninist çizgiye doğru bir şekilde sadık kaldığı ve bunun sonucu hem kendi ülkesinin halkı, hem de yabancı ülkelerin halkları nezdinde büyük ün kazandığı halde, kendi rolünü haksız yere abartma, kişisel iktidarını kollektif önderliğin karşısına koyma hataları yapmış, bu da kendisinin önceleri bizzat savunduğu ML'nin bazı ilkeleri ile çelişen bazı tavırlar içine girmesine ve bazı eylemler yapmasına neden olmuştur. (...) Hayatının son yıllarında Stalin, giderek artan biçimde kendisini kişiye tapmaya terketti, parti içinde demokratik merkeziyetçiliği sergiledi" deniliyor. (Proletarya Diktatörlüğünün Tarihsel Deneyimleri, İnter Yayınları)

İnanılır gibi değil ama; bunları, tabulaştırmada SBKP'yi birkaç kez katlayan ÇKP söylüyor.

ÇKP şunları da söylemiş:

"ÇKP, kişiye tapmaya karşı tarihsel olarak anlamlı mücadelede, SBKP'nin kazandığı büyük başarıları selamlamaktadır." (a g y)

Çağdaş sosyalist pratik içinde, tabulaştırmaya sahne olmayan sosyalist ülke yok gibidir. Stalin'in kendi sürecinden çıkardığı sonuçların evrenselleşmesiyle, özellikle Doğu Avrupa ülkelerinde tabulaştırma, diğer konularda olduğu gibi aynen benimsenmişti. Destalinizasyon bir ölçüde engelleyici olduysa da, sonrasında bir Mao kültü vardı ki; etkileri Avrupa'ya kadar uzanmaktadır. Daha sonra da Kim İl Sung, Çavuşesku gibi örnekler vardır.

Bu yakın tabulaştırma örnekleri, Marksizmi bir çeşit din olarak görenlerin dört elle sarıldıkları bir olgu durumundadır. Yaygın bir eğilim de, Marksizmde felsefi normlar dışında bir renk arama çabasıdır. Oysa neden, doğrudan doğruya geçiş süreci olarak sosyalist inşa sürecinin içerdiği zorluklarında ve bu zorlukların öne çıkardığı eğilimlerde aranmalıdır.

SBKP Üçüncü Programında Devlet Sorunu:

SBKP Üçüncü Programı, yalnızca ekonomist bir yaklaşımla, komünizmin üst aşamasına geçişi mekanize etmiyor, aynı zamanda, bir bütün olarak kapitalizmden komünizmin yetkin aşamasına geçiş sürecine ilişkin, Marksizm Leninizmin o güne kadar öngördüklerinin yadsınması anlamına geliyordu.

Marks ve Engels, Komünizmi alt ve üst olmak üzere iki aşamadan oluşan bir sistem biçiminde düşünmüşlerdi. Kapitalizmin yıkılmasıyla, bir anda devletin olmadığı sınıfsız bir topluma ulaşılamazdı.

Dolayısıyla "iktisadi, manevi, entellektüel bakımlardan bağrından çıktığı eski toplumun damgasını hala taşıyan" bir toplumdu bu, ve ancak komünizmin ilk aşaması olarak nitelenebilirdi. (Marks, Gotha Programının Eleştirisi)) "Kapitalist toplum ile komünist toplum arasında, birinden ötekine geçiş sorunu yer alır. Buna da bir siyasal geçiş dönemi tekabül eder ki, burada devlet, proletaryanın devrimci diktatörlüğünden başka bir şey olamaz" diyordu Marks. "Sosyalizm ve siyasi mücadele tarihinden, devletin yok olmaya mahkum olduğu ve onun yok oluşunun geçiş biçiminin (devletten devlet olmayana geçiş biçiminin) proletaryanın hakim sınıf olarak örgütlenmesinin olmadığı sonucunu çıkarmıştı." (Lenin, Devlet ve İhtilal)

Marks'ın Gotha Programının Eleştirisi'nde sözünü ettiği "gelecekteki komünist devlet", proletarya diktatörlüğüydü. Sonradan komünizmin alt aşamasının sosyalizm olarak adlandırılmasının etkisiyle; Marks'ın bu sözlerinden, devletli komünizm anlayışı için, bütün halkın devleti tezine dayanak yaratılmaya çalışılacaktı. Oysa, Lenin soruna çok açık bir biçimde karşılık vermişti. Onun sözlerinde ve tavrında, Marks'ın sözleriyde çelişki yoktu. Marks ve Engels, komünizmin yetkin aşamasını, devletin söneceği ve zamanla çözüleceği bir toplum olarak düşünmüşlerdi. Bu durumda, devletin üç gelişme aşaması söz konusu olacaktı.

Birinci aşama -kapitalist toplumda burjuvazinin devlete ihtiyacı vardı- burjuva devletiydi.

İkinci aşama -kapitalizmden komünizme geçiş döneminde, proletaryanın devlete ihtiyacı vardı ve bu- proletarya diktatörlüğü idi.

Üçüncü aşama -komünist toplumda devlete ihtiyaç yoktu- devlet sönüp gidecekti. (Lenin, Devlet ve İhtilal)

SBKP'nin 1961'de açıkladığı 3. Program ise, komünizmde devlet ve demokrasi olgusuna ilişkin Marks, Engels ve Lenin'in anlayışlarının yadsınması anlamına gelmekteydi. SBKP, önsel olarak kendisine iki çıkış noktası almıştı. İlki, sosyalizmin inşasının tamamlanmasıyla aynı zamanda, sınıflar arası çelişkilerin antagonizma kazanması olasılığının ortadan kalktığı yolundaydı.

Bu durumda proletaryanın diktatörlüğüne gerek kalmıyordu. Çünkü burjuvazi yoktu ve yeniden oluşmasının da yolu kapatılmıştı. Proletaryayla köylülük arasındaki sorunlar da uzlaşmaz değildi. Dolayısıyla Parti'nin de artık proletarya partisi olarak ele alınması anlamsız ve zararlıydı.

Parti, bütün halkın proleter olsun olmasın, bütün insanların partisiydi. İkincisi, sosyalist ülkede çelişkilerin antogonizma kazanmasının koşulları olmasa da dünyada emperyalist saldırganlık sürdüğünden, devlet en azından sosyalist yurdu korumak amacıyla yaşamak zorundaydı. Ancak bu devlet, proletarya diktatörlüğü gibi bir sınıfın diğer sınıflar üzerindeki baskı aracı değil, sınıflar arası ayrımın büyük ölçüde ortadan kalktığı ve tek bir halka dönüştüğü bir toplumun devleti olacaktı. Buna, bütün halkın devleti denmekteydi.

Böylelikle bürokrasi, varlığı ile sosyalizm arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmayı amaçlamış, kendisine teorik bir temel yaratmıştı. Sosyalizmin inşa sürecinin taşıdığı özelliklerin ve zorunlulukların bir sonucu olarak ayrıcalıklı duruma gelen bürokrasi, buna rağmen o aşamaya kadar kendisine ekonomik ve siyasal düzeylerde sağlam bir temel oluşturabilmiş sayılmazdı. Sosyalist teori, toplumsal mülkiyet ve toplumsal planlamanın yerleşmesi ve toplum içindeki sınıfsal çelişkilerin ortadan kalkmasından sonra, devletin söneceği ve yok olacağını öngörmekteydi. Engels şöyle açıklamıştı bunu:

“Proletarya devlet iktidarını ele geçirir ve ilk ağızda üretim araçlarını devlet mülkiyetine dönüştürür. Ama bunu yaparken proletarya olarak kendi kendini ortadan kaldırır, ve aynı zamanda devlet olarak devleti de ortadan kaldırır (...) Toplumda baskı altında tutulacak hiç bir sınıf kalmadığı zaman sınıf egemenliği ve o güne kadar ki üretim anarşisine dayalı bireysel var olma mücadelesiyle birlikte; bunlardan kaynaklanan çatışmalar ve aşırılıklar da ortadan kalktığı zaman, artık özel bir baskı gücünü, devleti zorunlu kılan, bastırılması gereken hiçbir şey kalmaz.

Devletin gerçekten bir bütün olarak toplumun temsilcisi olarak ortaya çıktığı ilk eylem -üretim araçlarına toplum adına el konulması- aynı zamanda onun bir devlet olarak son bağımsız eylemidir. Devlet iktidarının toplumsal ilişkilere müdahalesi, birbiri ardından her alanda gereksiz hale gelir ve sonunda devlet, kendi kendine son bulur. Kişilerin hükümetinin yerini, şeylerin yönetimi alır. Devlet ‘ortadan kaldırılmaz’, yok olup gider. (Engels, Anti Dühring)

Bu yok olup gitme, objektif esaslara dayalı bir sürecin sonucu olarak gündeme gelecektir. Bunun ön koşulu da, sürecin içerdiği antagonist çelişkilerin ortadan kalkması, yerini yeni bir sürece ve onun yeni çelişkilerine bırakmasıdır. Buradan bir sonuç çıkarmak gerekirse; diyebiliriz ki, devlet ve demokrasi olgularının sönmeleri ve yok olup gitmeleri, emek ve sermaye arasındaki tarihsel çelişkinin ortadan kalkmasıyla mümkündür. Bu gerçekleşmedikçe, devlet ve demokrasi ile onun devrimci biçimleri olarak proletarya diktatörlüğü ve proletarya demokrasisi, yaşamayı sürdürecektir.

Bir yanıyla da kapitalizmden komünizme geçiş anlamına gelen bu süreç boyunca, devrimci bir devletin; proletarya diktatörlüğünden başka devlet biçimi olamayacağı, özenle belirlenmiş bir gerçektir. Örneğin Lenin şöyle demektedir:

“Kapitalizmden komünizme geçiş, tabii ki son derece bol ve çeşitli siyasal biçimler çıkaracak, ama özü mutlaka aynı kalacaktır; Proletarya Diktatörlüğü.” (Lenin, agy)

Bir bütün olarak kapitalizmden komünizme geçiş sürecinin herhangi bir parçasında, proletaryanın baskın olması, dahası kapitalist ilişkilerin silinmesi de, bu sonucu değiştirmiyordu.

Çünkü komünizm bir dünya sistemi haline gelmedikçe ya da emperyalist kapitalist sistem karşısında mutlak bir üstünlük elde etmedikçe, kapitalist ilişkilerin yeniden uç vermesi olanaksız değildi.

Öte yandan, üretim süreci içinde, proletaryanın işlevini ikincil düzeye indiren bir dönüşüm de söz konusu değildi. Bilimsel teknolojik devrimin açtığı ufuklara karşılık proletarya, çağdaş toplumun en önemli ve üretici temel gücü olmayı sürdürmekteydi. Yani ölçü ne olursa olsun, proletarya diktatörlüğü ve proletarya demokrasisi; çoğunluğun iktidarının, sosyalist iktidarın tek biçimi olmayı sürdürmekteydi, ona bu niteliği veren koşullar değişmemişti.

SBKP'nin bu olguyu yadsımasının nedenleri ise, kuşkusuz daha başkaydı. Onu, koşulları farklı değerlendirmeye ve farklı sonuçlar çıkarmaya iten ölçüler; Marks'ın, Engels'in, Lenin'in ölçülerinden değişik olduğundan, çıkarılan sonuçlar da değişikti. Bütün halkın devleti ve bütün halkın partisi tezleriyle, ülkedeki güçlü devlet aygıtının sosyalizm ile çelişen karakterini açıklama yolu bulunmuştu.

Proletarya Diktatörlüğünün Anlamı

Bilindiği gibi, sosyalizm; üretimin toplumsallaşması sürecinin bir ürünüdür. Üretimin artan biçimde toplumsallaşmasıyla üretim araçlarının özel mülkiyeti arasındaki çelişki, kapitalizmi tarih önünde geri kılar ve bu çelişkiye son verecek toplumsal örgütlenme olarak komünizm kaçınılmazlaşır.

Sosyalizm emek gücünü bir meta olmaktan çıkarır. Dolayısıyla emek gücü piyasası da ortadan kalkmakta; emek, üretimin toplumsallaşmasının bir sonucu olarak gündeme gelen toplumsal planlamanın gerektirdiği biçimde kullanılmaktadır. Bu işleyişe yol veren koruyucu güç ise, proletarya diktatörlüğüdür. Yani, proletarya diktatörlüğü, emeğin özgürleşmesinin politik biçimidir.

Bu noktada, sorunun can alıcı yanı açığa çıkar. Burjuva demokrasisi bir emek-gücü piyasasının üzerinde yükseldiğinden, ekonomi ile siyasetin yürütülüş biçimi arasında bir çelişki vardır. Temel üretici gücün, siyasal iktidar üzerinde yargı, yürütme ve yasama organlarında söz hakkı yoktur. Ancak, proletarya diktatörlüğü bu çelişkinin ortadan kalkması anlamına gelir. Çünkü, temel üretici güç, siyasal otoriteyi de elinde tutmaktadır.

Dolayısıyla proletarya demokrasisi, toplum ve devlet arasındaki uyumsuzluğun ortadan kalktığı, toplumsal bir örgütlenme olmaktadır. Proletarya demokrasisinin temel ölçütü budur. Bu temel, farklı koşullarda farklı biçimler alabilir, çelişik gibi görünen uygulamalara sahip olabilir.

Ama kapitalizmden komünizme geçiş sürecini emeğin özgürleşmesinin politik biçimi olmaktan, üretimi salt ekonomik bir kategori olmaktan, demokrasiyi de salt siyasal bir kategori olmaktan çıkaran toplumsal bir örgütlenme olmak biçimindeki temel nitelik, değişmez. Bu temel nitelik, değerlendirmelerimizin başlıca ölçüsü olmaktadır.

Proletarya demokrasisinin bu niteliği genellikle atlanmaktadır. Örneğin, Türkiye'de özellikle belli çevrelerde sürdürülen "sosyalist demokrasi" tartışmalarının başlıca özelliği budur. Proletarya demokrasisi, yanlış bir ad ve yanlış içerikle salt siyasal bir kategori olarak ele alınmakta, toplumsal örgütlenmenin temel biçimi olan niteliği gözardı edilmektedir.

Bu durumda, sosyalizm sürecinin ekonomi-siyaset ayrımını ortadan kaldırması ya da bunu bir norm, temel bir amaç olarak saptaması gerekir. Çağdaş sosyalist pratiğin başlıca eksikliklerinden birisi de budur. Planlama, hep ekonomik bir kategoriye indirgenmiş, siyasal boyutu görülememiş ve öte yandan proletarya demokrasisi ve parti demokrasisi, temelde siyasal bir kategori olarak ele alınmıştır.

Ekonomik ve siyasal planla bir bütünleşme, içiçe girme ve burjuva demokrasisinin temel çelişkisini aşabilme başarılamamış, dolayısıyla da proletarya demokrasisi, ancak kağıt üzerinde kalmış, toplumsal pratik içinde ise durum, proletarya için demokrasiye dönüşmüştür.

Proletarya demokrasisi, ancak üç olgunun varlığıyla anlam kazanır:

Birincisi, üretim sürecine demokratik bir karakter kazandırmaktır. Bunun yolu da, beş yıllık ekonomik gelişme planlarını, demokratik bir sürecin sonunda oluşturmaktan, bu plana toplumsal örgütlenmenin aracı olarak plan niteliğini kazandırmaktan geçer. Bunun biçimleri, sahip olunan koşullara göre değişir.

Üretimin toplumsallaşmasının ulaştığı düzey, üretici güçlerin gelişme düzeyleri, ülkenin içinde bulunduğu siyasal ortam vb, çok çeşitli faktörler bu biçimlerin oluşmasında etken olur. Ancak, bu güne kadar gündeme getirilen işçi öz yönetim ilkesi, bu niteliği oluşturmaktan uzak kalmıştır. Bürokratizmin aşılmasının başlıca yolu da, planlamaya bu demokratik karakterin kazandırılmasından geçer.

İkincisi, siyasal yönetim organlarının, parlamenter örgenliğe dönüşmesini engellemek gerekmektedir. Tersi durumda, siyasal yöneticilik oportünizmin etkisine girecek, politikanın yerini politikanlık, demokratizmin yerini pragmatizm alacaktır. Bunun çözümü de, yönetim organlarının hiyerarşik biçimde doğrudan halk tarafından denetlenmesinden başka bir şey değildir. Genel oy ilkesi, görevden alma hakkıyla tamamlanmadıkça, demokratik bir niteliğin göstergesi olamaz ve bu denetim olmadan politikanlığın ve pragmatizmin engellenmesinin hiç bir yolu yoktur.

Üçüncüsü, Parti içi demokrasi ilkesinin uygulanmasıdır. Lenin'in yaşadığı dönem, en zor koşullarda bile bunun olanaksız olmadığını kanıtlamaktadır. Çağdaş sosyalist pratik, çok partili bir uygulamayı yaşatamamıştır, ve bu doğaldır. Ancak, çok partililik, demokrasinin bir ölçüsü olamaz. Bu, demokrasi olgusuna burjuva ölçülerle bakmaktan başka bir anlam taşımaz.

Demokratik toplumsal planlama ve siyasal yönetim organlarının fiili denetim ilkeleriyle yanyana yaşayacak bir tek parti uygulaması, iddiaların tersine proletarya demokrasisini tamamlayıcı bir işlevi yerine getirir. Ama bu partide de kendi varlığını yadsıyacak biçimde anti-demokratik yanlar etkili olursa, hem bir parti bürokrasisi oluşacak ve hem de bu bürokrasinin siyasal

yönetim organlarını ve planı denetlemeleri kaçınılmazlaşacaktı. Reel sosyalist ülkelerin birçoğunun durumu bu düzeyde kalmıştır.

Bu üç olgu gerçeklik kazanmadıkça, proletarya demokrasisi toplumsal bir örgütlenme olmaz, belli bir noktadan sonra anlamsızlaşan, içi boşaltılmış bir kavrama dönüşür. Kitlelerin bu düzeyde bir "demokrasi"ye sonsuza dek katlanmaları da beklenemez.

İktidarın, çoğunluğun iktidarı olduğu gerçeği, halkın yöneticiliğiyle pekişmediğinden, ekonomik güdüler artan biçimde öne çıktığından, belli bir aşamadan sonra sistem, kendisine yabancılaşmış kitle hareketi karşısında çözülür ve komünizme ulaşacağı öngörülen yıllar, kapitalizmin restorasyonunu içerir.

Saptadığımız özelliklerin açığa çıkardığı sonuç; proletarya demokrasisinin sağlıklılığının, üretimin toplumsallaşmasıyla yakın bağlantısıdır. Üretim süreci toplumsallaştığı oranda, hem planlamayı yadsımak zorunda kalır ve hem de emeği özgürleştirmek zorundadır. Bu sağlanmadıkça, proletarya demokrasisinin çeşitli sakıncaları içermesi de kaçınılmazlaşır.

Buradan, sosyalist ülkelerin başlangıçta, üretimin toplumsallaşmasındaki ve üretici güçlerin gelişmesindeki yetersizliklerin proletarya demokrasisi adına gündeme gelen çeşitli düzeylerden yanlışlıkları kaçınılmaz kıldığı sonucu çıkmaz. Hiç bir hata kaçınılmaz değildir. Ama eski reel sosyalist sistem ülkelerinin başlangıçtaki koşulları, en azından pek çok şeyi açıklayıcıdır. SSCB'de proletarya demokrasisi sorununun aldığı boyutlar da, bu çerçevede ele alınmalıdır. Yani yanlışlıkları savunmak gibi bir sorunumuz olmamalı. Ama bu yanlışlıkları gündeme getiren nedenleri de görmek zorundayız.

Son olarak vurgulanması gereken bir nokta da, proletarya demokrasisinin, genel olarak demokrasi kavramının en ileri biçimi olduğu gerçeğidir. Demokrasi, bu güne kadar kullanılan içeriği ile, devletle özdeşleşmiş bir olgudur. Dolayısıyla devletin ortadan kalkması süreci aynı zamanda demokrasinin de ortadan kalkması, kavram olarak çözülmesi anlamına gelir. Baskının olmadığı, sınıflar arası ayrımın ve bu ayrımların insanların yönetilmesinde tayin edici rol oynamasının söz konusu olamayacağı bir toplumsal yapılanmada, demokrasi kavramını gerekli kılan nedenler de ortadan kalkacaktır.

Engels ve Lenin, önemle belirtirler bunu. Engels'i "özgür halk devleti" kavramını eleştirmeye iten nedenlerden biri de buydu. Lenin'in değindiği gibi, her devlet, ezilen sınıfın bastırılması için özel bir güçtür. Dolayısıyla hiçbir devlet ne özgürdür ne de halkın devleti olabilir.

Ancak SBKP, daha emek ile sermaye arasındaki çelişme ortadan kalkmadan, burjuvazinin yeniden etkinlik kurmasının koşulları sürerken, sınıflar arası ayrımın ortadan kalktığını varsayarak, bütün halkın devleti önermesine ulaştı ve onu Doğu Avrupa ülkeleri izledi. Bugün bu 'halk devletlerinin', geriye dönüşün koşullarının ortadan kalktığını iddia eden devletlerin durumu, yeterince açık olarak ortaya çıkmış durumdadır.

Bir ülkede, sosyalist devrimin ardından, sosyalizmin ihtiyaç duyduğu maddi temelin oluşmasına koşut olarak, proletarya demokrasisi de "zor" unsurunun kullanımına daha az ihtiyaç duyar. Çünkü karşı devrimci güçler ezilmiş ve siyasal iktidar, kendine maddi temel de yaratmıştır. Eğer üretici güçler geri bir düzeydeyse, bu maddi temelin yaratılması da çok zor ve sancılı olmakta

ve sosyalizm dışı olay ve kurumları içermek gibi bir eğilim öne çıkmaktadır. Eski reel Sosyalist ülkelerin aşağı yukarı tamamı, bu eğilimin canlı örnekleridir.

Bu eğilimlerin kurumsallaşmalarıyla birlikte, ekonomizmin gelişmesinin koşulları oluşur ve sosyalizmin maddi varlığı ile bu sosyalizm dışı eğilim ve kurumlar arasında bir çelişki doğar ve gelişerek sistemin sağlıklı işleyişinin önündeki başlıca engele dönüşür, bir deformasyonu başlatır. Bürokrasi, bunun en önemli örneğidir.

Ancak bürokrasinin yönetimi, hiçbir zaman diktatörlüğe dönüşemez. Çünkü bürokrasi, sosyalizm dışı bir olgu olmakla birlikte, aynı zamanda kendi varlık temelini de sistemi yaşatmakta bulmuştur.

Örneğin SSCB'de devrim sonrası süreç, bürokrasiyi güçlendirmiş ve etkili kılmış ama ona koşut oluşan sosyalizmin maddi temeli, durumun daha ileri bir noktaya ulaşmasını engellemiş, sistem kendisini savunmuştur. Üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti sürdükçe, bürokrasinin bir sınıfa dönüşmesi ve bir diktatörlük durumuna gelmesi olanaksızlaşır.

Belli bir noktadan sonra bu çelişki -üretici güçlerin gelişmesi duracağından- derinleşmekte ve bürokrasinin tasfiyesi talebini gündeme getirmektedir. Yıllarca bürokrasinin ayrıcalıklarından yola çıkarak Nomenklatura denen yeni bir sınıfın varlığını tesbit edenlerin anlayamadıkları nokta budur.

Bürokrasi, ayrıcalıklı olmakla birlikte, toplumsal mülkiyet ve toplumsal planlamaya rağmen sınıf olmayı başaramaz, çünkü denetlediği sermayeyi kendi tasarrufunda yeniden üretmesinin koşulları yoktur. Bu olmadıkça, bir bürokrasi diktatörlüğü (bürokratik kollektivizm) ya da revizyonist diktatörlük veya tekelci devlet kapitalizmi olanaksız olmakta, diktatörlük kendisini besleyecek zemini oluşturamamaktadır.

Öte yandan bu ülkelerde yıllar süren deformasyon, yaygın bir yabancılaşmayı getirmiş, kitleleri kendi değerlerine ve sistemine yabancılaştırmış, sosyalizm dışı kurumlara duyulan tepki, birçok yerde sisteme duyulan tepkiye dönüşmüştür. Dolayısıyla geriye dönüş, yani artı değer sömürüsüne ve sermayenin piyasada yeniden üretimine dayanan ilişkilerin gelişmesi söz konusu olabilmiştir. Fakat sosyalistlerin bu günden görebildikleri yeni bir gerçeklik vardır ki; geriye dönüşü yaşayan kuşaklar, yeniden geriye dönüşün en önemli unsurları olacaklardır.

Çünkü yanılsamayla gerçek arasındaki, sosyalizmle kapitalizm arasındaki, insanlığın kendi yolundaki savaşımıyla barbarlığın insanlıkla savaşımı arasındaki farklılıkları, çok somut olarak kendi yaşam süreçleri içinde görmüş, kafalarını Berlin'in bir tek duvarına değil, bütün duvarlara çarpmışlardır...

Sosyalist Ekonomik İşleyiş

Tek ülkede sosyalizm süreci, aynı zamanda, sosyalist ekonominin anlamı sorusunun karşılığını da en temeide vermiştir. SSCB'de 1930'lu yıllar boyunca oluşturulan ekonomik yapı, uzun süre sosyalist ekonominin prototipi olarak kabul edilmiştir. Daha sonraları sözkonusu model,

"Stalinizm" olarak adlandırılmaya başlandı ve bunun sosyalist ekonomik işleyişin tek anlamı olamayacağı, giderek ağırlık kazanan bir görüş oldu.

Sosyalist ekonomiye yüklenen yeni anlamlarla birlikte. geçmişte sosyalist ülkelerin tamamında çeşitli modellere dayanan farklılıklar olmasına rağmen, hepsinin temelde doğru kabul ettiği ve oluşturmaya: bu alt yapı modeli, daha sonra birçok ülkede yadsınmaya başlanmış, bu durum reel sosyalist ülkelerin son süreçlerinin önde gelen özelliği olmuştur Yugoslavya'da başlayan bu süreç, giderek diğer ülkelere, Macaristan'a, Polonya'ya, Çin'e ve nihayet geriye dönerek SSCB'ye uzanmıştır.

Sözkonusu dönüşümü genel çizgileri ile değerlendirmeden önce, sosyalist ekonominin bugüne kadar taşıdığı anlamı çözümlemek gerekiyor.

Toplumsal Mülkiyet

Sosyalizm kavramının en önemli özelliklerinin başında, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti gelmektedir. Bu durum, sınıflar arası ayrımın ortadan kalkmasının bir ön koşulu olarak kabul edilmiştir.

Özel mülkiyeti, eşitsizliğin kaynağı olarak görmek, çok eskilere; Platonlara, Diodoruslara kadar dayanır. Ütopik sosyalist edebiyatın başlıca özelliği, çizilen toplum modellerinde özel mülkiyetin ortadan kaldırılmış olmasıdır. Binlerce yıl boyunca, ezilenlerin isyanlarında göze çarpan ilk özellik, mülk kavramına karşı nitelikleridir. Bilimsel sosyalizm de bu gerçeği kabul ederek, üretim araçlarının toplumsal mülkiyetini, komünist toplumun özelliklerinden biri ve birincisi olarak koymuştur. Marks, Engels, Lenin ve uygulayıcı olarak Stalin'in sosyalizm anlayışlarının en temelinde yer alan olgulardan biri de, budur.

Ne var ki, toplumsal pratik içinde, komünizme geçiş süreci boyunca, yekpare bir toplumsal mülkiyetin söz konusu olmayacağı da genelde kabul görmüştür. Bunun ilk örneği olarak Engels, sınıfsız topluma geçiş sürecinde köylülüğün heterojen ve tutucu karakterinin bir sonucu olarak, bir anda ücretli işçi durumuna getirilmelerinin sakıncalarından söz etmişti.

Engels'e göre; tarımda küçük mülkiyet, toplumsallaşmış ekonomi için önemli bir sorun sayılmazdı. Çünkü onun için sosyalizm, üretici güçlerin en çok geliştiği, üretimin en çok toplumsallaştığı ülkelere özgü bir modeldi. Bu tip ülkelerde sanayi sektörü ile kırlar arasında, emek üretkenliği ve meta arzı bağlamında, her zaman büyük bir fark olacaktı. Dolayısıyla, kır ile kent arasındaki mücadelenin, ilkel bir özel sermaye birikimine dönüşme olasılığı yoktu.

Ancak tarihsel gelişmenin, sosyalizmi, üretici güçleri görece geri ülkelerin gündemine getirmesi, soruna daha karmaşık bir karakter kazandırdı. Küçük mülkiyet, bu ülkelerde sosyalizmin sağlıklı bir temelde inşa edilmesinin önünde ciddi bir engel durumundaydı. Hem çok yaygındı ve hem de sanayi sektörü, üretkenlik, üretim hacmi bağlamında, Engels'in düşündüğü şekilde, küçük üretimi etkisiz kılacak bir durumda değildi. Dolayısıyla tasfiye edilmesi, sahip olduğu ekonomik potansiyelin, sosyalist sanayileşme yolunda kullanılması gerekiyordu ve bunun

sağlanması zorlu bir süreci içerdi. Bir kısım ülkede ise, ya tasfiye edilemedi, ya da tarımda verimliliği sağlamanın başlıca yolu olarak seçildi ve özendirildi.

SSCB'de kırlarda özel mülkiyetin tasfiyesi süreci, kolhoz tipi kooperatifleri yaygınlaştırmıştı. Bunun sonucu olarak, SSCB'nde sosyalist mülkiyetin iki biçiminin ortaya çıktığı düşünüldü; devlet mülkiyeti ve kooperatif mülkiyet. Ama her iki mülkiyet biçimi de, bir meta piyasasının değil, planlı ekonominin unsurları olduklarından, söz konusu farklılık, sosyalizmin üretim araçlarının toplumsal mülkiyetine dayanması ilkesinin zedelendiği anlamına gelmiyordu.

Gerçekte kolhozlar, devletten bağımsız, devletle bu temelde ticari ilişkiler içinde olan kurumlar olmadıklarından, planlı ekonomik işleyişi aksatmak gibi, örneğin, bir meta piyasasının oluşmasına neden olmak gibi bir özellikleri yoktu. Dolayısıyla kolhoz mülkiyeti ile devlet mülkiyeti arasındaki fark da, yapay olmaktaydı.

Toplumsal Planlama

Sosyalist bir alt yapının temel özelliklerinden birisi de, toplumsal planlamaya dayanmasıdır.

Marks, Engels ve Lenin'in de ifade ettikleri bir gerçek olarak, planı zorunlu kılan neden, üretimin toplumsallaşması ve genişlemesidir. Bu nitelik, özel mülkiyetle ve artı-değer yasasıyla çelişir. Kapitalizmi tarihsel açıdan geri yapan neden, en temelde budur.

Üretimin toplumsallaşması ve büyümesi, üretici güçlerin büyük ölçekli gelişmesi anlamına gelir. Gelişen güçler, özel mülkiyet ve artı değer sömürüsü ve sermayenin yeniden üretimine dayanan ilişkilerle zaptedilemez bir noktaya gelmiş ve sosyalizm bu çatışmanın sonucu olarak doğmuştur. Üretici güçlerin gelişmesine uygun düşen olgu ise, plandır. Ancak bu niteliğe uygun bir ekonomi, gelişmeyi sürdürebilecek ve toplumsal ilerlemeye yön verecektir.

Planın gerekliliği kabul edilmekle birlikte, uygulanış biçimi çeşitli tartışmaların konusunu oluşturur. Bu tartışmalara yaklaşım, aynı zamanda sosyalizm anlayışını da en temelde belirleyici bir öneme sahiptir.

SSCB'de sosyalizmin inşası sürecinde gündeme getirilen planlı ekonominin ana özelliği; sıkı (bazılarına göre aşırı) merkezi yapısıdır. 5 Yıllık süreleri kapsayan plan, yalnızca ekonomik gelişmenin genel çizgilerinin belirlenmesi değil, aynı zamanda üretim süreci içinde çeşitli sektörlerin ve birimlerin sıkı bir denetimi anlamına gelmektedir. Bu sıkı denetimi, sadece üretim araçlarının üretimi değil, tüketim maddelerinin üretimi sürecinin ve bölüşüm ilişkilerinin de sıkı bir denetimi olarak kavramak gerekir.

Böylelikle plan, ekonomik bir kategori olmaktan çıkarak, siyasal ve toplumsal süreçleri 'de birinci dereceden etkileyen bir nitelik kazanır. Tüketici eğilimleri plan ölçüsünde saptanmakta, üretim araçları üretiminin gelişmesini yavaşlatıcı taleplerin oluşma-,sını engellemek mümkün olmaktadır.

Sosyalist ülkelerin, özellikle sosyalist inşa sürecinin ilk Dönemlerindeki gelişme hızlarını yitirmelerinin genellikle doğrudan va da dolaylı olarak planlamanın "aşırı" olarak tanımlanan

merkeziyetçiliğine bağlanması, yaygın bir eleştiri biçimidir. Buradan ha reketle, tartışma ve uygula maların ortaya koyduğu bir gerçek olarak, ademi mer keziyetçilik esasına dayalı planlamanın da sosyalist ilişkilere ters düşmeyeceği sonucuna varılmaktadır.

Burada kastedilen merkeziyetçiliğin ne anlama geldiğini de kısaca özetleyelim: Karar almanın merkezileşmesi; iktisadi ilişkilerin hiyerarşik olması, işletmelerin işleyişiyle ilgili kararların merkezi olarak verilmesi, bütün üretim ve dağıtım sisteminin yukardan verilen emirlerle işletilmesi, kararların, ürünlerin üretilmesi ve kullanılmasında fiziksel denge (maddi bilançolar sağlamak üzere alınması) ve iktisadi hesaplamanın fiziksel birimler temel alınarak yapılması.

Öte yandan üretim hedeflerinin fiziksel büyüklükler olarak saptanması, bu hedeflere ulaşmak için kullanılacak girdilerin üretimin teknik kat sayısına, yani kullanılması kararlaştırılmış üretim tekniklerinin gerektirdiği kat sayılara göre fiziksel büyüklükler olarak planlanması, fiyatların maliyetlere yansıtma amacını değil, hesaplama birimi olmak özelliğini taşıması ve idari olarak saptanması, bu nedenle de fiyatların ve maliyetlerin kav nakları ve gelirleri dağıtmak üzere rehber olmak işlevi taşımaması, kaynak dağılımının merkezi kararlar tarafından belirlenmesi... (T. Arın, Perestroika)

SSCB'de toplumsal planlama hiyerarşisi, başlıca üç bölümden oluşur. Bunlardan Gosplan (planlama örgütü) 5 yıllık planların hazırlanmasıyla sorumludur. Ekonominin yönelimini, hedef ve amaçlarını; Gosplan belirler. Bu planların kapsamlı niteliği, Gosplan'ı da genişletmekte, büyük bir örgüte dönüştürmektedir.

Gosplan'ı bakanlıklar izler Bakanlıklar sa vıca ve işlev olarak, kapitalist ülkelerden fark lıdır. Bakanlar Kurulu'nun görevi, en temelde Gosplan'ın öngördüklerini hayata geçirmek olmaktadır. Çok sayıda bakanlık ve onlara hayli koca bir bürokrasi ağı. planı tek tek sektörlere ve giderek işletmelere indirgemek ve bu süreci denetlemekle sorumludur.

Hiyerarşinin en alt basamağında ise işletme yöneticileri ver alır. Bütün pla

nın kaderi işletmelerin başarısıyla, uyumlu faaliyetiy le bağlantılıdır. dolayısıyla işletme yöneticiliği de çoğu kez geniş bir kategoriye dö-nüşmekte. plan ile onu bayata geçiren üretici arasın daki halkalar giderek genişlemektedir

Bürokrasinin bu düzey de genişlediği koşullarda da, bir hantallığın etkinlik kurması için gerekli koşullar var demektir Çünkü söz konusu olan, yalnızca bürokratik işleyişin üretim sürecini yavaşlatması değil, asıl olarak bürokrasinin zamanla kendisi için eği limler kazanması ve üretim sureci içindeki yerini konuna çabasıdır, sorun da buradan kay naklanır, bir ihtiyaç olarak doğan bürokrasi, üretici güçlerin evrildiği oranda ihtiyaç olmak tan çıkacak, kapsamı ve etki alanı daralacaktır Doğru ve- doğal olan budur.

Ama bürokrasinin süreç içinde üretim süre cini doğnıdan denetlemek gibi bir etkinliğe sahip olması, yerini sağlamlaştırmasına neden olur. Bu noktada bürokrasinin tutuculaşması ve giderek üretici güçlerin gelişmesinin bir engeli haline dönüşmesi kaçınılmazlaşır.

Sorunun tek çözümü, bürokrasinin sıkı bir denetimidir. Bu da ancak proletarya demokrasisinin sağlıklı işleyişiyle bağlantılıdır. Bu sağlıklılık sözkonusu olmadığından, üretim sürecinin ihtiyaç

duyduğu bir olgu olarak uzmanlardan oluşan üretim hiyerarşisinin, genişleyerek bürokrasiye dönüşmesi, bu bürokrasinin de zamanla ihtiyaç olmaktan çıkmasına rağmen daralmak ve etki alanını sınırlamak yerine; genişleme eğilimine sahip olması, böylelikle üretici güçlerin gelişmesinin yavaşlaması ve giderek düşme noktasına gelmesi, çağdaş sosyalist pratiğin ortak bir özelliğidir ve sistem içi eleştirilerin çıkış noktası, her zaman bürokrasinin bu niteliği olmaktadır.

Piyasa, Meta ve Para İlişkileri ve Değer Yasası

Kapitalizmin belirleyici nitelikleri, artı-değer, meta ve piyasadır. Artı-değere "mutlak" biçimiyle kapitalizmden önce de rastlanmaktaydı. Ancak mutlak ve nisbi biçimleriyle hakim bir kategoriye dönüşmesi, kapitalizm süresine denk düşer.

Artı-değer, elden çıkarılan sermayeye oranla, metalardaki artışın özel biçimi olarak çıkar. Bunun sonucu olarak artı- değer, piyasayla en sıkı bağı olan kategori olmuştur.

Marks'ın saptadığı gibi, kapitalist üretim sürecinin sonucu, ne yalnızca üründür (kullanım değeri) ne de yalnızca meta; onun kendisine özgü ürünü olan artı-değerdir. Onun sonuçları da, üretimi için para ya da meta biçiminde elden çıkarılandan daha çok değişim değeri taşıyan, yani daha çok emeği temsil eden metalardır. Kapitalist üretim sürecinde, iş süreci yalnız araç olarak, değer katma süreci ya da artı-değerin üretimi ise. amaç olarak görünür. Ekonomi bu anlamı kazanınca, sermaye, kâr amacıyla üretimde kullanılan zenginlik olmaktadır.

Sosyalist ilişkiler açısından ise, durum çok farklıdır. Sosyalist üretim, planın öngördüğü süre içinde, toplumsal ihtiyaçları, koşulların elverdiği en yüksek düzeyde gidermeyi amaçlar. Bu, sosyalist üretimin toplumsal amacı, sosyalizmin temel ekonomik yasasıdır.

Bununla birlikte meta üretimi ve ona bağlı kategoriler olarak piyasa, para ve değer, sürekli tartışmalara konu olmuştur. Reel sosyalist ülkelerin bir çoğunun yöneldikleri "yeniden yapılanma" da, bilindiği gibi, sosyalist piyasa ekonomisi kavramının üzerinde yükselmiştir. Sorunun kavranışı açısından, bu ülkelerde sözkonusu revizyonlara gidilmeden önce; piyasa, meta ve değer kategorilerinin içerdiği anlamı kısaca özetlemek gerekir.

Sosyalizmde artı-değer sömürüsü yoktur. Bununla birlikte, üreticinin emek miktarının tam karşılığını aldığı da söylenemez. Emeğin özgürlüğü, üretim araçlarının toplumun ortak mülkü haline getirilmesini ve toplam emeğin, emek gelirlerini adil olarak dağıtılacak biçimde örgütlenmesini amaçlar.

Ancak, söz konusu dağıtım, idealize edilmiş bir norm olarak ele alınmamalıdır. Her toplum karmaşık bir organizma olması nedeniyle, gerekli fonksiyonların gerçekleştirilmesi amacıyla, harcama yapılmasını gerektirir. Yalnızca burjuva toplumunda değil, sosyalist toplumda da gerekli olan bu harcamalar, ancak toplumsal üründen karşılanabilir. Dolayısıyla her toplumsal sistemde, bir işçinin geliri daima eksiltilmek durumundadır. Birey olarak üretici, toplumsal harcamalar için gerekli indirimler yapıldıktan sonra, topluma vermiş olduğunun tam karşılığını alabilir. Onun topluma verdiği şey, kendi emek miktarıdır.

Burada uygulanan ilkeyi Marks, meta değişimini düzenleyen ilkeye benzetmişti. Sosyalist toplumda kimse emeğinden başka bir şey veremez ve tüketim araçları dışında bir mülk edinme durumu da söz konusu olamaz. Dolayısıyla, eşdeğer metaların ilişkisine benzetilebilecek bir ilişki söz konusu olur ve bir biçimdeki belli bir miktar emek, başka bir biçimdeki eşit miktarda emekle değiştirilir.

Sosyalist üretim ilişkileri içinde, meta kategorisinin yeri ise, genellikle tartışmalara neden olmuştur. Stalin'den başlayarak sosyalizmde niteliğinin tepeden tırnağa değiştiği vurgulansa da, meta üretiminin ve ona bağlı kategoriler olarak piyasa ve değer yasasının varlığı kabul edilmiştir

Buna göre sosyalist toplumda, meta değişimi kendisini; birincisi, devlet sanayii ile tarımsal kooperatifler arasında gerekli ekonomik ilişki biçimi olarak; ikincisi, kolhozların "yardımcı" kişisel işletmelerinde; üçüncüsü, devlet işletmeleri tarafından üretilen üretim araçlarının dolaşımında, işletmeler arasında alış veriş yoluyla; dördüncüsü, sosyalist ülkelerle diğer ülkeler arasındaki ticarette gösterir.

Burada, kategorik olarak metanın kapsamını zorlayan bir açıklama biçimiyle karşı karşıyayız. Çünkü, meta her şeyden önce piyasada değişim için üretilen emek ürünüdür. Metaların birbirleriyle değiştirilebildiği oranlar, son çözümlemede, üretimciler için gerekli olan soyut emekle belirlenir. Çeşitli dallara dağılımını kendiliğinden belirler ve emek ürünlerinin meta biçiminde ortaya çıktığı her yerde etkilidir.

Sosyalist ilişkiler ise, varlıklarıyla bu niteliğe sahip bir meta dolaşımının hakimiyet kurmasına engeldir. Bronislav Minch'in anlatımıyla, sosyalist ürünün ikili bir karakteri olduğu saptanmaktadır: "Birincisi, sosyalist üretim, planlanan biçimde gerçekleştirme amacıyla bağlantılı, doğrudan kendine özgü nitelikleri içerir. İkincisi, meta özelliğini içerir. Modern sosyalist ekonominin ürünü, artık basit meta üretiminin ya da kapitalist üretim sürecinin ürünü gibi, yalnızca meta değildir. Saf metanın yapımcısı, yatay piyasada bir alıcı bulmaya ve mümkün olan en yüksek kazanca (basit meta üretiminde) veya kâra (kapitalizmde) yönelmeye dikkat etmek zorundadır. Buna karşılık sosyalist üretim, seçilmiş bir dönem içinde, toplumsal ihtiyaçların mümkün olan en yüksek düzeyde giderilmesini, gerçekleştirilmesi gereken bir devlet planı temelinde görür."(B, Minch, Bovyetler Birliği'nin Sosyo Ekonomik Karekteri, A. Karlo)

Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, sosyalist toplumda üretim bir plan çerçevesinde, toplumsal ihtiyaç esas alınarak gerçekleştirilir ve satıştan kâr sağlama amacı değil, kullanım değeri unsuru ağır basmaktadır. Yani ürünlerin değeri, onları üretmek için, toplumsal bakımdan gerekli emek zamanıyla belirlenir.

Öte yandan sosyalist ilişkiler, bireysel emeğin, doğrudan doğruya toplumsal bir emek olarak üretim surecine sokulmasını öngörür. Ücretli emek sisteminin tasfiye edilmesi, bireysel emek ile toplumsal emek arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmıştır; bir işgücü piyasası yoktur. Diğer bir deyişle, bu üretimin çelişkisi olan kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki çelişki ortadan kalkmıştır.

Kapitalizmde, toplumsal bakımdan gerekli zaman, piyasada anarşik biçimde saptanır, ve kapitalist artı-değeri ve toplam ürünün sabit sermayedeki sürekli aşınmayı karşılayan bölümünü, piyasada gerçekleştirmek zorundadır. Sosyalizmde ise, bütün girişimler ve üretim, toplumsal mülkiyet üzerinde yükselir, fiyatlar plana bağlı olarak oluşur ve ölçü, gerekli emek zamanı olmaktadır.

Bu durumda, bir toplumsal plan çerçevesinde, toplumsallaşmış emek tarafından üretilen ürünlerin, meta niteliğini taşıdıklarından söz edemeyiz. Örneğin meta dolaşımının başka biçimlerinden birisi olarak gösterilen, devlet işletmelerinin arasındaki ürün alışverişini ele alalım. Burada devlet, hem alıcı ve hem de satıcı durumundadır. Gerek üretim ve gerekse de alışveriş, plan doğrultusunda olmakta, fiyatlar ve ücretler, yine bu plan doğrultusunda saptanmaktadır.

Piyasa ve değişim değerinin bu süreç içinde bir rolü yoktur. Kuron ve Modzelewski'nin örneğini tekrarlayacak olursak: "çelik fabrikasının çeliği, metal işleyen fabrikaya ya da madendeki kömür çelik fabrikasına gittiği zaman bu, defterlere üretim araçlarının satışı olarak geçer. Gerçekte ise söz konusu olan, aynı sahiplik ilişkileri çerçevesi içinde, basit biçimde transferdir, yoksa gerçek bir alışveriş işlemi değil."(Kuron, Modzelewski; Tekelci Bürokratik Sosyalizm)

Meta dolaşımının bir değer biçimi olarak gösterilen dış ticari ilişkiler acısından da durum değişimez Devlet, plan doğrultusunda, toplumsal ihtiyaçların belirlediği ölçülerde ti cari ilişkiler içine girmektedir. Piyasa ve kar. belirleyici bir olgu değildir. Dolayısıyla ithal edilen bir tüketim maddesi, ülke içinde meta olmaktan çıkmakta, toplumsal ihtiyaç ölçüsün de bu ürüne dönüşmektedir.

Meta dolaşımının üçüncü biçimi olarak gösterilen devlet sanayii ile kolhozlar arasındaki alışveriş sürecinde ortaya çıkan ilişki de, yine büyük ölçüde abartmaya dayanmaktadır. Çünkü kooperatif çiftliklerini; devletten bağımsız, devletle piyasa kurallarına uygun ticari ilişkiler yürüten, dolayısıyla bir meta piyasasının oluşmasına neden olan işletmeler olarak görmek yanlıştır.

Devlet ve kooperatifler arasındaki alışveriş sürecinde, fiyatların ayırt edici özellikleri, nominal olmalarıdır. Yani ekonominin hakim unsuru olarak, bir piyasanın olmadığı koşullarda; devletin, planın öngördüğü çerçevede belirlediği fiyatlar üzerinden bir alışveriş sözkonusudur. Buna ticaret denilemez. "Devlet tarafından yapılan" 'ödeme', ancak kolhozun gerekli stokunun tamamlanmasını mümkün kılmaya yarar. Aksi halde kolhoz, çalışmasını durdurmak zorundadır (A. Karlo, Sovyetler Birli-ği'nin Sosyo Ekonomik Karakteri)

Ekonomik anlamda da yekpare bir bütün olarak ifade edilen süreç, eskinin çeşitli düzey lerde etkileri ce dönüştürücü, yıpratıcı faaliyet-leriyle karşı karşıyadır. Buna gayri meşru piyasa demek yanlış olmaz. Çünkü, kural dışı eğilim ve uygulamaları içermekte ve kapitalist ilişkilerin uzantısı olarak sürmektedir. Bu piyasayı iki biçimde

özetleyebiliriz:

Birincisi, küçük üreticiliğin bir sonucu olarak görülür Eski reel sosyalist ülkelerin tamamına yakınında, özellikle tarım alanlarında küçük üreticilik yaygındır. Kooperatif çiftliklerde bile, kooperatif üyelerinin kağıt üzerinde, kendi bireysel ihtiyaçlarını karşıladıkları, küçük çaplı

bahçeler bulunur. Bu küçük mülkiyetin, ülkedeki ekilebilir tarımsal alanlar içindeki payı çok azdır. Ne var ki. üretkenlik bağlamında kooperatif çiftliklerden çok ilerde, onu bir kaç kez katlayacak düzeydedir. Böylelikle, özellikle tüketim maddelerini içeren ve örgütlü olmayan, 'perakende' diyebileceğimiz bir meta piyasası oluşur ve bunun tüketim maddeleri içinde hatırı sayılır bir yeri vardır.

Ancak sosyalist ilişkileri geriye çekme ve bu ilişkilerin genel özelliklerinin çarpıtılması bağlamında niteliksel bir rol oynadıkları söylenemez. Böyle bir olasılık, ancak sanayileşememiş, ekonomisi büyük ölçüde tarıma bağlı ülkeler için söz konusu olabilir. Örneğin, SSCB'de başlangıçtaki durum buydu ve Lenin, bunu büyük bir sakınca olarak kabul etmekteydi.

Gelişmiş bir sanayi toplumu açısından da kırlarda küçük üreticilik elbette

tercih edilmez ama artık küçük üretim sistemin varlığını ya da niteliğini, sağlıklılığını birinci dereceden etkileyen bir etken olmaktan çıkar. Çünkü sanayiye, toplumsal planlama ve toplumsal mülkiyet üzerinde yükselen oranlı bir gelişme damgasını vurmaktadır. Dolayısıyla, sanayiye mutlak biçimde bağımlı bir sektör olarak tarımcılığın, üstelik hakim 'olmayan bir biçimi olarak küçük üretimin etki alanı sınırlı ve ancak uzun vadeli olmaktadır.

İkincisi, karaborsa ticareti ve stokçuluğu içerir. Bunun da, reel sosyalist ülkelerin bir çoğunun ortak özelliği olduğu bir gerçektir ve ülkeden ülkeye değişen bir etki alanı vardır. Planın bilinçli düzenlenmesinden koparak gayri resmi biçimde meta ilişkilerine tabi olan bu faaliyetlere, gölge ekonomisi adı da verilmektedir.

Gölge ekonomisi, devlet tarafından tahsis edilmiş malların bir bedel karşılığında özel kişiler arasında devri (örneğin ev, daire kiralama) özel ders ve muayene, ev ve otomobil tamirinin özel kişilere yaptırılması gibi "masum" biçimlerden (gri borsa), resmi fiyat üzerinden talebi arzı aşan malların (moda giysiler, mobilya, otomobil, inşaat malzemesi, vb.) özel kanallardan daha yüksek fiyata satılmasına (kahverengi borsa), nihayet ithal ve yasadışı malların (fabrikalardan çalıntı, döviz, altın, esrar, fahişelik hizmetleri, vb) satışına (kara borsa) kadar geniş bir meta ilişkileri ağını kapsar.

Bu ekonominin boyutlarını kavrayabilmek için bir tek sayı yeterli olmalı: E. Mandel'in Sovyet kaynaklarına dayalı hesaplamalarına göre; 17 ila 20 milyon arası Sovyet vatandaşı, iş dışı saatlerinde hizmetler kesiminde çalışmıştır. (Katsegenelinber-gen ve Mandel'den aktaran, S. Savran, 11.Tez)

İlk bakışta bu gölge ekonominin sosyalist ilişkileri dönüştürücü etkilerinin sınırlı olduğu düşünülebilir. Ama özellikle yozlaştırıcı ve sistemi yıpratıcı etkileri küçümsenemez. Bu ilişkiler, herşeyden önce etkili bir yabancılaşmanın göstergesi olmaktadır. Ve bu yabancılaştırmayı yaygınlaştırma anlamında, büyük etkileri vardır. Öte yandan başlangıçta sınırlı gibi görünen bu faaliyetlerin, büyüme ve sistemi etkileme özellikleri de küçümsenmemelidir.

Reel sosyalist ülkelerde görülen ve piyasaya özgü olguları çağrıştıran basit bir örnek olarak, satılamayan ürünler vardır. Plan dahilinde üretilen bir ürün, eğer tüketici tarafından benimsenmemişse, elde kalabilir ve stok büyüyünce de, o ürünün fiyatı düşer. Yani satış

sürecindeki tüketici eğilimi, o ürünün fiyatını belirleyebilmektedir. Ancak bu da tek tek ürünler bazında olmakta ve ürünlerin fiyatlarını belirleyen genel bir özellik durumuna gelmemektedir.

İncelediğimiz bu özelliklerin bir sonucu olarak, paranın sosyalist ilişkiler içinde yüklendiği rol, en azından teorik düzeyde kapitalist ilişkilerden oldukça farklı olmaktadır. Sosyalizm için para, sosyalist ürünlerin fiyatlarının, bir piyasanın kurallarına bağlı olmadan saptanması için, genel bir eş değer olarak kullanılır. Gerçekte. Marks'ın da çerçevesini çizdiği gibi, sosyalist bir düzende hesaplamanın ve değer ölçüsünün aracı para değil, e-mek zaman birimine dayanan bir hesaplama olmalıydı. Bu, başlangıçta pratik zorluklar nedeniyle olanaksız göründü. Sonrasında ise, bölüşümün sosyalist olmayan niteliğini gizleyen bir araca dönüştüğünden kurumlaştı ve sistemin kabullendiği bir uygulama haline geldi.

Üretici Güçlerin Sürekli Geliştirilmesi Zorunluluğu

Çağdaş sosyalist pratiğin en önemli sonuçlarından birisi de üretici güçlerin sürekli geliştirilmesi sorunudur.

Çağdaş sosyalist teori, ekonomik büyüme ve üretici güçlerin gelişmesini sürekli kılmanın yollarını, öncelikli bir sorun olarak ele almıştır. Sosyalizmin günümüzde yaşadığı sorunların kökeninde de, üretici güçlerin gelişmesi sorununa mutlak bir çözüm bulamamak ve bu doğrultuda bir gelişme temposunun yeterince örgütlenememesi yatmaktadır. Bu bağlamda, sorun yalnızca ekonomik bir kategori olarak alınmamalıdır. Toplumsal hayatın diğer süreçleriyle derin bir bağlantı sözkonusudur; bu sorunun çözümlenememesi, diğer süreçleri de etkiler ve onlardan etkilenerek büyür.

Üretici güçlerden; toplum tarafından yaratılmış olan üretim araçları, herşeyden önce de iş aletlerinin ve maddi malların üreticisi olarak insan anlaşılır. Üretim süreci içinde, insanlar arasında meydana gelen maddi malların değişim ve bölüşüm ilişkilerine ise üretim ilişkisi denir. Üretici güçlerin belirli bir gelişme düzeyine erişmeleri, bu gelişmeye uygun düşecek ilişkileri gerektirir.

Tersi durumda, üretim ilişkilerinin, üretici güçlerin gelişmesine uygun bir nitelik kazanmaları zorunlu hale gelir.

Gelinen noktada açık olan gerçek, sosyalist ülkelerde üretici güçlerin gelişme özelliklerinin, sistemin ihtiyaçlarına karşılık veremediğidir. Bu ihtiyaçlar nelerdir? Kısaca, komünizmin üst ve yetkin aşamasına geçebilmenin koşullarının yaratılması, diyebiliriz.

Bu da, SBKP'nin programlarında soruna yer vermek ve 1980'li yıllarda komünizme ulaşılacağını iddia etmek türünden fantastik saptamalar oluşturmakla sağlanamaz. En azından böyle olamayacağını tarih kanıtlamıştır. 1980'lerde komünizme varmayı öngören SBKP, bugün tarihe gömülmüştür. Çünkü, üretici güçlerin gelişme temposu, amaca ulaşabilmenin, bu yolda mutlak bir gereklilik olarak emperyalist kapitalist sistemi bütün alanlarda geride bırakabilecek düzeyin gerisinde kalmıştır.

Sosyalizm bunu başaramadığı gibi, şu ya da bu şekilde yaşayabilecek bir düzeyi ancak tutturabilmiş ve sorun nihayet bir arayış sürecinin hakimiyetine dönüşmüştür. Bu arayış süreci; tarihin en büyük yıkımlarından biri ile noktalanmıştır ve insanlık bunun acılarını, emperyalistler arası dünya savaşlarından arta kalan acılardan çok daha fazla ve derin bir biçimde çekmektedir.

Buradan bir sonuç çıkarmak gerekirse, reel sosyalist ülkelerdeki üretim ilişkilerinin aldığı biçimin, üretici güçleri geliştirmeye yetmediğini, ya da bu gelişmeyi engellediğini söyleyebiliriz. "Perestro-ika" işte bu temelin üzerinde yükselebilmiştir. Sosyalist inşa sürecinde ortaya çıkan ilişkiler, çok hızlı bir kalkınmayı, rekor bir gelişme temposunu mümkün kılmış, fakat sosyalist inşanın en temelde başa-rılmasının ardından, komünizmin üst aşamasına geçişin koşullarını yaratabilmekte yetersiz kalınmıştır.

SSCB ve diğer reel sosyalist sistem ülkelerinde göze çarpan genel bir olgu var. Bu, sanayi sektörleri arasındaki gelişme farklılığıdır. Bir ekonominin üretken kesimleri, sanayi ve tarımdır. Sanayi sektörünü ise, kendi içinde üç dala ayırabiliriz: Yapım (imalat) sanayi, Madencilik (istihraç) sanayi ve Enerji sanayi... Ancak' sanayi' tanımlaması, genellikle imalat sanayi ile özdeş bir nitelik kazanmıştır. İmalat sanayii de yine üç sektörden oluşur: Tüketim malları imalatı, ara malları imalatı ve üretim mallan imalatı.

Ağır sanayileşme, ancak üretim araçları imalatı ile anlam kazanır. Üretim araçları imalatının olmadığı bir ülkede sanayileşmekten söz edilemez. Örneğin Türkiye açısından durum budur. Reel sosyalist ülkelerde ise, tersi bir durum söz konusudur. Hemen hemen sosyalist ülkelerin tamamında, sanayi yatırımlarının büyük bölümü üretim araçları imalatına ayrılmış, tarım ve hizmetler sektörleri ile tüketim ve ara mallan sanayileri, asıl olarak üretim araçları sanayiine tabi kılınmıştır.

Bu durumun nedeninin, sosyalist sistem ülkelerinin çoğunda, başlan gıçta üretici güçlerin gelişme düzeylerinin geri olmasından kaynaklandığı açıktır. Emperyalizmden bağımsızlaşmak, onunla rekabet ve çatışma koşullarında gelişmek ve ayakta kalmak, büyük oranda ekonomik bağımsızlaşma ve gelişmeyle mümkün olduğundan, devrim sonrası çabalar, en temelde bu amaca yöneltilmiş, bunun sonucu olarak da, sanayileşme çabası öne çıkmıştır. Üretici güçlerin yeterince gelişmediği bir ülkede, emperyalizme rağmen sanayileşmenin bir tek yolu vardır; diğer sektörleri, üretim araçları sanayiine tabi kılmak ve kendine yeterli olmanın ötesinde, çağdaş gelişmişliğin başlıca ölçüsü olarak ağır sanayileşme sorununu bu şekilde en temelde çözmek.

Ancak bu çözümün de aksayan çeşitli yanları, süreç içinde baş gösteren çeşitli sakıncaları vardır. Sağlıklı bir ekonomi herşeyden önce, çeşitli unsurlar arasında, birbirine koşut bir gelişme ve uyumu gerektirir. Sanayinin yalnızca bir sektörüne dayanan bir gelişme, salt ekonomik düzeyde değil, diğer düzeylerde de çeşitli sorunlar doğurur.

Üretim ve tüketim, bir bütünün iki kutbunu oluştururlar, ve birinin ötekine sürekli baskın olması, başlangıç için yüksek bir tempo oluştursa da; sorun, belli bir aşamada sanayileşme sorununun çözümüne dayanır. Yani üretim araçları sanayini hakim unsur yapan nedenin asıl olarak

ortadan kalkmasından sonra, gelişme temposu düşer; giderek de, sosyalist gelişmenin ihtiyaç duyduğu düzeyin gerisinde kalınmasına neden olur.

Reel sosyalist ülkeler, gelişme ağır sanayileşmeyi gerektirdiğinden; bütün olanaklarını üretim araçları sanayiine seferber ettiler. Bu,üretici ve tüketici sektörler arasında mutlak bir eşitsizliği getirdi. Gelişmiş kapitalist ülkelerde, birbirine atbaşı giden bu sektörler, sosyalist ülkelerde, üçe bir, dörde bir gibi oranları bulan farklılıklar gösterdi. Yani arada, bir uçurum vardı ve bu uçurum yalnızca bir sistem olarak kapitalizm ve sosyalizm arasındaki farklılıklarda** değil, üretici güçlerin gelişme düzeyleri arasındaki farklılıktan kaynaklanıyordu.

Lenin'in başlangıç için "acıklı" olarak nitelediği bu durum ülkenin ekonomik potansiyelinin üretim araçları sanayine tabi tutulmasını zorunlu kılmaktaydı. Ve sonuç bu yolla sosyalist ülkelerin sanayileşme sorunlarını en temelde çözümlemeleri oldu. Çağımızda, üretici güçleri geri iken sanayileşmeyi başaranbaşka ülkeler ve başka bir gelişme modeli yoktur. Ne var ki bu sürecin beraberinde getirdiği başka sorunlar da vardı ve giderek büyüyen ve önem kazanan sorunların kökeninde yatan başlıca nedenler de aslında bunlardı. Çünkü, aradaki eşitsizlik gelişmeyi büyük ölçüde tek boyutlu kıldı, özellikle emperyalizmle çatışmanın somutlaştığı sektörleri yüksek bir teknolojik düzeye sahip kılarken, diğer sektörlerde (özellikle de tüketim ve ara malları sektörlerinde) görece geri niteliğin sürmesi gibi bir sonuç doğurdu.

Bu durumun, toplumsal düzeyde neden olduğu sancılar nelerdir? Bu soruya en temelde, halkın günlük ekonomik sorunlarına ilişkin taleplerinin karşılanamaması, beklentilerinin giderilememesi biçiminde karşılık vermek yanlış olmaz. Bu, ilk bakışta önemli görülmeyen ancak, onlarca yılı içeren bir sürecin sonucu olarak, temel nitelikte bir olguya dönüşen önemli bir konudur. Bu önem, bölüşüm ilişkilerindeki sağlıksızlıklardan ve proletarya demokrasisinin ayaklarının havada kalmasından kaynaklanmaktadır.

Bir ülkede halkın, iktidarın sahibi olduğundan yana kuşkuları varsa, yönetici bürokrasi giderek genişlemekteyse, ayrıcalıklar giderek büyüyorsa, o zaman günlük ekonomik sorunlar kaçınılmaz biçimde önem kazanır; daha iyi yaşama özlemi giderek artar, sistemin öngördüğü kural ve ilkelerin dışında yolların yaygınlaşması, önde gelen özelliklerden biri haline gelir. Bu noktada yabancılaşma artık o toplumda etkili olmaya başlamıştır. Ve yabancılaşma, sosyalist bir toplum için en tehlikeli olgulardan biridir.

Perestroika'nın İdeolojik Çerçevesi

Gorbaçov, önce "uskorenie" (hızlandırma) dedi. Bu sürecin gelişmeleri, bize pek yansımadı. Sonra "glasnost" (duyurma, saydamlık, açıklık) kampanyasını başlattı ve kampanya bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yaygın popülarite kazandı, genel bir ilgiyle ve sempatiyle karşılandı.

"Açıklık", sosyalistlerin hep istedikleri, özledikleri bir olguydu. Sosyalizmi totaliter bir sistem, toplumsal bir karabasan olarak empoze eden emperyalizmin söyleminin karşısında, düşüncelerin serbestçe anlatımına olanak tanıyan bir imaja sahipti. Bu düşüncelerin, iddiaların

dünyadaki yankıları, doğal olarak Gorbaçov'a büyük bir popülarite kazandırdı. Gorbaçov'un seçildiği günlerde, SBKP/MK'nın kıdemli bir üyesi şöyle diyordu:

"Biri yarı yarıya ölmüş, biri yarım yamalak yaşayan, biri de neredeyse konuşamayan üç önderin ardından, genç ve enerji dolu Gorbaçov'u görmek, doğrusu sevindiriciydi."

Ne var ki; Glasnost yalnızca bir başlangıç, bir ilk adım, ya da yalnızca sorunun bize ilk elde yansıyan boyutuydu. Süreç içinde, aysbergin su altında kalan kütlesi ortaya çıktı. Sorun, özgürlük söylemiyle, ya da asalak bürokrasinin tasfiyesiyle sınırlı değldi; sosyalist sistemi temellerinden dönüştürmeyi amaçlayan bir Perestroika söz konusuydu.

Üstelik, Glasnost'un bir gereği olarak, bu Perestroikanın nedenleri, kapsamı ve amaçları yeterince açık biçimde ortaya konması gerektiği halde böyle davranılmamaktaydı. Seçenekler içinden bir seçenek değil, sosyalizmin başlıca seçeneği olmak gibi bir işlev yükleniyordu perestroikaya ve toplumsal bir devrim olarak lanse ediliyordu.

Perestroika, kendisine önsel olarak sosyalizmin çelişkilerinin antagonist olamayacağı tezini almıştı. Bu, yıllardır meta ekonomisi ile sosyalist ilkeleri uzlaştırmaya çalışan revizyonist teorisyenlerin kendilerine dayanak olarak kullandıkları bir savdı ve kökenleri sosyalizmin kuruluş dönemine kadar dayanıyordu.

Bizzat Stalin'in ifadesiyle, tek ülkede sosyalizmin inşaasının tamamlanacağına, geriye dönüşün koşullarının ortadan kalkabileceğine ve hatta komünizmin üst ve yetkin aşamasına ulaşılabileceğine olan inanç, böyle bir teze kaynaklık etmişti. Kullanılan ekonomist ölçülerden yola çıkılarak; SBKP, 1936 yılında sosyalizmin inşaasının tamamlandığını, 1956 yılında ileri sosyalist toplum olduğunu ve 1981 yılında da komünizme ulaşılacağını resmen ilan etmişti...

Ancak, Gorbaçov sürecinde birçok şey ortaya döküldü. Rakamlar açıklandı, istatistikler konuldu. Marks'ın, Lenin'in hayal bile edemeyecekleri kadar büyük çarpıklıklarla, olumsuzluklarla yüklü bir "komünizmdi" bu... Proletaryanın ve halkın öncüsü parti, geçinmenin ve rahat yaşayabilmenin bir sığınağına dönüşmüş, partili olmak mesleki avantajların aracı durumuna getirilmişti. Devlet bürokrasisi, gelişmenin engeli, toplumun kamburu bir asalak olmuş; koyu bir sansür ve baskı, kültürel ortamı tek boyutlu duruma sokmuş, halk kitleleri yabancılaşmanın etkisine girmişti. Zenginler için ayrı semtler, ayrı alış veriş merkezleri, ayrı sosyal tesisler yapılması doğal karşılanırken; karaborsa ve küçük üretim gibi sosyalizm dışı olgular kök salmıştı.

Halkın yönetimi ancak kağıt üzerinde kalabilmiş, onlarca yıldır ezilen ulusların kurtuluş umudu olan sosyalizmin, ileri olduğu varsayılan anayurdunda, işlerin pek öyle yolunda gitmediği, ulusal dokunun için için kaynayan bir volkan olduğu açığa çıkmıştı.

Ama bütün bu olumsuzlukları, bütün bu sorunları bizzat kendisi ifade eden, geçmişte ancak Troçkistlerin ya da ÇKP ve yandaşlarının kullandıkları bir retorikle, zaman zaman onları da aşacak biçimde sayıp döken Gorbaçov, yine de ileri sosyalist olma iddiasını elden bırakmıyordu.

Bu bir rastlantı değildi elbette. Çünkü bu tez, bu ekonomik indirgemeci yaklaşım, SBKP'ne sınırsız bir manevra alanı sağlıyor, aykırı görünen çeşitli uygulamalara meşruiyet kazandırıyordu. Sosyalizmin ileri aşamaya ulaştığı ve geriye dönüşün koşullarının olmadığı bir ortamda; sistemin sorunlarına çözüm çabası, geçmişteki ilkelerle çelişen yanlar içeriyor gibi görünse de, bu durumun sistemi geriletmek gibi bir tehlikeyi içermeyeceğine inanılıyordu. Çünkü geriye dönüşün koşullarının ortadan kalkması demek, antagonist çelişkilerin de artık ortadan kalkması anlamına geliyordu. Sorunlar bir çatışmayı gerektirmeden aşılacaktı. SBKP'ne göre çatışmanın olmaması, tarihsel bağlamda geri olanın geçici bir egemenliğini bile olanaksızlaştırıyordu.

Bütün bunlardan yola çıkılarak, o dönem dünyada yaşanmakta olan çelişki ve ilişkilere ve bu çelişkilerin çözüm yollarına ilişkin, farklı yaklaşımlar getirildi. Genelde dünyanın ve özelde sosyalizmin sorunlarına çözüm politikaları; dolayısıyla da bir bütün olarak Perestroika sürecinin ideolojik çerçevesi, daha önceden rastlanmadık biçimde, komünist bir partinin, komünist teori ve pratiğin o aşamaya kadar öne çıkan ilke ve kurallarının temelden yadsınmasına dönüştü.

SBKP, günümüz dünyasının çelişki ve ilişkilerinin çözümlenmesine "uygarlık krizi" önermesiyle başlamıştır. "Bu krizin özü genel biçimiyle açıktır: İnsanlık; askeri, ekonomik, ekolojik vb. nitelikteki felaketlerin önlenmesi bakımından güvenilir araçları henüz bulamamıştır"denilmiştir. SBKP tarafından, bu saptamadan yola çıkılarak; temel devrimci görev, bu krizi aşmak olarak belirlenmiştir.

Dolayısıyla onlara göre bu yolda sağlıklı bir perspektif, ancak geçmiş geleneklerin ve onun ürünü olan koşullanmışlıkların aşılması ile mümkündür. Çünkü "uygarlık" demektedir Gorbaçov, "sistemleri ve ideolojileri ayıran çizgiden daha çok, sağduyu ve insan soyunun korunması duygusu ile sorumsuzluğu, ulusal egoizmi, önyargıları; kısacası, eski düşünceyi ayıran bir çizgiye alışmış bulunuyor." Yani, "uygarlık krizi kapitalizmin krizi ile özdeşleştirilemez ve hatta yalnızca onun doğrudan bir sonucu olarak da düşünülemez."

Uygarlık krizinin, herşeyden önce; kapitalizmin gelişme kaynaklarının henüz tükenmediği bir aşamada, yalnızca kapitalizmin değil, bütün insanlığın varlığını tehlikeye soktuğuna inanılmaktadır. Sosyalizm de objektif ve subjektif nedenlerin bir sonucu olarak bu sürecin dışında kalmak bir yana, önemli bir parçası olmuştur. Bu kriz aşılmadıkça insan soyunun ortadan kalkması gibi bir tehlikenin var olduğu düşünülmekte ve devrimci görüş, barışcıl yollarla bu krizin aşılması biçiminde ifade edilmektedir. Bu yol, insanlığın varlığını sürdürmesine uygun düşen ve bu doğrultuda gerçek olanakları ortaya çıkaran bir yoldur onlara göre...

Bu yolda izlenecek politika ise, her şeyden önce barışı esas almalı, insan soyunun yokolmasına neden olacak politikalar terkedilmelidir. Böyle bir çabayı sürdürmenin maddi koşulları da var sayılmaktadır, çünkü kapitalizmin farklılaştığı söylenmektedir. "Kapitalizmin alternatifi vardır. Bu alternatif, sosyalizmdir. Ancak gelişmenin çok seçenekliliği de ortadan kalkmış değildir. Eski dünyanın güçleri, tarihsel spiralin her boğumunda, o andaki tehlikeli ilişkiyi ortadan kaldırma ve egemenliklerini sürdürme olanağına sahiptirler. (...) Kuşkusuz kapitalist düzenin olanakları, her aşamada yeniden üretiliyor, ancak bu üretim yeni bir biçimde, başka türlü oluyor."

Buradan hareketle, kapitalizmin günümüzde kazandığı bu 'başka türlü biçimlerinin', artık sağlam bir barışın kurulmasına engel olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. "Sağlam bir barışın kurulmasını, sosyalizmin kurulmasına bağımlı kılmak" düşünülmemektedir.

Bu yaklaşım, açık biçimde geçmişte izlenen politikaların olumsuzlanmasıdır. Dolayısıyla geçmişteki politikalar dogmatik olarak nitelenmektedir. "Sosyalizm, toplumsal bir düzen olarak varlığını sürdürebilmek mücadelesi dolayısıyla silahlanma yarışına kapılmış, etkili ve rekabete yetenekli bir üretim mücadelesi içinde çevre korunmasına yeterli ilgi gösterememiş ve sosyalizmin gelişimi kendi sorunlarını ve çelişkilerini doğurmuştur." denilmekteydi.

"Barışın önündeki engelleri aşabilmeyi", aynı zamanda "geçmişin bu hatalarının aşılmasına" bağladılar. Bunlar, toplumsal ilerlemenin biçim ve yolları üzerine Lenin'in ölümünden sonra Komintern'de ağırlık kazanan anlayışların, toplumsal ilerlemenin, diyalektik bakımdan gelişen çok yönlü konseptinin şemalaştırılmış bir basite indirgenmesidir. Öte yandan, nükleer öncesi, 'kriz öncesi' çağ koşullarında, belli ölçülerde haklı olan yargıların kutsallaştırılmasının da onların yeni ölçülerine göre "aşılması" anlamına gelmektedir.

SBKP'nin bu "yeni düşünme biçimi, silahsızlanma çerçevesinde, kapsamlı bir uluslararası güvenlik sistemine ihtiyaç olduğunu ve bunun mümkün olduğunu genel olarak kanıtlama" (Gorbaçov, Ekim Devrimi ve Perestroika) amacına yöneliktir. Oysa bir kez barış sorunu "stratejik amaç ve yönelim" çerçevesinde ele alınınca ve kapitalizmin sağlam bir barışın önünde engel olmadığı sonucuna ulaşılınca, diğer çeşitli sorunlara yaklaşım da, uzlaşma esasına dayanmaktadır. Bu noktada sınıflar savaşının yadsınması, uygarlık krizi ve "yeni düşünme sistemi"nin doğal bir sonucu olmaktadır.

"Toplumsal sistemler olarak sosyalizm ve kapitalizm, uzun süre başlıca antagonist gelişme mekanizması diye adlandırılabilecek bir şeyle birbirlerine bağlıydılar. Kuşkusuz bu durum, ticari, kültürel, politik ve diğer ilişkileri ve değiş tokuşları dışlamadı. Ancak, sosyalizm ve kapitalizm açısından harekete geçirici dış etki, sözü edilen bu ilişkiler ve değiş tokuşlar değil, karşıt sistemlerin birbirlerinin varlıklarına meydan okumalarıydı. Karşılıklı mücadelenin bu etki ile bağlı biçimleri, sistemlerin iç gelişmeleri açısından ne tür olumsuz sonuçlara yol açmış olursa olsun, bu etkiyi önemsememek olmaz.

Ama bu antagonist mekanizma, nükleer çağ öncesinde oluşmuş ve etkide bulunmuştur. Şiddetten arınmış bir dünyaya yönelmenin devrimci anlamı, insanlığın varlığını tehdit eden ve ilerlemeyi engelleyen bu mekanizmanın parçalanmasını zorunlu kılmasındadır. Karşılıklı bağımlı, bütünsel ve patlamaya hazır bir dünyada, "sizin için ne kadar kötüyse, bizim için o kadar iyidir" ilkesi artık geçerli değildir. Dünyanın ilerlemesinin yeni formülünün en önemli özelliklerinden biri, taraflardan birisinin ilerlemesi onun karşıtının yıkımını getirmemelidir, bu karşıtın tarihsel yokoluşa sürüklenmesini gerektmemelidir, kendi ideolojik ve sosyal anlayışlarını uluslararası ilişkiler alanına taşımayarak, barış içinde birarada yaşama becerisini gerektirmelidir."(Tezler, Y. Açılım)

Görüldüğü üzere, kapitalizm artık kendisini üreten, geliştiren bir sistem olarak kabul edilmekte ve kapitalizm ile sosyalizmin rekabet ve işbirliği içinde uzun bir dönem yanyana yaşamak zorunda olduğuna inanılmaktadır. Çağdaş dünyanın sorunlarını biraz olsun yakından izleyen bir

insan için, bu öyle yeni bir çıkarım ya da yeni bir düşünme biçimi değildir. Tersine, emperyalizm sürecinin çözümlenmesinden, tek ülkede sosyalizm anlayışının oluşturulmasından bu yana, bu olasılık her zaman ve kendisine marksist diyen herkes tarafından kabul görmüştür. Lenin bunun canlı örneğidir.

Emperyalizmin, asalak, can çekişen ve çürüyen kapitalizm olarak nitelenmesine rağmen, kapitalizm yok olmamıştır ve görünen o ki daha uzun bir süre yaşayacaktır. Bu arada dünya bilimsel ve teknolojik bir devrime sahne olmuş, termo nükleer silahlanma, kapitalizmin emniyet sibobuna dönüşmüştür. Bilimsel teknolojik devrimin dönüştürücü etkileri, kapitalizmin yaşama olanaklarını genişletmiş, üretim süreci üzerindeki etkileriyle, endüstrileşmenin anlamını farklılaştırmıştır.

Ancak bütün bunlar ne kapitalizmin farklılaşması anlamına gelir ve ne de buradan hareketle sınıflar savaşını, insanlığın ilerletici dinamiği olmaktan çıkarır. Dahası, Lenin'in emperyalizm anlayışı, böyle bir teorik çerçeveyi zaten içermemektedir.

"Çürüme eğiliminin kapitalizmin hızlı gelişimini önleyeceğini sanmak yanlış olur. Önlemez. Bütünüyle kapitalizm, eskiye oranla çok daha büyük bir hızla gelişmektedir."(Lenin, Emperyalizm)

Kapitalizm, bir sistem olarak, genişletilmiş yeniden üretime dayanan, artı değer sömürüsü üzerinde yükselen ve bağımsız üretim birimlerinin anarşik rekabeti aracılığıyla piyasada gerçekleşen bir üretim biçimidir.

Bu özellikler, Marx'tan bu yana temelde değişmemiştir. Emperyalizmi can çekişen kapitalizm yapan neden de, onun gelişmesinin aldığı son biçim olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü tekelleşme ile birlikte, kapitalizmin gelişmesinin kaynağı olan yeni pazarlar olanağı ortadan kalkmıştır. Rekabet daha derin biçimde ve daha az sermaye grubu arasında, paylaşılması tamamlanmış pazarlara yönelik olarak sürmek gibi bir zorunluluğun üzerinde yükselmiştir. Dolayısıyla, gelişmesi de teorik olarak tamamlanmıştır.

Öyleyse durumu nasıl açıklayacağız? Can çekişen kapitalizmin hala yaşamasının sırrı nedir? Bunun cevabı kapitalizmin farklılaşması olamaz. Tek bir karşılığı vardır; üretimin yaygınlaşması ve bunun sonucu olarak, emperyalizmin dünya halkları üzerindeki sömürüsünün başlıca biçimi haline gelen yeni sömürgecilik...

SBKP, bu olgunun öneminden ve emperyalizme kazandırdığı olanakların sınıflar kavgasının yönelimi üzerindeki etkilerini ölçmekten her zaman uzak durmuş, yeni sömürgelere ve ulusal kurtuluş hareketlerine yaklaşımında hep mesafeli olmuştur. Bu durum, sorunun boyutlarını kavrayamamaktan çok, partiye hakim olan ekonomik indirgemeciliğin ve statükoculuğun bir sonucudur.

Bir kez daha tekrarlayalım; emperyalizm, 2. Dünya Savaşı'ndan büyük kayıplarla çıkmış, ve bu süreçte de dünya topraklarının üçte biri, emperyalizmin denetiminden çıkmıştı. Karşısında güçlü ve gelişen bir sosyalist blok ile ulusal kurtuluş hareketleri dalgası vardı. SBKP, bu sürecin yeni bir paylaşım savaşıyla sonuçlanacağına inanıyordu. Tarihsel kaçınılmazlığın bu kaba yorumu, sürecin içerdiği çelişki ve ilişkilerin kavranamamasının açık bir örneğiydi.

Emperyalist-kapitalist sistem, savaştan ekonomisini büyük oranda askerileştirerek ve ABD'nin yüklendiği hegomonyacı rol ile çıkmıştı. Bir savaşın sistemi ve hatta bütün bir insanlığı yok edebileceği olasılığı, sistem ülkelerini entegrasyona zorlamış, emperyalistler arası çelişkinin derinleşmesi, emperyalizmle sosyalizm arasındaki çelişki, ve bunlara eklenen termo-nükleer silahlanma olgusu, yeni bir paylaşım savaşı sonucunu doğurmamıştı. Tersine, bütün bunlardan rekabet ve çatışmanın son bulması anlamına gelmeyen bir entegrasyon doğmuştu.

Emperyalist kapitalist sistem açısından bu dönemde, iki önemli olgu yaşamanın ve gelişmenin öne çıkan yolları oluyordu. Bilimsel teknolojik devrim ve yeni sömürgecilik... Her ikisi de emperyalist sömürü ilişkilerini temelde farklılaştırmıyor, artı değer olgusunu ortadan kaldırmıyor, ama ona büyük oranlara yükselen bir üretkenlik kazandırıyordu.

Üstelik bu, durağan bir süreç değildi, sabitleşmiş yöntemlerin üzerinde yükselmiyordu. Tersine, kendini yeni tekniklerle sürekli yenileyen yoğun bir süreçti. Örneğin, yeni sömürgecilik, başlangıçta ithal ya da ihraç ikameciliğine dayanırken, üretim araçlarının evriminin sağladığı olanaklarla, bu sömürü tekniklerini yoğunlaştıran, birikim olanaklarını arttıran fason sanayicilik ya da "yeni" ikamecilik türünden gelişmelerle sürüyordu.

Değişmeyen, emperyalizmi bağımlı ülkeler için ekonomik-siyasal-toplumsal düzeylerde, içsel bir olgu durumuna getiren, ülke iç pazarının yeni olanaklar ve tekniklerle genişletilmesine dayanan, temel nitelikti. Pazarlar gerçekte değişmiyor ya da büyümüyor, ama üretim araçlarının evrimine bağlı olarak, yeni birikim olanakları sağlayacak şekilde değerlendiriliyordu.

Kısacası yeni sömürgecilik, emperyalizmin can damarıydı. Dolayısıyla, bu can damarının kopartılmasına karşı tepkisi, her zaman çok yüksek oldu. 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana geçen zaman, emperyalizmin sayısız katliamları ve kırımlarıyla doludur. Yakın zamanın çıplak gerçeklerine rağmen, barış sorununun sağlıklı bir çözümünün, kapitalizmin varlığı nedeniyle mümkün olmadığını görememek, ancak SSCB'deki statükocuların ve uzlaşma politikalarının bilinçli bir teorileşmesiyle açıklanabilir.

Dolayısıyla, 'uygarlık krizi' kavramı, tanımlanması ve içeriği anlamında son derece yanlış bir kavramdır. "Bu yaklaşım, çağdaş krizin köklerinin kapitalizmin krizi açısından karakteristik olan toplumsal, sınıfsal anlaşmazlıkta aranmasına yönelmemektedir. Bu kökleri, çağdaş insanlık ile doğa arasındaki, tekniğin gelişmesi sonucu ortaya çıkan sorunların arasındaki çelişkide aramaktadır." (G. Vodolozov,Y.Açılım)

Bilimsel ve teknolojik devrimin, günümüz açısından taşıdığı önem ve üretim sürecindeki etkileri tartışma götürmez. Emperyalizm, çok uzun yıllardır, bilimsel çalışmaları, üretim sürecinin bir parçasına dönüştürmüştür. Bilimsel teknolojik devrimin canlı emeğin önemini arttırdığı açıktır. Çünkü, canlı emek, maddi hareket etkenlerinin artan bir bölümünü harekete geçiriyor, kendi çevresinde döndürüyor. Gerçekte el emeği az kalifiye olan emek üretiminden uzaklaşıyor. Giderek daha çok zihinsel bir karakter kazanan emeğin, bilimsel teknik emeğin, yaratıcı, doğa ve üretim süreçlerini dönüştürücü, zorunlu toplumsal değerleri yaratan emeğin rolü artıyor. Mühendis ve teknikerlerin değil, aynı zamanda bilim adamlarının, çok çeşitli faaliyet alanları temsilcilerinin ve bu arada 'üretici olmayan alana' geleneksel olarak dahil kişilerin, giderek artan biçimde üreticiler kategorisine girdikleri görülmektedir.

Bunlar genelde doğrudur, ama işçi sınıfı kavramının farklılaşması gibi bir anlam taşımaz. Bir kez, bu süreç, daha çok metropoller düzeyinde kalmıştır ve üstelik belli stratejik sektörlerde geçerlidir. Ekstantif karakterli sektörler ve bütün olarak dünyanın güneyine henüz yabancı gelişmeler durumundadır. İkincisi bu gelişmeler, artı değer ve ona tabi kategorileri ortadan kaldırmamakta, tersine yoğunlaştırmaktadır. Proletarya üzerindeki sömürünün nicelik anlamıyla farklılaşması başka şeydir, nitelik değiştirmesi çok daha başkadır. Ama bu önemli olgunun üstü örtülerek, ciddi bir teze ulaşılmaktadır:

“Eğer soruna insanlığın temel kaygısı olan soyunu devam ettirme açısından bakarsak; o zaman görüyoruz ki, ‘bilimsel teknik devrim öncesi’ döneme ait işçi sınıfı, en azından kapitalist olmayan dünya ülkelerinde, bu acil toplumsal amacın gerçekleştirilmesi mücadelesinde öncü olamamıştır. Tek bir sınıfın (bu en ileri sınıf bile olsa) insan uygarlığının korunması ve yeniden yapılandırılması gibi muazzam ve kapsamlı bir görevin üstesinden gelebilmesi hemen hemen olanaksızdır. Bu durum gözönüne alındığında, toplumsal ilerlemenin öznesinin basit biçimde değiştirilmesi değil, onun daha geniş bir temelde oluşturulması zorunluluğu açık biçimde ortaya çıkmıyor mu?” (Tezler)

Burada da Marksizm’in temel anlayışlarından birinin çarpıtılması ile karşı karşıyayız. Marksizmin hiç bir ustası, ya da hiç bir önemli teorisyeni, işçi sınıfının insan uygarlığının korunması ve yeniden yapılandırılması görevinin üstesinden tek başına gelebileceğini iddia etmemiştir, etmez. Söylenen şey, çok daha başkadır.

Proletarya, Marx’ın anlatımıyla, “bütün toplumu kurtarmakla kendisini de kurtaracak olan sınıftır” ve gücü; örgütlenmeye ve disiplinli bir harekete yatkınlığından, kapitalizmin diğer sınıf ve katlarının tersine, üretim araçlarına sahip olamamasından ve kendi emeğinden başka satacak şeyi olmamasına rağmen, üretim sürecinin temel dayanağı olmasından kaynaklanır. Marx proletaryayı şöyle tanımlamıştır:

“Köklü zincirleri olan, sivil toplumun içinde bir sınıf olduğu halde sivil toplumun bir sınıfı olmayan, bütün sınıfların çözülüşünü simgeleyen, acıları evrensel olduğu için, evrensel bir nitelik taşıyan, kendisine yapılan haksızlık özel değil genel bir haksızlık olduğu için, yalnız kendisinin kurtuluşunu değil, bütün toplumun kurtuluşunu amaçlayan bir sınıf. Geleneksel bir statü değil, sadece insanca bir statü isteyen, siyasal düzenin kimi sonuçlarına değil, bütün sonuçlarına karşı olan ve kendisini bu bütün alanlardan kurtarmadıkça kurtulmasına olanak bulunmayan, kısacası insanlığın toptan yitirilmesi demek olan ve ancak insanlığın toptan kurtulması halinde kendisini kurtarabilecek olan bir sınıf... İşte bu sınıf, proletaryadır.” (Marx, 1844 Elyazmaları)

Proletarya, bir ülkenin nüfusunun çoğunluğunu oluşturmaz. Ama o ülkenin can damarları, sanayi işletmeleri, limanları, ulaşım, iletişim, enerji sektörleri, yeraltı ve yerüstü kaynaklarını değerlendiren işletmeleri, bu sınıfın üzerinde yükselir ve onun siyasal eylemi, bütün bu faaliyetlerin bir anda felç olmasına, ülkeyi sarsmasına yeterlidir. Lenin’in sözleri, hala geçerliliğini sürdürmektedir.

“Kapitalist bir ülkede proletaryanın gücü, toplam nüfusun içindeki oranına nazaran sınırsız biçimde daha fazladır. Bu, proletaryanın, bütün kapitalist ekonomik sistemin merkezi

noktalarının, sinir merkezlerinin altında, ekonomik ve politik bakımdan emekçilerin büyük çoğunluğunun gerçek çıkarlarının temsilcisi olması nedeniyle böyledir."(Lenin, 1919 Yılı)

Ne varki bunlardan; proletaryanın, yalnızca bu gücünün bilincine ulaşarak ve bu bilinçten hareketle siyasal eylemi yoğunlaştırarak, bütün bir insanlığı tek başına ilerleteceği sonucu çıkmaz. Sahip olduğu nitelikler, proletaryayı elbette bu sürecin başlıca unsuru yapar.

Sömürücü sınıf ve katların direncini kırmak, iktidarı korumak, sosyalizmi kurmak ve böylece bizzat halkın mutluluğunu sağlamak, toplumsal ilerlemeyi nesnel bir gerçekliğe dönüştürmek ise, ancak proletaryanın bütün çalışanlarla ve demokratik güçlerle oluşturacağı sağlam ittifaklarla, kısacası geniş halk kitlelerinin ortak hareketliliği ile mümkündür. Yani proletarya tek başına toplumsal ilerlemeye gerçeklik kazandıran güç değil, toplumsal ilerlemenin lokomotifi, devindirici gücüdür.

Proletarya demokrasisi de, ancak kentlerin ve kırların proleter olmayan tabakalarıyla ve herşeyden önce de köylülükle sağlam temellere dayanan bir ittifakla anlam kazanır. Tersi durumda, proletarya demokrasisinin toplumsal pratik içinde aldığı biçim, proletaryayı diğer sınıf ve katlardan yalıtan bir çarpıklığa dönüşür. Diğer toplumsal katların desteği yeterince sağlanamadığı, onlarla sağlam bir ittifaka dayanılamadığı için; proletarya söylemi sadece yeni iktidar sahiplerinin bir kalkanı olarak kalır. Proletarya hakimiyeti ancak kağıt üzerindeki sözlere hapsedilir. Dolayısıyla da, totalitarizme özgü yöntemlerin kullanılmasının meşrulaştığı bir iktidara yol verilmiş olunur, proletarya demokrasisinden uzaklaşılır.

Proletaryanın sınıf olarak sahip olduğu içeriğin abartılması ve bu abartılı ölçülerin sonucunda, onun işlevinin azaldığı düşüncesine ulaşılması, yeni bir olgu değildir. Marks, bu türden sapmalar için şöyle demişti:

"Demokratlar halk kelimesini kutsallaştırmışlardır, siz de proletarya kelimesini kutsallaştırıyorsunuz, tıpkı demokratlar gibi, olayların yerine kelimeleri geçiriyorsunuz. Biz emekçilere diyoruz ki, sadece yaşama koşullarını değil, kendinizi de değiştirmek için mücadele etmeniz gerekiyor." (Franz Mehring, Karl Marks)

SBKP'nin proletaryanın farklılaşması tezinin dayandığı "proletarya" da bu şekilde tasarlanmış bir kavramdır ve bu abartılmış kavramdan yola çıkılarak oluşturulan ölçüler, günümüz dünyasına uymayacağından, rahatlıkla ihtilalci teori budanmakta, statükoculuk yüceltilmektedir. Kuzeyin metropollerindeki işçilerden yola çıkılarak ve dünyanın güneyi bütünüyle atlanarak tez yaratılmaktadır.

Oysa gelişmiş ülkelerde bile esktantif sanayileşme aşılmış değildir. Kaldı ki bu da yeterli bir ölçü olamaz, çünkü artı değer kategorisi, kapitalist sistemin temelinde yer almayı sürdürmektedir. Emperyalizmin dayanağı olan yeni sömürgelerde ise, kaba ve fahiş bir sömürü yine vardır. Bu konuda burjuva ideolog Samuelson'un sözleri, SBKP'nin yaklaşımından daha gerçekçi olmayı sürdürüyor:

"Gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki karşıtlığı anlayabilmek için; az gelişmiş bir ülkede, örneğin El Salvador'da, Hindistan'da veya Nijerya'da yaşayan yirmi bir yaşında tipik bir vatandaş olduğunuzu varsayın. Yoksulsunuz, üretip piyasaya sürmeden tükettiğiniz malları da

hesaba katsanız bile yıllık geliriniz yüz dolardan düşüktür. (...) Ömrünüzün uzunluğu hakkındaki olasılıklar, ileri ülkelerdeki ortalama vatandaşınkinin yarısı kadardır. Zaten kardeşlerinizin ikisi ya da üçü rüştüne varmadan ölmüştür. (...) Asya, Afrika ve Latin Amerika vatandaşı olarak, dünya nüfusunun %70'ini oluşturuyorsunuz, buna karşılık dünya gelirinin ancak %20'sini aranızda paylaşmak zorundasınız. (Bugün Asya, Afrika ve Latin Amerika nüfusunun dünya nüfusu içindeki payı %70'in üzerine çıkmış, geliri ise, %20'nin altına inmiştir ve bu oransızlık giderek derinleşmektedir.) (...) Yoksullar ve zenginler arasında daima farklar olmuştur.

Neden az gelişmiş ülkeler sorunuyla bu kadar ilgileniyoruz? Bu ilgimizin nedenlerini sıralarsak durumu daha iyi anlarız: İleri ülkelerde gelir farkları küçülürken, ileri ülkelerle az gelişmiş ülkeler arısndaki gelir farkları, tam tersine büyümektedir. (...) Endonezya, Hindistan ve diğer az gelişmiş ülkelerde hayat standartları çok az düzelmiş ve hatta bazı bölgelerde bozulmuş bulunmaktadır. (...) İnsanların midelerini doyurun, böylece komünist olmalarına engel olursunuz derler. Bu iddia doğru değildir. Sefalet içindeki insanlar isyan edemezler, geçmişin büyük ihtilalleri (örneğin Fransız ve Rus ihtilalleri) belli bir iktisadi gelişme başarıldıktan sonra olmuştur. Buna rağmen, gelişme sorununa sırtımızı çevirmemiz, bizim için felaket olabilir. (...) Sefiller başkaldıramazlar, şimdilik korkmayın. Ama bir gün akılları başlarına gelirse, biz para babalarının çanlarına ot tıkayabilirler. Bu yüzden gene de dikkatli olalım. (...) Dünya nüfusunun altıda birinden az kısmı gelişmiş ülkeler grubunda yaşamaktadır." (B. A. Samuelson, İktisat)

Proletaryanın farklılaştığı yönündeki görüşler, aynı zamanda burjuvazinin de farklılaştığı görüşünü içerir. Bu iki sınıf aynı bütünün kutuplarıdır ve birinin dönüşümü ya da evrimi, ötekinin de evrimiyle mümkündür. SBKP revizyonizmi, proletarya kavramının farklılaşması, genişlemesi ve artı değer kategorisinin ortadan kalkmasıyla birlikte; büyük sermayenin de, gerek kendisini yeniden üretme ve gerekse de üreticilerle ilişkiler bağlamında farklılaştığını açıkça söylemektedir:

"Büyük sermaye, bazen kendi ayrıcalıklarının bir kısmından bile vazgeçerek, üretimin yönetimine ve kâra katılımı öngören çeşitli sistemler yardımıyla, ücretli emeğe özgü olan yabancılaşma olgusunun üstesinden gelmeye yöneliyor."

Dolayısıyla, bir bütün olarak üretim sürecinin de farklılaştığı, kapitalizm ve sosyalizmin uzlaşmasına uygun bir çerçeveye yönelindiği ileri sürülmektedir:

"Endüstriyel ekonominin mantığı, çok çeşitliliğin ortadan kalkmasına, toplumun tek türdenleşmesine, toplumun tüm alan ve sektörlerinde tek bir endüstri örgütlenmesine yol açıyor. Her özel faaliyet türüne; tek, ortak bir ölçüt ile değil, ona özgü bir ölçüt ile yaklaşılmasına neden oluyor. Bu yaklaşım, faaliyet türü için en uygun olan örgütlenme biçimlerini sağlıyor. Endüstriyel ekonomi için, olgunluğa giden yol, çok çeşitlilikten tek çeşitliliğe doğru bir hareket anlamı taşırken, bilimsel teknik ekonomi için, bu yol tersi bir doğrultuyu öngörüyor. Bu ise, yalnızca evrensel, girişken insanın oluşumunun çok çeşitliliğini değil, aynı zamanda onun kendisini geliştirmesinin pratik biçimlerinin de çeşitliliğini sağlıyor." (Tezler)

Bu yaklaşım birçok belirlemenin de alt üst olmasını ve "eski"nin yerine "yeni" saptamaları, buradan da yeni programları kaçınılmaz kılar. Örneğin, dünyaya yön veren çelişki ve ilişkilerin yeniden belirlenmesi ister istemez gündeme gelecektir. Çünkü, "şiddetten arınmış bir dünyanın

kurulması yolundaki stratejik amacın bu yönleri, kendi içinde anti-kapitalist bir potansiyel barındırıyor ve kapitalizmi kimi temel özelliklerinin kendi karşıtlarına dönüşümünün yeni bir aşamasına götürüyor." (agy) Artık yön verici olan eski çelişkiler değil, uygarlık krizidir, deniyor ve bu krizin aşılması da, eski antagonist çelişki saptamalarının tam olarak terkedilmesiyle mümkündür. Gorbaçov'un şu sözleri, bu perspektifi yeterince verecek kadar açıktır:

"Uygarlık, sistemleri ve ideolojileri ayıran çizgiden daha çok, sağduyu ve insan soyunun korunma duygusu ile sorumsuzluğu, ulusal egoizmi, önyargıları, kısacası, eski düşünceyi ayıran bir çizgiye ulaşmış bulunuyor." (agy)

Bu durumda, emek ile sermaye arasındaki farklılaşma nasıl bir biçim alacaktır? Üretim sürecinin temelden değiştiği varsayıldığına, hem proletaryanın ve hem de burjuvazinin farklılaştığına inanıldığına göre, dünya nasıl bir biçim alacaktır? Kapitalizm ve sosyalizm, yani bugüne kadar çatışan iki sistem, bilimsel teknolojik devrimin açtığı yeni ufuklarla; toplumsallaşma ve desantralizasyon, insan soyunun yok olmasına karşı tavır gibi paydalarda buluştuğuna göre, burjuvazi ile proletarya arasındaki tarihsel çelişkide farklılaşmakta, sorunun ancak bir biçimi, çelişkinin özel bir biçimi olmaktadır.

"Toplumsal ilerlemenin bütün öznesi, şimdi ortak karşıtına karşı koyma temelinden çok, insanlığın varlığını sürdürmesi ile bağlı olan olumlu amaçların ortaklığı temelinde, uygarlık krizinden çıkılması ve şiddetten arınmış bir dünyaya doğru ilerlenmesi adına oluşmaktadır. Kuşkusuz karşıt yok olmuyor, daha özgün bir biçimde, örneğin genel olarak tekelci burjuvazi biçiminde değil, onun militarist askersel-endüstriyel fraksiyonu olarak beliriyor. Toplumsal ilerlemenin yeni bütünsel öznesi, olumlu amaçların gerçekleştirilmesi olarak, belirli bir karşıta 'karşı birlik' biçiminde anlaşılan daha önceki devrimci sürecin akımları karşısına konulamaz. Ama ağırlık merkezinin olumsuzlama görevlerinden kurucu görevlere doğru yer değiştirmekte olduğunu söylemek mümkündür. İşte bu nedenle, gerçekçi bir eylem programı böylesi bir önem kazanmıştır." (agy)

Çelişkilerin bu düzeye indirgenmesi ve her şeyin uygarlık krizini aşmaya bağlanması, varlığı kapitalizmle özdeşleştirilmekten önemle kaçınılan olumsuzlukların aşılması yolunda mücadeleye de reformist bir içerik kazandırmaktadır.

"İlerlemenin çeşitli güçleri arasında önceki ayırdedici birçok çizgi, yeni görevler karşısında anlamını yitiriyor. Tüm tarafların 'çok bilmişlik kibirinden' vazgeçmesi, gerçeğin birlikte aranması ve diyaloga hazır olunması, her koşul ve durumda lider olma iddiasından uzaklaşılması, daha esnek ve demokratik örgütsel yapıların yaratılması; işte tüm bunlar, ilerici güçler ile onların 'kriz karşıtı güçlerin birliği' çerçevesinde yeni işbirliği biçimleri arasındaki mevcut ya da olası yapay engellerin aşılmasına götürüyor." (agy)

SBKP'nin sahip olduğu mücadele perspektifi en temelde budur ve Gorbaçov'un "yeni düşünme biçimi" dediği şey de, görüldüğü gibi uzlaşmacılığın yeni bir biçiminden başka şey değildir.

Böylece, uygarlığın bir kriz içinde, bir yok olma tehlikesi içinde bulunduğu ve kapitalizmin, geçmişte yapılan belirlemelerin tersine çürüyen değil, kendisini üreten bir sistem olduğu belirlemesine varılmaktadır. Buradan hareketle, bilimsel teknolojik devrimin açtığı olanaklarda

bu iki sistemin buluştuğu sonucuna ulaşılmaktadır. Gerçi, bunun ogünden sağlandığı söylenmiyor, ama kanallar bu yola açılıyor ve böyle bir uzlaşmanın mümkün olduğu söylenerek, bu uzlaşma devrimciliğin yeni biçimi olarak tanımlanıyor.

Eski reel sosyalizm revizyonizmine göre, toplumsal mülkiyet olarak o güne kadar, hep devlet mülkiyeti ifade edildi ve bu sahipsiz bir mülkiyet anlayışıydı. Öte yandan, toplumsallaşma ve desantralizasyon bir arada düşünüldüğünde, daha çok da ekonomik bir kategori olarak alındığında, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki farklar asgariye indirgenmektedir. Sosyalizmin kapitalizme alternatif olduğu sözü, bu durumda giderek anlamsızlaşır. Çünkü aradaki çelişkiye antagonist olmaktan çıkmış gözüyle bakmak ve iki sistemi, ortak amaç ve özelliklerde buluşturmak, devrim olgusunun ve sistemler arası farklılıkların açıkça yadsınmasından başka bir anlam taşımaz.

Gorbaçov'a göre, bu yeni düşünme biçimi, kalıcı barışı ilerletmenin imkanlarının teorik yöntemlerini incelemektedir. Bu amaca ulaşmak hem zorunludur, hem de uygulanabilir. Güçler arasındaki karşılıklı ilişkileri yöneten yasalar belirlenmelidir ki rekabetin, çelişkilerin ve çelişen çıkarların içinden, istenen sonuçlar elde edilebilsin. Bu bağlamda, bazı zorlu sorular ortaya atılmalı ve karşılıkları aranmalıdır. Bu soruları şöyle çıkarmış Gorbaçov: "Birinci soru, emperyalizmin niteliği ile ilgilidir (...) şimdiki aşamada dünyanın gelişmişliği ve onun karşılıklı bağımlılık ve bütünlüğünün yeni düzeyi veri alındığında, o bünyeyi etkilemek ve onun, daha tehlikeli göstergelerini bloke etmek mümkün mü?" (Gorbaçov, agy)

Böyle bir sorunun ifade edilmesi bile, kapitalist sistem üzerine değerlendirmelerdeki köklü değişimi anlamaya yetmektedir. Militarizasyonun kapitalizmin doğasından kaynaklanmadığına inanılmaktadır. SSCB'de çeşitli çevreler bu soruya olumlu karşılık veriyorlardı. Örneğin, Bilimler Akademisi şöyle diyordu:

"Bu mücadelenin mantığı (şiddetten arınmış bir dünya mücadelesi) sosyalist olmayan dünyada, toplumsal ilerleme güçleri bloğunun oluşmasını getirecektir. Bu blok, bir görevden başka bir göreve geçerek ve bu arada kendisi de gerekli değişimlere uğrayarak, derin toplumsal dönüşümlerin bir öznesi olarak ortaya çıkabilir."

Gorbaçov'un çizdiği çerçeve de bu görüşe uygundur: "Sadece geçen savaşın dersleri değil; fakat aynı zamanda, şimdi bir dünya sistemi olan sosyalizm karşısında, kendi enerjisini tüketmek korkusu, kapitalizmin içsel çelişkilerinin uç noktalara kadar götürülmesine izin verilmesini engellemiştir. Kapitalist ekonomilerde, teknolojik ve örgütsel alt yapı alanında meydana gelen değişiklikler de çelişkilerin yatıştırılmasına ve değişik çıkarların dengelenmesine yardımcı oldu.(...) Geçmişte, faşizm tehditi yükseldiğinde, bir sosyalist ülke ile kapitalist devletler arasında ittifakın mümkün olduğu kanıtlandığına göre, bu şimdi için bir derse işaret etmiyor mu? Bugünün dünyası, nükleer felaket tehlikesiyle, güvenli nükleer enerji ihtiyacı ile çevre tehlikesinin önlenmesi ile karşı karşıya bulunuyor. Bütün bunlar gerçek ve acil sorunlar. Onları kavramak yeterli değil: Pratik çözümler de bulunmalı." (Gorbaçov, agy)

Gorbaçov'un ikinci sorusu, bu ilk soruyla bağlantılı:

“Kapitalizm, militarizmden kurtulabilir mi? Ve iktisadi alanda, onsuz işleyişini sürdürüp geliştirebilir mi?”

Sovyet toplumbilimci Primakov şöyle cevap verdi bu soruya:

“Günümüzde kapitalist sistemin karakteristiği için ilkesel önemdeki soru, onun gelişmesine eşlik eden militarizasyondur. Bu kapitalizmin doğasından mı kaynaklanıyor sorusuna verilecek cevap; görülüyor ki, ikilidir. Hiç kuşkusuz militarizmin yaratılışı, kapitalist toplumun gelişme süreciyle bağlantılıdır. Bununla birlikte bu sonuç, günümüz koşullarında kapitalizmin militarizm olmadan varolma anlayışıyla aynı anlama gelmiyor. Bilindiği gibi, sermaye dünyasında çeşitli ülkelerin ekonomik ve politik yaşamının militarizasyon düzeyinin eşit olmaktan uzak olduğu gözleniyor. Bir dizi Batı Avrupa devleti, geniş ölçekli bir militarizasyona sahip değiller. Savaş sonrası Japonya’sı (...) kapitalizmde militarizmin üretici güçlerin büyümesine zorunlu biçimde eşlik etmediğini kanıtlamıştır. Tüm bunlar bize göre, ekonominin militarizasyonunun ciddi biçimde gelişmiş olduğu kapitalist ülkelerde bile bu sürecin tersine çevrilebileceği konusunu gündeme getirmeyi olanaklı kılıyor.” (Primakov, Yeni Açılım)

Gorbaçov ise, yine kesin belirlemelere girmeden, çerçeveyi çizmekle yetiniyor:

“Savaştan beri, ABD ekonomisi askerileştirilmeye doğru yönlendirildi ve buna bağımlıydı ki; bu ilk bakışta ekonomiyi canlandırıyor gibi görünüyordu. Fakat sonra kaynakların anlamsız ve toplumsal açıdan yararsız biçimde boş yere harcanması, astronomik ulusal borca, diğer sorunlara ve hastalıklara yol açtı. En son tahlilde, aşırı askerileştirmenin, iç durumu giderek kötüleştirdiği, diğer ülkelerin ekonomilerini bozduğu ortaya çıktı.”

Gorbaçov’un üçüncü sorusu ise şöyle idi: “Kapitalist sistem, halen bekası için gerekli öğelerden biri olan, yeni sömürgecilik olmadan yapabilir mi?”

Ve cevabı: “Üçüncü sorumuza cevap ararken de; durum, çözüme karşı koyar gibi gözükmüyor. Bu alanda da değiştirilebilirlik sözkonusudur. Fakat bu gerçeği anlamayı ve yeni düşüncenin ruhuna uygun olarak pratik eylemlerin ayrıntılı biçimde planlanmasını gerektiriyor.”

Aynı günlerde SBKP’nin Türkiye’deki müminleri ise şöyle diyordu:

“Fidel Kastro, ‘Eğer durum böyle devam ederse, inanıyorum ki, patlamaya hazır bir ortam yaratabilir’ diyor. Bu gerçeğin farkına varan kapitalist ülkeler, kendiliklerinden zaman zaman bazı önlemler almaya yönelmektedir (...) belirli koşullarda yeni krediler açmayı ve faiz indirimlerine gitmeyi planlıyorlar. Bu uygulamalar, daha köklü çözümleri tartışma gündemine getiriyor. Kapitalizm koşullarında yeni sömürgeciliği geriletmek ve ortadan kaldırmak olanaklıdır.” (M. Taş, Yeni Açılım)

Toparlayarak, perestroikanın üzerinde yükseldiği ve yeni düşünce biçimi olarak tanımlanan ideolojik çerçeveyi temel çizgileriyle özetleyelim:

- İnsanlık büyük bir dönüşüm halindedir, ve uygarlık, ekonomik, askeri, ekolojik vb. nitelikteki bir krize tutulmuştur. Bu kriz, genel olarak insanlığın faaliyetleriyle doğanın gelişme yasaları arasındaki çatışma anlamına gelir.

- Günümüzde devrimci görev bu krize karşı mücadeledir, ve bu kapitalizme karşı mücadele ile özdeşleştirilemez. Çünkü kapitalizmin gelişme olanaklarının yitirilmesinin bir sonucu değildir.
- Bu yolda ilk elde yapılması gereken termo-nükleer bir savaş olasılığını ortadan kaldırma yolunda çabaları yoğunlaştırmaktır ve dünya kamuoyunun yaptırım gücü, olumlu sonuca ulaşmanın koşullarını olgunlaştırmaktadır. Barış sorununun tam bir çözümünün kriteri, kapitalizmin yok olması değildir.
- Öte yandan, artık bilimsel teknolojik devrimin açtığı ufuklar, üretim sürecini farklılaştırmış, burjuvazi ve proletaryayı yok etmese de klasik anlamlarının dışında nitelikler yüklemiştir.
- Geçmiş burjuvazinin yerini artık menajerler almaktadır ve büyük sermaye kendi zararına sonuçlardan hareketle, yabancılaşmayı aşmaya çalışmaktadır. Büyük sermaye kendi varlığının üreticilerin zenginleşmesine bağlı olduğunu anlamıştır.
- Bu nedenle, çağımızda toplumsallaşma ve desantralizasyon, bir çelişki olmaktan çıkmıştır ve yan yana yaşayabilmektedirler.
- Bu durumda kapitalist sistem içinde, sistemi olumsuzlarından arındıracak devrimci bir blok oluşturulabilir. Dolayısıyla da militarizasyon ve yeni sömürgecilik, kapitalizm yok olmadan da aşılabilir.
- İki sosyo-ekonomik sistemden sosyalizm, kapitalizmin alternatifi ve ileri olanıdır. Ama anlaşılan o ki, bu ikisi uzun süre bir arada yaşayacaklar ve bu süreç, kapitalist toplumun ekonomik, siyasal, entellektüel bütün yanlarına dokunarak onun varlık ve evrim koşullarının biçimini belirgin olarak değiştirmektedir.
- Bunların sonucu olarak, kapitalizme ilişkin eski tanımlamalar ve mücadele perspektifi, artık geçerliliğini yitirmiştir. Militarizasyonun ortadan kalkmasının olanaklılığı, kapitalizmin reformlar yoluyla düzelmesini de olanaklı kılmaktadır.

Perestroika'nın Ekonomik Çerçevesi

Daha önce de vurguladığımız gibi, sosyalizm hiç bir zaman yekpare bir ekonomi olarak anlaşılmamalıdır. Üretimin toplumsal planlamaya tabi niteliğine rağmen, kural dışı uygulama ve eğilimlere her zaman rastlanabilir. Bunu, teorinin toplumsal gerçeklikle çelişen karakteriyle açıklayabiliriz.

Hiçbir teori, hiçbir planlama ve öngörü, hayatın kendisiyle bire bir uyum göstermez. Beş yıllık kalkınma planlarının, milyonlarca emekçinin, onbinlerce işletmenin içereceği kural dışı eğilimleri engellemesi, olanaksızdır. Bu eğilimler, çeşitli biçimlerde kendisini gösterir ve bir kısmı dayanaklarının gücü ölçüsünde meşrulaşır.

Kırlarda bireysel tüketime ayrılan bahçelerdeki ürünlerin meta olarak kullanımı, hiçbir planda öngörülmez ama yaşayan bir gerçek olarak kabullenilegelmiştir. Karaborsa, bunun bir diğer örneğidir ve planın aksaması ölçüsünde, karaborsanın etki alanı genişler. Daha başka çeşitli koşullardan, dış ilişkilerden, diğer sosyalist ülkelerdeki gelişmelerden, doğal koşullara kadar yayılan geniş bir yelpaze oluşturan çok sayıda etken; ekonominin yönlendirici olguları olarak, planın uygulanış biçimini ve sonuçlarını etkiler.

Ama bütün bu etkenler, genel bir nitelik olarak, sosyalist ekonominin planlı karakterini ve planın bütün bir ekonomik yapılanma üzerindeki genel denetimini değiştirmeye yetmez. Çünkü toplumsallaşmış bir üretim ve toplumsal mülkiyet söz konusudur.

Bu nitelik, sosyalist ekonomiyi, kapitalist ekonomik işleyişe taban tabana zıt bir çizgiye oturtmuştur. Bu ikisini birbiriyle uzlaştırmak mümkün olmaz ve böyle bir çaba, bir norm olarak sosyalizmin ekonomik anlamının çarpıtılması ile ancak gündeme gelebilir. Sosyalist piyasa ekonomisi kavramının kökeninde yatan gerçek budur.

Piyasa, kapitalizme özgü bir kategoridir. Sosyalist ekonomik işleyişi incelerken değindiğimiz gibi, SBKP'nin uzun bir süre savunduğunun tersine; sosyalist yasalar, değer ve piyasa kategorilerinin yadsınmasını gerektirir. Piyasayı sosyalizmle uzlaştırmak, aynı zamanda kapitalizme özgü diğer çeşitli olayları da içerecek ve bir işgücü piyasasının oluşmasını getirecektir.

SBKP'ni böyle bir seçeneği gündeme getirmeye iten nedenler nelerdir?

Nüfusun %4 artışına rağmen 1985'e göre son beş yıllık dönemde, GSMH'da kişi başına artış olmamıştır. Fakat ekonomide durgunluk yaşanmıştır. Sanayi kesiminin %40'ında üretim gerçekte gerilemiştir, tarım ve taşımacılık da buna dahildir. Halkın üçte ikisinin yaşam standartı düşmeye başlamıştır. Durgunluk bunalıma doğru gitmektedir. (A. Aganbegyan)

Üretimdeki etkinlik, ürünlerin kalitesi, bilimsel gelişme, ileri teknoloji üretme ve kullanma bakımından dünyanın ileri ülkeleriyle aradaki açık, sürekli olarak büyümektedir. Yokluklar, gayri safi üretim saplantısı, üretim yapılırken malzeme, işgücü, sermaye kullanımında sorunlar vardır. Genel olarak israflı ve beceriksiz bir girdi kullanımı, bilimsel ve teknolojik yeniliklerin etkin uygulama eksikliği yüzünden başarısızlığa uğramıştır.

Bu etkenlerin bir sonucu olarak emek üretkenliği düşük bir düzeyde kalmaktadır. Aradaki fark, yalnızca ekonomik ve teknolojik verilerle açıklanmayacak kadar büyüktür. Nitekim Gorbaçov da sorunu yalnızca bu biçimi ile açıklamamıştır. Ona göre ideolojik boşluk, halkın moralindeki çürüme, dayanışma duygusunun zayıflaması, disiplinsizlik, kayırma, sorumsuzluk, parti rehberliğinin gevşemesi ve bazı hayati süreçlerde girişimin kaybolması, kültür, sanat, eğitim ve bilimde gerilemeler, önemli nedenlerdir.

Yoklukların ve kıtlıkların baskısı altında üretimi artırmak için getirilen maddi teşvikler, hak edilmemiş gelirler yaratmış, parazitlik artmış, bilinçli ve kaliteli işçiliğin itibarı düşmüştür. Çalışma ile tüketim ölçüleri arasında ortaya çıkan dengesizlik, toplumsal adaleti, kağıt üzerinde geçerli bir kategoriye dönüştürmüştür. Ekonomi mali bakımdan sıkışmış ve döviz sıkıntısı baş göstermiştir.

Bu sorunları aşabilmek için gündeme getirilen uygulamalar, perestroika sürecinin beyni olarak nitelenen Aganbegyan tarafından üç bölümde özetlenmiştir:

“SSCB’de perestroikanın ekonomik yönü üç biçimde gelişiyor. Birincisi, ekonominin toplumsal gereksinmelere doğru biçimde uyum göstermesinin güçlendirilmesidir. İkincisi, ekstantif büyümeden intansif büyümeye dönüşümdür. Üçüncüsü, yönetimde reformdur, idari yöntemlerden ekonomik önlemlere geçiştir.”

Aganbegyan’ın ekonominin toplumsal gereksinmelere doğru biçimde uyum göstermesinin güçlendirilmesi biçiminde özetlediği şey, sosyalist piyasa ekonomisi olarak tanımlanan uygulamaların yürürlüğe sokulmasıdır. Bu, çeşitli resmi kaynaklarda yeterince açık biçimde konulmaktadır.

Örneğin, parti programında şunlar söyleniyor: “Üretimde verimi artırmak, dönüşüm, mübadele ve tüketimi daha iyiye götürmek için, mal - para ilişkilerini daha yaygın biçimde kullanmak önemlidir. Ancak bu, sosyalizmin yeni kazandığı içeriklere uygun olacak. Parasal araçlar kullanarak işin miktarı ve kalitesinde, kontrolün ve daha yüksek ekonomik hareketliliğin sağlanması zorunludur. Ekonomik kaldıraç ve özendirmelerden ne varsa hepsini kullanmalı, devlet bütçesi sağlamlaştırılmalı ve rublenin alım gücü artırılmalıdır.” (Gorbaçov, 27. Kongre Siyasal Raporu)

Buradaki yaklaşımın anlamı, planlama ilkesinin, o güne kadar taşıdığı anlamın farklılaştırılmasıdır. Planlı ekonomide, toplumsal kaynaklar; değer yasası kurallarına göre değil, önceden saptanmış önceliklere göre bilinçli biçimde dağıtılır. Oysa Perestroika süreci, arz ve talep arasında dinamik ilişkilere dayanmaktadır. Örneğin Aganbegyan şöyle söylemektedir:

“1990’a kadar perakende fiyatların yapısında reform yapmak. Perakende et ve süt fiyatlarının yükselmesi, yaşam standartının ise düşmemesi için çalışılacaktır.”

Buradaki anlam; fiyatların belirlenmesi, sosyalist planlamanın öncelikli ihtiyaçlar ilkesinin yerine, piyasa ölçülerinin konulmasıdır. Örneğin, planlı ekonomik uygulamanın bir gereği olarak sosyalist ülkelerde, öncelikli tüketim maddelerinin fiyatları, sübvansiyonlar yoluyla her zaman belli bir düzeyde tutulur. Onlarca yıl zam yapılmayan tüketim maddeleri vardır. Ama artık bu uygulama bırakılmakta ve ölçü piyasada oluşacak arz- talep dengesi olmaktadır. Aganbegyan durumu; “bu perestroikanın ilk yönüdür: Kaynakların genel yaşam standartını yükseltmek üzere kaydırılması. Ama bütün bunlar daha yüksek verimlilik, daha fazla çıktıya dayanıyor” biçiminde açıklamaktadır. Bu yaklaşımı, Gorbaçov’un şu sözleri de doğrulamaktadır:

“Meta ve para ilişkileri konusundaki önyargılı bu ilişkilerin planlı ekonomi rehberliğinde bütünüyle bir yana alınmasına son vermek zamanı gelmiştir. Bunların insanların daha iyi çalışmaya duyduğu ilgi ve üretim üzerindeki güçlü etkisinin önemini reddetmek, mülkiyet muhasebesi sisteminin zayıflamasına, hatta daha başka istenmeyen sonuçlara yol açar. Tersine sosyalist bir temelde meta ve para ilişkileri sonuçları, tam olarak kollektifin çalışma kalitesine, yöneticilerin becerilerine ve insiyatifine bağlı olan bir durum ve ekonomik koşulları yaratabilir. Eskimiş, zamanını doldurmuş herşeyi yeniden yapılandırmak göreviyle karşı karşıyayız.”

Anlaşılacağı üzere, perestroikanın anlamı, merkezi planlama anlayışının bugüne kadar uygulana gelen işleyişinin yadsınmasına dayanmaktadır. Perestroika öncesi Sovyet planlaması, hiyerarşik düzeyde üç ana bölümden oluşmaktaydı: Gosplan (merkezi planlama örgütü), bu planın belirli üretim dallarına uygulanmasından sorumlu bakanlıklar ve işletmeler.

Perestroika işletmelere özerklik tanıyarak onlara bağımsız hareket etme olanağı verirken, bakanlıklar da onların çevresindeki geniş bürokrasinin rolünü asgariye indirmeyi amaçlamaktadır. Bunun aracı olarak, bir kaç bakanlığı bünyesinde toplayan süper bakanlıklar oluşturulmaktadır. Bu güçlendirilmiş merkezi birimler dikkatlerini; "toplumsal ve ekonomik gelişme hızını artırma stratejisini, bilimsel ve teknolojik ilerlemeye, kapital yatırımlarına, ulusal ekonomideki yapısal değişikliklere, toplumsal üretimin hangi kesimde yapılacağına, planlı devlet rezervlerinin güçlendirilmesine, üretici güçlerin dağılımına, işçiliğin karşılığının ödenmesine, sosyal güvenlik, fiyatlar, tarifeler ve kamu maliyesi ve istatistiklere önem verme üzerinde" yoğunlaştıracaklardır. (Gorbaçov)

Bu durum işletmelerin özerkliği uygulaması ile yanyana getirildiğinde, ortaya geçmişin sıkı denetiminin yerini alan dolaylı bir denetim çıkmaktadır. Gosplan'ın yeni rolü şöyle ifade ediliyor: "Gosplan ve ekonomi alanındaki öteki kuruluşlar; çabalarını, kısa vadeli planlama sorunları, ekonomide oranlı ve dengeli gelişmenin güvence altına alınması, perestroika programının uygulamaya konulması, ulusal ekonominin her biriminde en yüksek sonuçlara ulaşma fırsatı veren ekonomik koşulların ve özendiricilerin üzerinde merkezileşmek zorundadır." (Gorbaçov)

Planlama, ekonominin uzun erimli yönelimini belirlemek ve perestroika programının önünü açmak, yani işletme özerkliğinin hayata geçmesini engelleyen bürokratizmin önünü almak gibi bir işleve oturmaktadır. Geçmişte planlama hiyerarşisinin can damarı olan bakanlıklar bürokrasisi, bu kez, merkezileşme yoluyla devreden çıkarılmakta, insiyatif, işletmelere tanınmaktadır. Bu durumda denetim, ancak dolaylı olacaktır.

Perestroika'nın tartışma gündemine soktuğu tam hozraşet ilkesinin anlamı, böylece açığa çıkmaktadır. Hozraşet, iktisadi muhasebe anlamına gelir. SSCB ekonomisinde, öteden beri sözü edilegelen bir ilkedir. Ancak gerçek uygulaması, perestroika ile başlamıştır. Buna göre, "işletmeler öz finansmanına dayalı olarak çalışacak, modernizasyon ve genişleme yatırımlarını kendi kârlarından yapacaklardır. Devlet bütçesinden sadece öncelik taşıyan devlet görevlerine yönelik yatırım fonları ayrılacaktır." (Gorbaçov)

Tam hozraşet; işletmeye, işgücü planlama yetkisi vermekte, işletmelere fiyat belirleme hakkını tanımakta, başarısız işletmelerin desteklenmesini reddetmektedir. Bu durumda, işletme iflaslarını engelleme politikası da terk edilmektedir. Nitekim ilk olay 1987'de baş göstermiş ve iki bin işçi çalıştıran Leningrad İnşaat Birliği iflas etmiştir.

Bu yaklaşım doğal olarak beraberinde, Aganbegyan'ın "yönetimde reform, idari yöntemlerde ekonomik önlemlere geçiş" olarak tanımladığı, işletmelerin özerkliği uygulamasını getirmektedir. Buna göre işletmeler, ekonomik yönetimlerini idari amirler sisteminden ekonomik araçlarla, fiyat, kar ve toptancılıkla, düzenleme sistemine doğru değiştirilmektedir. Bunun anlamı; fiyat oluşumu kadar maliyet ve bankacılık reformu, kaynakların merkezden dağıtılması yerine satın alınması ve satılmasına geçilmesidir. (Aganbegyan)

Toparlayacak olursak; işletmelerin özerkliklerini arttırma hedefinin içine şu öğeler girmektedir:

- İşletmelerin alım satımda serbest olması, işletmelerin ve örgütlerin planlama fazlası ürettikleri ürünü ve kullanmadıkları hammaddeleri ve gereçleri, donanımları vs. bağımsız olarak piyasaya sürebilmeleri, işlenecek maddeleri kendilerinin satın alması.
- Mali özerklik; merkezden sürekli olarak yardım isteme eğilimini ve "asalaklığı" özendirmemek, belirli bir gerileme gösteren işletmelerin, bakanlıkların, bölgelerin kayıplarının verimli birimlerin zararına merkezden karşılanmaması, zararlı işletmelerin kapanması. Mali özerkliğe uygun olarak finans ve kredi sisteminin kullanılması. İşletmelerin talebe, fiyatlara, maliyetlere, teknolojiye olan duyarlılığının artırılması.
- İşletmelere yatırım yetkisi; işletmelerde üretimin geliştirilmesi ve teknolojinin çağdaşlaştırılması için gerekli araçları bizzat kendilerinin sağlaması, yani oto-finansman, üretim araçlarında toptan ticaretin geliştirilmesi.
- Fiyat esnekliği; mali özerklik sistemini etkinleştirmek, reel gelirleri artırmak için fiyatları saptayabilme yetkisi, fiyatların düzeyinin sadece maliyetlere göre değil malların tüketim özelliklerine, sosyal ihtiyaçlara ve tüketici talebini karşılama derecesine göre saptanması, fiyat hadlerinden ve sözleşmeli fiyatlardan daha geniş ölçüde yararlanılması. Ayrıca hammadde ve sanayi ürünlerinin fiyatlarının da arz talep yasasına göre belirlenmesi. Fiyat esnekliğinin etkileyeceği önemli bir alan olan konut, sağlık gibi sosyal tüketime dahil bazı mal ve hizmetlerin paralı olması ve fiyatlarının maliyete ve kaliteye göre farklılaştırılması, dağılımlarının miktar kısıtlamasına göre değil, satın alma gücüne göre yapılması.
- Ücret fonunun işletme gelirlerine bağlanması, işletmelerin ücret fonunun, malların piyasaya sürümünde elde edilen gelirlere doğrudan doğruya bağlı olması, yararsız, düşük kaliteli, satılamayan malları üreten işletmelerin, personelin ücret, prim ve öteki gelirlerinden yararlanamaması; verimlilikten, çalışmanın sonuçlarından sorumlu olunması ve buna göre maddi pay almanın ücret sistemini belirlemesi, ücretin yapılan işin kalitesi, miktarı ve verimliliğine uygun hale getirilmesi, aşırı ücret eşitliği eğiliminden kaçınılması.
- İş hacmine göre vergilendirme.

- Merkezi dış ticaret sisteminin gevşetilmesi ve bazı devlet kurumlarına ve sistemlere ithalat-ihracat yetkisi verilmesi.

- Gelişmiş kapitalist ülkelerle ortaklık ve modern teknolojinin ithaline izin verilmesi.
- Ekonomik normların rolünün artırılması, esas olarak verimlilik, karlılık, kalite normlarının kullanılması. (Gayri safi üretim miktarı normu yerine).
- İşletmelerde ve fabrikalarda yöneticilerin çalışanlar tarafından seçilmesi, işletmelerin yönetiminde çalışanların etkinliğinin artırılması. (T. Arın)

Perestroikanın öne çıkan bir amacı da ekonomide intansif (yoğun) gelişmeye uygun kanalların oluşturulmasıdır. SSCB ekonomisine bugüne kadar hakim olan karakter ise ekstantif (yaygın) gelişme olarak tanımlanmaktadır.

Ekstantif büyüme, hantal, gelişme dinamikleri zayıf, büyüme esasının ileri teknolojiye değil, daha çok emek miktarına dayanması anlamına gelir. Bu tür bir karakter, hem daha çok emeği ve hem de daha çok sermayeyi gerekli kılarken, emek üretkenliği düşük bir düzeyde kalır. Ekstansif büyüme, sosyalist inşaa sürecinin başlangıcında, üretici güçleri görece geri bir pozisyonda olan sosyalizm için hemen hemen tek seçenek olmuştur.

Üretici güçleri görece az gelişmiş bir ekonomide hızlandırılmış büyüme ve sanayi için, var olan fakat düşük kapasitede kullanılan kaynak rezervlerini harekete geçirmek, hammadde, sermaye, işgücü alanlarında yeni kaynaklar yaratabilmek için ekonomide gerek duyulan yapısal dönüşümleri hızlı ve tutarlı olarak başarabilmek gerekiyordu. Bunun da en etkili yolu merkezileşmiş ve tepeden kararla yönetilen bir planlama idi. Belli fiziksel hedeflere ulaşmak, bu yapısal dönüşüm için son derece önemli ve belirleyici idi.

Ancak, başlangıç için zorunlu ve geçerli olan bu yol, süreç içinde yeterli olmamaya başladı. Sosyalist ekonomik işleyişin sağlıklılığı, sürekli bir gelişmeyi gerektiriyordu. Ekstansif karakterin hakimiyeti nedeniyle bunun anlamı, sürekli gelişme için, daha fazla emek miktarı olmaktaydı. Gelişme, yüksek teknolojiye dayandırılmadıkça, emek miktarının artırılmasının yerine emek üretkenliğinin artırılması koyulmadıkça, ekonomi hep daha fazla işgücü talep edecek, tersi durumda gelişmenin durması ve sistemin tıkanması başgösterecekti.

Geçmiş 5 yıllık planlarda emek gücü 5 yıllık dönem içinde on milyondan onbir milyona çıkmış, yakıt tüketimi ortalama %25'ten %30'a çıkmış, sermaye yatırım ortalaması %45'ten %50'ye yükselmiş ve bu yolda çıktı artırılmıştı. Fakat, 1970'lerin ortalarından itibaren bu tür artışlar olanaksız oldu, emek gücü 5 yılda 3 milyon arttı. Son 15 yılda, önceki 15 yıldan, 20 milyon daha az arttı. Çünkü son savaşın yol açtığı demografik biçimlenme nedeniyle daha az genç insan, daha fazla emekli vardı.

Bu dönüşü karşılamak için emek verimliliğinin %100 artması gerekiyor. Yakıt üretiminde bozulan jeolojik koşullar; çıktının son 5 yılda, ancak %3-5 artmasına olanak veriyor. Hammadde üretiminde de aynı sorunlar var. Ekolojik korunma ve savunma talepleri artıyor, sermaye oluşumunda artış son 5 yılda önceki sayının iki katından fazla, %25 düştü. Bütün bunların anlamı, tam hızlanma gerektiği zaman, ekonomik büyümenin yavaşladığıdır.

Olumsuzlukları aşabilmenin başlıca yolu; ekstansif karakterin, yerini intansif büyümeye bırakmasından geçmektedir. Büyüme, yoğun kaynaklarını, genel üretkenlik artışından, sermayenin ve diğer üretim araçlarının daha etkin kullanımından sağlar. Yoğun büyüme, daha etkin üretim yöntemlerini, yani yeni üretim süreçlerini, emek tasarrufu araçlarını, daha iyi fabrika örgütlenmelerini, vb. gerektirir. Bu da genellikle ek sermaye harcamaları ile birlikte, teknolojik yenilik ve gelişmelerle mümkündür. Yaygın büyüme de sermaye harcamalarını gerektirdiğine göre, yoğun büyüme asıl olarak teknolojik ilerleme ile mümkündür.

Nitekim Aganbegyan da aynı çerçeveyi çizmektedir: “Önümüzdeki yol teknik ilerlemeden geçiyor. SSCB’de devrimci teknolojik kazanımlar oldu, fakat bunların uygulanması gerekiyordu. Bilime çok para harcanıyor ve yüksek düzey elde ediliyor ama elde edilen sonuçlar uygulamaya konulmuyor. Üretim planında çok az yenilenme var. Yanlış yatırımlar oldu, teknolojik yenilenme yerine ilave inşaatlar hedeflendi; yetersiz kaynaklar, özellikle geri kalmış mühendisliğe yatırıldı. 1985’te mühendislikle ilgili bir araştırma %71’inin geri kalmış olduğunu, fakat ancak % 3,1’inin her yıl hizmet dışı bırakılabildiğini ortaya koydu.

Politika değişikliği şarttı ve 1988’de işletmelerin % 9.3’ü yenilenecek. 1990’da bu oran % 13’e varacak. Bu yaklaşım teknik temelin yeniden örgütlenmesini gerektiriyor. 1981 ve 1985 arasında sermaye yatırımı da % 24 arttırıldı. 1986-1990 arasında % 80 arttırılması planlandı. Bunun büyük bölümü yeni yapımlara değil, mevcut işletmelerin yeniden örgütlenmesine gidecek. 1986-1987’de bu uygulama önceki yedi yılın oranını çoktan aştı. İmalatta böyle bir dönüşüm süreci zordur, fakat emek üretkenliğini 1.5-2 kat arttırırken, metal tüketimini de %15 azaltacaktır.”

Ekstansif büyümeden intansif büyümeye geçiş sorunu, ilk kez Perestroika dönemi ile gündeme gelmiş değildir. 1960’lı yıllarla birlikte sorunun bu yanı yeterince ifade edilmiş ve çözümü yolunda girişimlerde bulunulmuştu. Brejnev döneminde bu çözüm, ‘bilimsel ve teknik devrim’ kavramında ifadesini bulmaktaydı.

Bu dönemde de reform girişimleri, en temelde merkezi planlamaya yeni bir çehre kazandırdı. Aksayan yönleri aşmak amacına dayanmaktaydı. Böylelikle intansif büyümeye geçişin koşullarının olgunlaştırılacağına inanılıyordu. Temel felsefe, işletmelerin hareket alanlarını genişletmek, onları özerkleşmiş ekonomik birimlere dönüştürmekti. Böylelikle merkezi planlama sisteminin aksayan iki yanının, işletmelerin pratik sorunlarının çözüm biçimi ile planın genel hedefleri ve denetimi arasında başgösteren ve işletmelerin zararına çözümleri getiren çelişki ile dinamizm eksikliğinin aşılması amaçlanmıştı.

Ancak bu reform girişimleri, genellikle sonuç verici olmadı ve pratikte karşılaştığı çeşitli sorunlara karşılık veremeyerek tıkandı, başlangıçtaki olumsuzluklara yenilerini ekledi. Çünkü, böyle bir kapsamlı dönüşümün gerektirdiği bir koşul olarak, arz-talep ilişkisi başlıca ölçülerden biri olamıyordu. Ama asıl olarak proletarya demokrasisinin işletilmemesi, bu girişimlerin başarı yolunda ihtiyaç duyduğu dinamizmin oluşmasını engellemekteydi.

Perestroika sürecinin özetlemeye çalıştığımız bu ekonomik çerçevesi, kısaca, sosyalist piyasa ekonomisi biçiminde ifade edilmektedir. Bununla birlikte, kavramın perestroika süreci ile birlikte gündeme geldiğini söyleyemeyiz. Bu kavramın, NEP dönemine kadar uzanan bir kökeni vardır. O dönemde, Buharin’in emrindeki sağ muhalefetin tezleri, bir çok açıdan, sosyalist piyasa ekonomisi düşüncesinin öncülü kabul edilebilir.

Sorunu ilk kez formüle eden ise, O.Lange oldu. Lange, 1986 yılında yaptığı saptamaları daha sonra yanlış bulmuştu. Ama, özellikle 1960’lı yıllar boyunca, kavram yaygın biçimde tartışıldı. W.Brus, O.Şik, E.Liberman gibi revizyonist teorisyenlerce çeşitli biçimlerde açıldı ve dahası uygulanma olanağı buldu. Yine de Yugoslavya’nın etkileri, son derece önemli olan erken dönüşümü bir yana, uzun süre modelin başlıca örneği olarak Macaristan vardı.

1980'li yıllarla birlikte model yaygınlaştı. Çin ve SSCB'nin de gündemine girdi. Sosyalist piyasa ekonomisi, hızla sistem ülkelerinin ağırlıklı ekonomik politikasına dönüştü ve bu, yaşanan sancılı sürecin ilk elde çıkardığı sonuçlardan biri oldu.

Sosyalist piyasa ekonomisi, bir dönem çağdaş sosyalist ilerlemenin zorunlu durağı olarak gösterildiyse, bunun belli bir mantığı vardı. Kavramın değerlendirilmesine geçmeden önce, bu mantığın yapı taşlarını özetlemek gerekiyor.

Sosyalist piyasa ekonomisi kavramı, kendisine önsel olarak, ekonomik indirgemeci yaklaşımın ürünü olan, sosyalizmin inşasının tamamlanabilirliğini alır. Emperyalizme karşı mutlak biçimde baskın olunamadan da böyle bir düzeye ulaşılabileceği görüşü, beraberinde bu sistemin iç çelişkilerinin antagonist olamayacağı düşüncesini de getirir. Böylece çeşitli uygulamalar için, geniş bir hareket alanı sağlanmaktadır. Yani varolan aksaklıkları aşma yolunda atılacak adımların, hiçbir biçimde, sistemi nitelik olarak sarsmayacağı, bir geriye dönüş tehlikesinin olamayacağı yolunda, Stalin'in oluşturduğu ve Gorbaçov'un da açıkça savunduğu, teorik bir temel var.

Bu, kuşkusuz Stalin'in düşünmediği bir sonuçtur. Çünkü o, varolan işleyişin aynı tempoda gelişmeyi sürdüreceğine inanıyordu. Bu türden olasılıkları içeren esnek bir yaklaşımı yoktu. Ama oluşan gelenek, kendisini üretti ve belli bir noktadan sonra, bu geleneğin kendisini de yadsıyan sonuçlar doğurdu.

Bu önsel üzerinde yükselen kavram, sosyalist inşa sürecine özgü uygulamaların, zamanla yetersizleştiğini söyler. Başlangıçta üretici güçler görece geridir ve sosyalist bir altyapıyı oluşturmak için, sıkı bir merkeziyetçilik gerekmektedir. Görece geri nitelik, bu kalkınma sürecine ekstansif bir karakter kazandırmakta, yani yaygın bir emek miktarının kullanımını gerektirmektedir. Ancak, ekonomik yapılar belli bir olgunluk ve karmaşıklık düzeyine ulaşınca, ekstansif model, tıkanır.

Sosyalist işleyiş, sürekli ve istikrarlı bir büyümeyi gerekli kılmakta, intansif bir karakter kazanılmadıkça, bu durumun pratikte aldığı biçim, emek miktarının sürekli olarak büyümesini bir ihtiyaç durumuna getirmekte ve bu ihtiyacın karşılanması olanaksız olduğundan, tıkanıklık başlamaktadır. Tek çözüm, yüksek bir teknolojiyi hakim kılmaktır.

Ancak bu da zordur; geçmiş ilişkiler, bir bürokrasiyi doğurmuş ve bu bürokrasi, giderek toplumsal gelişmenin, bu yolda yeniden yapılanmanın engeli durumuna gelmişlerdir. "Sanayileşme süreci içinde şekillenmeye başlayan ve kollektifleştirme kampanyası ile yeni kan kazanan idari buyruklar düzeni, ülkenin tüm toplumsal, siyasal düzeni üzerinde etkili oldu. Bütün bunlar bir kez ekonomiye ilişkin olarak oluştuktan sonra, onun üst yapısına sıçrayıp, sosyalizmin demokratik olanaklarının gelişmesini sınırladı ve sosyalist demokrasinin gelişmesini geciktirdi."(Gorbaçov, Ekim ve Perestroika) "Kemikleşmiş üretim ilişkileri anlayışı uç vermiş, bu ilişkilerin üretici güçlerle diyalektik ilişkisi küçümsenmiştir."(Gorbaçov, Yenilenme ve Kadro Politikası)

Dolayısıyla yapılması gereken, hem bu asalak engeli kaldırmak ve hem de intansif büyüme kanallarını açacak dinamizmi topluma yeniden kazandırmaktır. Çünkü "dar demokratik temelli

yönetim sistemi, halkın kamu mülkiyeti ve kendisini yönetme bilincini olumsuz etkileyerek, insan ilgisinin çeşitliliğinin ihmaline, çalışma isteksizliğine, ahlakın bozulmasına, iktidarın kötüye kullanılmasına, yolsuzluğa yol açmıştır."(Gorbaçov, Perestroika)

Bu dinamikleri yaratmanın yolu da piyasa kurallarının yürürlüğe sokulmasında bulunmuştur. Bu kuralların sosyalist ilkelerle uyuşmayacağı da kabul edilmemektedir. Daha önceden uygulanmaya çalışılan reformların; örneğin 1965 reformlarının, piyasa, meta ve para kategorilerine, değer yasasına ön yargılı yaklaşmaktan kaynaklandığına ve bu asalak bürokrasinin ön yargılarının, reformların uygulanmasını engellediğine inanılmaktadır. "Bu koşullar altında meta-para ilişkilerinin rolüne ve sosyalizmde değer yasasına karşı ön yargılı tavır geliştirilmiş olması ve çok kere bunların sosyalizm karşıtı ve yabancısı olduğunun ileri sürülmesi, buna ek olarak kâr-zarar muhasebesinin önemsenmemesi, etkin iktisadi önlemleri engellemiştir." (Gorbaçov)

Ekonomi artık sıkı bir merkezi planlamaya değil, dolaylı bir denetime dayanacak ve toplumsal ihtiyaçlara doğru bir uyum esas alınacaktır. Fiyatlar, arz-talep ilkesine göre belirlenecek, çeşitli maddeler üzerindeki sübvansiyon kaldırılacaktır. Çeşitli maddelere zam yapmak, bu politikaların bir gereği olmaktadır. Bu arada ücretler de, Marks'ın değindiği gibi, 'herkese ürettiğine göre' ilkesinden hareketle belirlenecektir. Perestroikacılara göre, bu ilkenin sağlıklı uygulanması, "Stalinizm" tarafından bugüne kadar engellenmiş ve bu durum asalaklığın yayılmasına neden olmuştur.

Sosyalist piyasa kavramının önemli bir unsuru da, ekonomik işletmelerin özerkliğidir. İşletmeler planın dolaylı yönlendirmesiyle, ancak kendi insiyatifleriyle çalışacaklardır ve yöneticileri işçiler seçecektir. Piyasada rekabete ayak uyduramayan işletmelerin iflas etmeleri doğal karşılanmalıdır. Bu uygulama, sosyalist ilkelerle çelişmez, çünkü büyük ölçüde toplumsallaşmış bir ekonomi, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti üzerinde yükselmektedir. Özel işletmelerde ücretli işçi çalıştırmak şimdilik yasaktır. Bu aşamada yalnızca aile üyeleri çalışabilirler. Kırlarda ise, üretimi teşvik amacıyla, toprak kiralama ya da sözleşmeli yönetim gündeme gelecektir.

Bu yeniden yapılanma, doğal olarak dış ticarete de yansımaktadır. Amaç; "dış ticaretin adım adım yeniden yapılandırılmasıdır."(Gorbaçov, 27, Kongre Siyasal Raporu) 1985 yılında çıkan bir kararname, işletme düzeyinde ihracat teşviki ve ihracat yoluyla kazanılan dövizin kısmen işletme tarafından kendi ihtiyaçlarına göre kullanılması yolunda serbestlik getirir. Ağustos 1986'da ise, 21 bakanlık ve 68 işletmeye, dışarıyla doğrudan ticaret yetkisi verilmiştir. Yani, dış ticaret tekelinden yavaş yavaş vazgeçilmektedir.

Sosyalist piyasa ekonomisinin genel çizgileri ve SSCB'deki uygulanış biçimi, kısaca budur. Eğer bunlar sosyalizmin yaşadığı zorlukların bir sonucu ve geçici uygulamalar olarak açıklansaydı ya da proletarya demokrasisinin işletilmesine dayandırılsaydı, o zaman tartışma ve değerlendirmeler, çok farklı bir hatta otururdu. Ama durum bu değildi. Gerek Gorbaçov'a ve gerek diğer reformculara göre, bu uygulamalar, sosyalizmin o süreçte uygulanması gereken gerçek biçimi idi. Ve Stalinizmin tahribatı dışında, sosyalizmin teorisiyle çelişmemekte idi...

Gorbaçov, 3. programın hayata geçirilmediğini, bir dizi tahmin yanlışı yapıldığını söyledi. Ama ona göre bu, SSCB'nin gelişmiş bir sosyalist toplum olduğunun yadsınması anlamına

gelmemeli idi. Burada, gelişmişlikten kastedilen, yalnızca refah düzeyinin artması değil, sosyalizmin komünizme geçişin koşullarını olgunlaştırması anlamında bir gelişmişliktir. Yani Gorbaçov da bütün o sert eleştirilerine rağmen, sistemin antagonist çelişkiler içermediği görüşünü savunmuştur. Dahası, kendi programının uygulamaya sokulmasının bir dayanağı olarak, bu tezi önsel almıştır.

Perestroika seçeneğini sağlıklı bir eksene yerleştirmek, içerdiği çeşitli sakıncaları görmekten geçer. Ama durum tam tersidir. SBKP'nde; uygulamalara, geçici uygulamalar, ya da bir geri çekilme olarak bakan yaklaşımlar söz konusu olmamıştır. Tersine, toplumsal gelişmenin ve komünizme geçişin tek yolu olarak, partinin belirlediği yeni çizgi kabul edilmiştir.

Sosyalizm, üretimin toplumsallaşması sürecinin bir ürünüdür. Marksizmin ustaları, üretimin toplumsal karakteri ile üretim araçlarının özel mülkiyeti arasındaki çelişkinin kapitalizmi yıkacağına ve üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti üzerinde yükselecek yeni bir sistemin dünyaya hakim olacağına inanmışlardı. Bu yeni sistem, meta ve ona özgü kategorilerin, piyasanın, paranın, değer yasasının yadsınması esasına dayanacak ve bunun yolu olarak da, planlı ekonomik işleyiş hakim kılınacaktı.

Marks, Engels ve Lenin'in öğretilerinden çıkan sonuç budur. Sosyalizm, komünizmin ilk aşamasını oluşturur ve bir geçiş toplumudur. Dolayısıyla, çelişik bir karakteri olacaktır. Ama önemli olan bunun saptanması değil, bu çelişik karakterin ve toplumsal ilerleme sürecinin önündeki engellerin, teorinin ve amaçların yadsınmasına dönüşmesini engelleyebilmektir. Devrimci nitelik, ancak böylesi bir çabanın sürekli kılınmasıyla korunabilir.

Değer yasası ve kategorileriyle, planlama ilkesi arasında tarihsel bir çelişki vardır ve uzlaştırılmaları, hiçbir koşulda mümkün olmaz. Marks'ın Engels'e söylediği; "Gerçekte hiçbir toplum biçimi, toplumun tasarrufundaki çalışma zamanını, üretimi şu ya da bu biçimde düzenlemekten alıkoymaz. Ancak bu düzenleme, toplumun kendi çalışma saatleri üzerinde dolaysız ve bilinçli denetiminde değil de -ki bu ancak ortak mülkiyet ile olanaklıdır- meta fiyatlarının hareketi tarafından yerine getiriliyorsa, her şey senin Fransız-Alman Yılllığı'nda bütünüyle ustaca tanımlamış olduğun gibi kalır." (A. Karlo) sözleri, sorunu yeterince ortaya koymaktadır.

Değer yasasının yön verdiği bir ekonomide tayin edici olgu, piyasa ve arz-talep ilişkisidir. Toplumsal ihtiyaçların önceliği değil, piyasanın talepleri belirleyici olmaktadır. Bu piyasa, gelir eşitsizliğinin bir ürünü olarak farklılaşmış taleplere, toplumun bölüşüm ilişkilerinden farklı düzeylerde yararlanabilen kesimlerin farklı düzeylerde taleplerine dayanır. Bu nitelik, merkezi planlama ve öncelikli ihtiyaçlar ilkeleriyle bağdaşmaz. Onun yerine, anarşik karakterli bir üretimi ve meta fetişizmini koymak zorundadır.

Sosyalist piyasa ekonomisi tezini oluşturanların tamamının üzerinde durdukları sorun; fiyatların, piyasa mekanizmasının serbest işleyişine göre belirlenmesidir. Yalnızca az sayıda ürün bu kapsamın dışında tutulmaktadır. "Satın alma gücü olan nüfusun artması; yiyecek talebini, özellikle et, süt, meyve talebini arttırmıştır. Sürekli arz eksikliği vardır. Devletin gıda üretim fiyatlarını düşük tutması bunu körüklemektedir. Fiyatlar genellikle maliyetin altındadır. 1990'a kadar reform" (Aganbenyan) yapmak amaçlanmıştır.

Bu durum, yatırım malları fiyatlarının da piyasada oluşmaya başlamasını getirir. Yani, piyasanın işleyişinin yaygınlaştığı oranda, planın etkisi azalmaktadır. Çünkü belli bir kâr amacıyla üretilmiş metalar ve bireysel tüketim taleplerine karşılık veren bir meta piyasası söz konusudur.

Ekstansif büyümeye dayanan hantallaşmış bir ekonominin bu yönde dönüşümü; başlangıç için bir dinamizmi ve gelişmeyi sağlasa da bu süreç kâr unsurunun artan biçimde öne çıkması, toplumsal tüketime yönelik üretimin, yerini bireysel tüketime bırakmaya başlaması yönünde evrilir. Çünkü ancak dolaylı bir denetime tabi olan özerk işletmelerin başarılarının ölçüsü, bu işletmelerin ne derecede kârlı olabildikleridir. Bu, üretim hedefleri ve çalışma yöntemlerinin seçiminde özerk olarak hareket edebilen girişimleri yönlendirebilecek başlıca ilkedir. Ve beraberinde çeşitli uygulama ve sonuçları getirir; aralarındaki rekabet, zayıf ve başarısız işletmeleri iflasa zorlar. Bunun reel sosyalist sistem ülkelerinde pek çok örneği vardır.

İşsizlik, işçiler arasında bu temelde başlayan rekabet ve nihayet bir emek gücü piyasasının oluşması, bu sürecin bir sonucu olacaktır. Uygulamayı daha önceden başlatan ülkelerin ulaştıkları sonuçlar, yeterli birer gösterge olmuştur. İşletmelerin başarılı olabilmek, iflas etmemek için bireysel tüketime yönelmeleri ve kâr unsurunu öne çıkaran niteliği ile bütünleşen bu olgu, kapitalist sömürünün işletmelerde uç vermesi ve gelişmesi demektir.

Yani piyasa ekonomisinin gelişmesi, merkezi planlamadan giderek daha çok uzaklaşmayı, kar amacını taşıyan işletmelerin birbirlerinden bağımsız üretimini, dolayısıyla da anarşik bir karakteri, enflasyon ve işsizliği getirecektir. Planlama ilkesi, ne kadar aksi iddia edilirse edilsin; işletmeler arası rekabetin neden olacağı bir tekelleşmeyi, işsizliği engelleyemez, emek gücü piyasasını oluşturacak yöntemlerle yanyana yaşayamaz.

Bu türden eleştiriler, meta ekonomisi ile sosyalist planlamayı uzlaştıran revizyonistlere göre dogmatik bulunmakta ve kabul edilmemektedir. Çünkü; onlara göre sosyalizmin inşaası tamamlanmıştır, geriye dönüş tehlikesi yoktur ve amaç, var olan hantallığı aşmak, intansif büyümeye geçebilmektir. Bu yaklaşımın temel dayanağı ise, mülkiyetin ve kazancın toplumsallaştırılması ve piyasa sosyalizminin işçi öz yönetimine dayandırılmasıdır.

Mülkiyetin ve dolayısıyla kazancın toplumsallaşması, tek başına bir anlam taşımaz. Sosyalizm üretim araçlarının toplumsal mülkiyetine dayanan bir sistemdir, ancak bu yalnızca sistemin bir yönünü oluşturur. Üretim araçlarının toplumsal mülkiyetini tamamlayan diğer olgular; toplumsal planlama, bölüşüm ilişkilerinin “herkese çalışmasına göre” ilkesine dayanması, meta ve ona özgü kategorilerin yadsınması, üretici güçlerin sürekli bir gelişmesinin sağlanması ve her şeyden önce de bu karakterin proletarya demokrasisine koşut yürütülmesiyle anlam kazanır. Bunlar, sosyalizmi bir sistem olarak farklı kılan temel taşlardır ve bir tekinin aksaması bile sistemin sağlıklılığını sarsar.

Lenin’in kapitalizmin gelişme yatağı olarak nitelediği meta üretimini ve ona özgü kategorileri sosyalizmle uzlaştırma çabası; sürecin bu yönde evrilmesiyle, diğer temel taşları ve bu arada mülkiyetin ve kazancın toplumsal niteliğini de dönüşüme zorlar.

İşletmeler arası rekabet ve kâra yönelik üretim, toplumsal tüketimin yerini bireysel tüketim yasasının alması, işletmeler arası farklılaşmaya uygun bir zemin doğurmuştur. İflaslar, işsizlik ve enflasyonun başlaması, bu yönde yeterli verilerdir.

Başlangıçta işsizlerin istihdamı sorunu çözümlense de, piyasanın genişlediği oranda, sorunun artık çözümlenememesi ve emek gücü piyasasının mutlak bir unsur haline gelmesi, kaçınılmazdır.

Bu noktada, grup mülkiyeti olgusu ağırlık kazanmış olur. Yani üretim araçlarının özel mülkiyeti bireysel düzeyde değil ama, yönetici ve çalışanlarıyla grup düzeyinde gerçekleşmektedir. İşletme özerk olduğundan, yani bağımsız girişim ve hatta gelişmesi durumunda bağımsız iç ve dış ticaret hakkına sahip olduğundan; karlı olduğu oranda, grup olarak kazancı, başarısız işletmelerden yüksek olacaktır.

Hukuken, mülkiyet yine toplumsal görünecektir. Ama durum asıl olarak, bağımsız girişimci işletmelerin vergilendirilmesinden başka bir şey değildir. Olayın hukuki ifadesi ile pratik işleyiş biçimi arasındaki çelişki, sürecin kendi evriminin belirleyici olması durumunda, hukuki prosedürün de değişimini gerektirir. Bu aşamada, eddişelerimiz henüz uzak bir olasılıktır. Ama Yugoslavya ve Macaristan örnekleri, bu olasılığın ciddi bir olgu olduğunun kanıtlarıdır.

Bu aşamada, en azından işletmeler düzeyinde gelir farklılığı söz konusudur. Yani, zaten sosyalist olmayan bölüşüm ilişkilerinin bu niteliği aşılmamış, yeni ve daha geri bir nitelik kazanmıştır. Kırlarda büyük arazilerin elli yıllığına kiralanması ve sözleşmeli üretim gibi gelişmelere koşut süren bu durum, Gorbaçov'un iddialarının tersine gelir eşitsizliğini sona erdirmek bir yana, derinleştirmekten öte bir sonuç doğuramaz.

Bir yanda yüksek bürokratlar, işletme yöneticileri, karlı işletme ve sektörlerin çalışanları, kiracı ve sözleşmeli çiftçiler ve öte yanda çalışanlar vardır. Bu süreç ilerledikçe, kendisine uygun kültür ve teorileşmeyi de yaratır. Eşitsizliğin toplumsal gelişmenin dinamiği olduğu söylemi hakim olur. İşte Macaristan Başbakanı Karely Groz'un 1987 yılında söyledikleri:

"Zenginlerle neden uğraşıyorlar? Çok açık: Çünkü zenginler ötekilerden daha akıllı, daha yetenekli ve daha usta"

Macaristan bu noktaya elbette bir anda gelmedi, sosyalizm ile meta ekonomisinin uzlaşmaz olmadığını varsayarak, gelişme adına sosyalizmin başlıca ilkelerini birer birer törpüleyerek geldi.

Tıpkı diğer reel sosyalist ülkeler için olduğu gibi...

Ama sosyalistler için reel sosyalizmle sosyalizmi ayırdedecek temel ilkeler mevcuttur ve bizleri reel sosyalizm pratiklerine karşı dinamik kılan tarz, bu ilkelerde yatmaktadır.

Ve yine diyoruz ki: "Yaşasın Sosyalizm"...

Geriye Dönüş Sorunu, SBKP Ekonomizminin Kökenleri

Tek ülkede sosyalizm sorunu, yalnızca bunun olabilirliği ile sınırlı değildi. Aynı zamanda, sosyalizmin anlamının ve sosyalist inşanın sınırları sorunlarının da tartışılmasını içermekteydi. Emperyalist kuşatma koşullarında, sistem en temelde inşa edilse ve hakim üretim biçimi durumuna gelse bile bu, o ülkede sosyalizmin inşasının tamamlandığı anlamına gelecek miydi?

Stalin 1924 yılında, yani tek ülkede sosyalizm sorununun daha tartışılmadığı, Avrupa devriminden yana umutların (önemli ölçüde çözülmekle birlikte) henüz yok olmadığı bir sırada, bu soruya olumsuz karşılık vermişti.

Doğmatizmi aşamamalarının bir sorucu olarak, SBKP muhalefetinin tek ülkede sosyalizm sorununa temelden yanlış yaklaşması ve sürecin dışına itilmeleri, Stalin önderliğinin soruna yaklaşımının tümüyle doğru olduğu anlamına gelmez. Stalin, ekonomik indirgemeciliğin ve pragmatizmin yaratılmasında, SBKP'ndeki hakimiyeti de düşünüldüğünde, en önemli payın sahibidir.

Tek bir ülkede burjuvazinin devrilerek proletarya iktidarının kurulması, sosyalizmin zaferinin sağlandığını kesin olarak göstermez. Sosyalizmin temel sorununun, yani sosyalist üretimin örgütlenmesinin gerçekleşmesi gerekmektedir. Sosyalizmin nihai zaferini sağlamak ve sosyalist üretimin organizasyonunu tamamlamak için tek bir ülkenin harcadığı çabalar, özellikle Rusya gibi bir tarım ülkesinin harcadığı çabalar yeterli değildir. Bundan dolayı, çeşitli ülkelerin proletarya sınıflarının göstereceği çabaya ihtiyaç vardır. (Stalin)

Ancak Stalin'in düşüncelerini değiştirmesi fazla uzun sürmedi. Aynı yıl yayınlanan "Leninizm'in Sorunları" adlı broşürde tersi görüşü savunmaya başladı:

"Biz, ülkemizdeki güçlerin proletaryayla köylülük arasındaki çelişkileri çözebileceğini söylüyoruz. Öteki ülkelerin proletaryasının sempatisi ve yardımlarıyla (ama öteki ülkelerdeki proletaryanın zaferini bir ön koşul olarak ileri sürerek değil), emekçi sınıfımızın iktidarı ele alabileceğini ve bu iktidarı, tam anlamıyla bir sosyalist toplum kurma amacıyla kullanabileceğini ileri sürüyoruz. Böyle bir olanak yoksa, sosyalizmi kurmak, kurulabileceği umudundan yoksun olarak sosyalizmi kurmak demek olur ki, bu da Leninizm'in bir yana atılmasından başka bir şey değildir." (Stalin)

Ülkenin sanayileşmesi sorununun çözülmesine bağlı olarak da önce Molotov ve ardından Stalin, 1936 yılında, sosyalist inşanın tamamlandığını ilan ettiler. 1939 yılında Stalin, emperyalist kuşatma koşullarında komünizmin yetkin aşamasına da ulaşılabileceğini söyleyerek olaya bambaşka bir çehre kazandırdı. Böyle bir durumda devletin ne olacağına ilişkin soruna şöyle bir açıklama getirmekteydi.

"Biz, henüz komünizm aşamasına ulaşmış değiliz, ona doğru hızla yol alıyoruz. Komünizm döneminde de devlet varlığını sürdürecek mi? Evet, eğer kapitalist kuşatma ortadan kaldırılmazsa, eğer dış askeri saldırı tehlikesi yok edilmezse sürdürecek. Hayır, eğer kapitalist kuşatma ortadan kaldırılır, eğer onun yerine sosyalist kuşatma geçerse, devlet varlığını sürdürmeyecek ve yok olacaktır. Sosyalist devlet sorununda durum budur." (Stalin)

Bu sözler, herhangi bir yorumu gerektirmeyecek kadar açık biçimde, emperyalist kuşatma koşullarında, komünizmin yetkin aşamasına ulaşılabileceğini vurgulamaktadır. Yani yalnızca

sosyalizmin inşa edilmesi değil, daha ileri aşama kastedilmekte, böyle bir aşamada devletin yaşamasının doğal karşılanması gerektiği anlatılmaktadır. Bu ciddi bir yanılgıdır ve SBKP ekonomizminin kökenlerini açığa çıkartan başlıca örneklerden birisidir.

Tek ülkede sosyalizmin inşasını olanaklı bulmak ile bu ülkenin tek başına komünizme ulaşabileceği iddiası, aynı şey değildir. Ve tersine, özenle ayrı tutulmalıdır. Stalin, tek ülkede sosyalizmin inşasını savunurken haklıydı ve böylece emperyalist dönüşümle birlikte, derinleşen, eşit olmayan gelişmenin dünya halklarının zararına sonuçlar vermesi, halkların emperyalizme karşı savaşta sağlam bir mevzide durmasının yolu açılmıştır. Troçkizm'in konuyu bulanıklaştıran ve kapitalizmden komünizme geçiş sorununu sürecin öne çıkardığı çelişki ve ilişkileri dikkate almadan belirsiz bir geleceğe devreden yaklaşımına karşılık Stalin'de simgelenen yaklaşım, Marksizm'in eylem klavuzu olma niteliğinin önemli bir örneği olmuştu.

Ne var ki bu sürecin tamamlanabileceği savı hatalıdır, geriye dönüşün koşullarının kalktığı anlamına gelir. Sosyalizm, bütün insanlığa sunulmuş bir olanak, maddi bir olgu olarak, ileri bir niteliğe ulaşabilir. Ama, emperyalizme karşı mutlak bir üstünlüğün sağlanamadığı koşullarda, geriye dönüş teorik olarak her zaman zayıf bir olasılık biçiminde de olsa pratikte vardır.

Kapitalizmin yıkılması süreci, daha önceden öngörülenin tersine, sistemin ileri ülkelerinde değil, görece geri kalmış ülkelerde başladı. Bunun sonucu olarak kapitalist üretim ilişkileri ile gelişmesi bu ilişkiler tarafından engellenen üretici güçler arasındaki çatışma, yerini, sosyalist üretim biçimi ile bu üretim ilişkilerinin gereklerine karşılık verebilmekte yetersiz kalmaktan kaynaklanan çelişkiye bıraktı.

Değişik biçimde anlatacak olursak, devrim yapmış ülke, yalnızca ileri kapitalist ilişkileri dönüştürerek sosyalizmi inşa etmekle değil, kapitalizmin saldırdığı koşullarda hem görece geri olan üretici güçlerini geliştirmek ve hem de bunları sosyalist ilişkilere ve dağıtım mekanizmalarına uygun biçimde örgütlemek gibi ciddi bir problemle karşılaştı. Tek ülkede sosyalizmi inşa çabasının başlangıçtaki durumu budur.

Yanlış olan, bu yolda başarının mutlaklaştırılmasıdır. Oysa çağımız bir yönüyle, emperyalist-kapitalist sistemle sosyalizmin çatışma çağıdır fakat bu, tarihsel olarak haklı olan sosyalizmin bu çatışmadan her aşamada üstün çıkacağı anlamına gelmez. Üstünlük, çeşitli etmenlerle, daha önceden hesap edilmeyen ve toplumsal pratik içinde beliren çeşitli düzeylerden engellerin çözümüyle ve yeni olguların yol açtığı etkilerle büyük ölçüde bağlantılıdır. Emperyalizm ile yanyana yaşanılan bir dünya -olumlu ya da olumsuz anlamda,- siyasal,kültürel ve ekonomik ilişkilerde karşılıklı etkilenmeleri de kaçınılmaz kılar. SSCB tarihi boyunca, emperyalist ülkelerle ilişkiler, farklı nedenlerle, sürecin o aşamada ihtiyaç duyduğu boyutlarda , her zaman olmuştur.

Bu ilişkiler, sosyalist sınırlar içinde uygulanan politikalar ne olursa olsun, eğilim düzeyinde de olsa, geriye dönüş olasılığını canlı tutar. Kaldı ki SSCB, geriye dönüşün koşullarını ortadan kaldırırken de komünizm aşamasına ulaşıldığı ifade edilirken de sağlıksız pek çok özelliğe sahipti. Herşeyden önce, emperyalist-kapitalist sistemle çatışmada üstünlük ele geçirilmemişti. Ne var ki revizyonizm soruna bu biçimiyle bakmıyordu. Ölçüleri daha farklıydı onun...

Geçiş toplumları, çelişkilerin son derece yoğun biçimde yaşandığı toplumlardır. Bir yanda geçmiş toplumun etkileri ve bir yanda da geleceği örgütlemek gibi bir çaba vardır. Aynı zamanda geçiş toplumları, gelecekteki olgun dönemini yaşayacak, bir sonraki toplumsal sistemi karşılayan (tekabül eden) ilişkileri de bağırlarında üretir ve taşırlar. Toplumsal sürecin çeşitli ögelerinde, bu nitelik kendisini gösterir; eski ve yeni topluma özgü ilişkiler yanyana, birbirleriyle rekabet ve çatışma halinde yaşarlar.

Zafer, kuşkusuz yeni ve gelişmekte olanındır. Ancak sorunun bu teorik ifadesi, toplumsal pratik içinde süren ve sürecek olan çatışmaların yadsınması anlamına gelmez. Eski topluma özgü ilişkiler, sık sık baskın çıkabilir ve hatta çeşitli düzeylerde bir hakimiyet de söz konusu olabilir. Geriye dönüşün koşulları her zaman vardır kısacası... Hele hele eski toplumsal ilişkiler, dünyada hala güçlü ve baskın durumda ise, hala sosyalist sistemle rekabet ve çatışmanın çeşitli alanlarında üstün durumda ise, bu tehlike çok daha büyüktür.

Sosyalist mücadele sürecinde, birçok yanlışlığa kaynaklık etmiş bir eğilim olarak, ekonomik olanın rolünü abartmak, ekonominin son çözümlemedeki belirleyiciliğini toplumsal sürecin diğer başat unsurlarının yadsınmasına dönüştürmek, sonuçları açısından ciddi zararlar vermiştir. SBKP'nin yanlışlıklarının önemli bölümünün temelinde bu olgu, ekonominin rolünü, ekonomizme saplanacak ölçüde abartmak yatmaktadır ve kökenleri sosyalist inşa sürecine dayanmaktadır. Durum, sosyalist inşa sürecinin "zorunlu" uygulamalarının olağandışı bir sürecin olağan olmayan uygulamaları olmaktan çıkarılmasıdır. Ve bu olağandışı uygulamalar; kurum ve alışkanlıkların kendilerine varlık temeli yaratma çabalarıyla, ekonomik indirgemeciliğin hakimiyetine dönüşmüştür.

Sosyalist inşa süreci politakaları ve bunların teorik düzeyde ifade ediliş biçimi olarak en başta Stalin'in yazdıklarının ortaya çıkardığı bir sonuçtur bu... Örneğin, Stalin'in, Lenin'in çeşitli zamanlarda söylenmiş sözlerinden yola çıkarak geriye dönüş olasılığı ve devrilmiş burjuvazinin gücünün kaynakları üzerindeki saptamalarına bakalım:

"Devrilmiş burjuvazinin gücü nerede yatmaktadır?"

Birincisi, uluslararası sermayenin gücünde, burjuvazinin uluslararası bağlantılarının güç ve sağlamlığında.

İkincisi, devrimden sonra uzun bir süre sömürücülerin kaçınılmaz olarak, bir dizi muazzam gerçek avantajları ellerinde bulundurmasında. Çünkü hala paraları vardır. (Paranın derhal ortadan kaldırılması mümkün değildir.) Bir miktar para, çoğu zaman önemli miktarda taşınabilir servet, ilişkiler, örgüt ve yönetme alışkanlıkları onlarda kalır. Yönetmenin bütün sırları (aletler, yöntemler, araç ve olanaklar) ellerindedir. Daha yüksek eğitime sahiptirler, (burjuva tarzda yaşayan ve düşünen) yüksek teknik personelle yakın ilişki içindedirler, askerlik sanatında karşılaştırılmayacak derecede büyük deneyimleri vardır. (Bu çok önemlidir) vb.

Üçüncüsü, alışkanlığın gücünde, küçük üretimin kuvvetindedir... Çünkü ve yazık ki dünyada hâlâ pek çok küçük üretim vardır." (Stalin, Leninizm'in Sorunları)

Bu sözler, tek boyutlu ve eksik yaklaşımın, ekonomik indirgemeciliğin dışa vurumudur. Herşeyden önce, sorunun ancak ikincil boyutlarını ele almaktadır. Burjuvazinin gücünün asıl

kaynağı, sosyalist bir ülkede geriye dönüş tehlikesini canlı tutan gerçek neden, sosyalist yaşama biçiminin topluma egemen kılınamamasından, yeni sosyalist insanın yaratılamamasından ve bir geçiş dönemi toplumu olarak sosyalizmin, emperyalizm karşısında mutlak bir üstünlük elde edememesinden kaynaklanır.

Bunlar sağlanmadıkça, bu temelde bir süreklilik kazanılmadıkça, devrilmiş burjuvaziye maddi güç kazandıracak somut görünen nedenler ezilse ve tasfiye edilse bile, sorunun sağlıklı bir çözümü mümkün olamaz ve olmamıştır. Dahası bunlar başarılmadan, emperyalist kapitalist sistemden asgari düzeyde yalıtılma gerekliliği de gerçeklik kazanamaz.

Çünkü bu düzeyde de ekonomik indirgemecilik ölçü olacak, emperyalizmle ekonomik ilişkilerin asgari düzeyde tutulması, seyahat serbestisinin sınırlanması yeterli bulunacak, emperyalist kapitalist sistemin canlı ve güçlü olmasının toplum üzerinde yaratacağı muazzam baskının boyutları, kültürel ve psikolojik etkileri hesaba katılmayacaktır.

Stalin'in bu sözleri, uzak görüşlü bir Marksist önderden çok, günlük pratiğin gereklerine karşılık veren ve teorik çıkarımları da bu pratikle sınırlı kalmayı ancak başarabilen bir politikacının sözleri gibidir. Dolayısıyla, geçiş sürecinde kültür ve yeni tip sosyalist insan olgularının önemine karşılık veren yaklaşımları, Stalin'de bulamayız. Sosyalist inşanın ve komünizme varabilmenin ölçüleri, temelde ekonomik veriler ve gelişme olmaktadır.

Bu perspektifin sonucu; sözkonusu yaklaşımın gelenekselleşmesi, sosyalizmi inşa sürecinin zorunlu olarak içerdiği, gerçekte ise sosyalizm dışı kalan kurum ve eğilimlerin varlıklarının teorik bir temele dayanması ve kendisi için eğilimler kazanması, bu eğilimlerin giderek toplumun sırtında bir kambura, gelişmenin önünde bir engele dönüşmesinin yolunun açılması olmuştur.

Stalin 1924 yılında, burjuvazinin devrilmesinin, iç savaşın kazanılmasının üzerinden yalnızca birkaç yılın geçtiği, devrimci coşku ve heyecanın hâlâ yüksek olduğu bir sırada, ancak Çarlık Rusya'sına yeniden dönüş tehlikesinin kaynaklarını açıklayabiliyor ve 1924 yılının bu açıdan hakim atmosferinin ifadesi sözler söylüyordu. Ama Lenin'in 50-60 yıllık zaman biçtiği bir süreç olarak sosyalist inşanın gerçekleştirilmesi sürecinde, eski haliyle değil ama yeniden burjuva sınıfının oluşması gibi bir olasılığın canlı kalacağını, bunun da sosyalist yaşama biçiminin gerçekleştirilebilmesindeki, sosyalist yeni insanın yaratılabilmesindeki zaafların üzerinde yükselebileceğini göremiyordu.

Geriye Dönüşün Anlamı

Gerçekte, toplumsal sürecin hiç bir parçası diğerlerinden soyutlanamaz. Toplumsal gelişmenin ekonomik, siyasal, kültürel, ideolojik, estetik, etik boyutları; birbirleriyle yoğun bir ilişki içindedirler, birbirlerini karşılıklı olarak etkilerler.

Örneğin ekonomik gelişme, özünde üretici güçlerin gelişmesidir ve üretici güçlerin başında da insan yer alır; insanı yönlendiren etkenler ise çok çeşitlidir. Ve ekonomik alan, bunlardan yalnızca birisidir. Bir bütün olarak topluma hakim olan atmosfer, insanı biçimlendirir, olay ve

olgulara yaklaşımlarına, eylemlerine yön verir. Ama bir kez sorunun bu niteliği, zorunlulukların kurumlaşmasına kurban olursa, toplumsal gelişme de temelinden engellerle karşılaşmış olur. Stalin'in yaklaşımlarında bu olgu hemen göze çarpar. En önemli eseri diyebileceğimiz "Sosyalizmin Ekonomik Meseleleri" adlı derlemesi üzerine Mao'nun söylediği sözler, kuşkusuz çarpıcıdır:

"Stalin'in kitabı, başından sonuna kadar, üst yapı hakkında hiç bir şey söylemiyor. Kitap insanlarla ilgili değil, insanları değil, eşyaları göz önünde bulunduruyor.(...) Onlar teknolojinin, kadroların herşeyi belirlediğine inanıyorlar; her zaman "kızıl"dan değil, uzmanlardan, kitlelerden değil, kadrolardan sözediyorlar." (Mao, Yayınlanmamış Eserler)

Bununla birlikte Stalin'le başlayan ekonomik indirgemecilik ele alınırken; kaba bir biçimde, onlarca yıl, ekonomik alan dışında, diğer toplumsal süreçlere hiç önem verilmediği söylenemez. Troçki'ye yakın tarihçi İ. Deutscher'in söyledikleri kayda değer:

"1930 yıllarında, ortalama bir Avrupa ulusununkinden daha aşağıda olan maddi üretim aygıtı öyle büyük ve öyle çabuk genişledi ki Rusya şimdi Avrupa'nın birinci ve dünyanın ikinci sanayi gücü durumundadır. On yıldan azıcık fazla bir zamanda, kent ve ilçelerin sayısı ikiye katlandı ve kent nüfusu 30 milyon arttı. Her dereceden okul sayısı çok şaşırtıcı bir biçimde çoğaldı, bütün ulus okula gönderildi. Ulusun bilinci öyle uyarıldı ki gerisin geriye uykuya güçlükle yatırılabilir. Bilgi, bilimler ve sanat için arzusu, Stalin hükümeti tarafından, sıkıntı verici ve doymak bilmez bir hal alma noktasına kadar uyarıldı.(...) Son olarak Rus toplumunun bütün yapısı öyle derin ve çok yönlü bir değişim geçirdi ki gerçekten tersine çevrilemez." (Stalin, İ. Deutscher)

Thomas Angotti ise, bu ifadeyi daha da ileri götürerek, Stalin'in ekonominin belirleyiciliğini, toplumsal sürecin diğer unsurlarının önemini yadsıyacak düzeyde öne çıkardığı iddialarına karşı çıkmakta ve tam tersine Stalin önderliğinde bir kültür devriminin yaşandığını vurgulamaktadır:

"Kültür devrimi, yaygın bir okuma-yazma kampanyasını içerdi; tiyatro, sanat ve edebiyatı işçi sınıfı için ilk kez ulaşılabilir hale getirdi ve kültürel hayatın bütün dallarında gözü pek bir deneyimin önünü açtı. Stahanovist hareket, rekabet kampanyalarıyla üretimi arttırmak için, işçiler tarafından başlatılan kendiliğinden bir hareket olarak çıktı. Bu kampanyalar Bolşevik Parti tarafından yönlendirilince, nihayetinde işçilerin geniş katılımını sağladı. Subbotnikler, kamu işlerinde gönüllü çalışmayla ve toplumsal olarak yararlı diğer tasarılarla ilgilendi. Moskova Metrosu gibi birçok kilit tasarımın inşasına yardım ettiler." (Stalin Dönemi: Tarihin Açımlanışı, T.Agnotti)

Bu yaklaşım, sorunun özüyle değil, biçimiyle ilgilenmenin, dahası sosyalizmi sistem olarak farklı kılan ilke ve kuralları biçime kurban etmenin tipik bir örneğidir. Agnotti'nin buradaki sözlerinin doğruluğunun tartışılması, Stahanovizm ve Subbotnizmin, bir kültür devriminin ne derece göstergesi olabileceğinin ele alınması ayrı bir konudur. Sovyet yazarları şimdi, resmi yazının yıllarca söylediklerinin tam tersi şeyler söylüyorlar ve bir yerde bütün bunlar anlamsız olmakta. Çünkü özellikle kültür devriminin anlamı, burada çizilen çerçeveden daha farklıdır.

Kültür de toplumsal sürecin diğer parçaları gibi, ancak bir bütün olarak sosyalist sistemin uygulanış biçimiyle bağlantılıdır. Proletarya demokrasisinin kağıt üzerinde kaldığı bir ülkede, ekonomik gelişmeyle toplumsal gelişmenin hemen hemen özdeşleştirildiği, ekonominin, üretici güçlerin; makineler, eşyalar ve uzmanlar düzeyinde ele alındığı koşullarda, bir kültür devriminin varlığından sözetmek, ancak toplumsal gerçekliği yansıtmaktan uzak, iktidar güçlerini koruyan ve aklayan bir yaklaşımın ürünü olabilir.

Deutcher ve Agnotti'nin sözünü ettikleri kültürel seferberlik, kuşkusuz doğrudur ve iktidar tarafından bilinçli olarak başlatılmıştır. Ancak atlanan şey, bu seferberliğe hakim olan tek boyutluluktur. Halkın yönetime ortak edilmediği, politikaların yürütülüş biçimi üzerindeki etkilerinin sınırlı düzeyde kaldığı bir ortamda; söz konusu kültürel faaliyetler, ancak başlangıç anlamında çarpıcı kalır. Belli bir noktadan sonra -ki bu süre oldukça sınırlıdır- kendi kendini üretemeyecek olan kültürel alt-yapı, ürettiği taleplere karşılık olamayacağı için, süreklilik kazanamaz ve durulur.

Sosyalist sistemin kültürel özellikleri bu olamaz. Sağlıklı bir kültür devrimi, ne Stalin'in genel seferberliklerle başlattığı ve kültürü asıl olarak kendisiyle sınırlayan, dolayısıyla daha baştan güdük kılan politikalarla; ne de Mao'nun yaptığı gibi, halkın öne çıkan taleplerini uyararak kültür devrimini bir kitlesel gösteriye dönüştürme ve bu çerçevede bir kült yaratma ama öne çıkan taleplerin de hiç birine ciddi biçimde karşılık veremeden kitle gücünü boğma olarak kavranamaz.

Bu kültür devrimlerinin en çarpıcı sonuçları, Stalin ve Mao çevresinde yaratılan kült olmuştur. Buna karşılık, süreç içinde sonuçları açığa çıkan son derece olumsuz yanları vardır. Örneğin SSCB'de, Lisaynko Olayı, Wersmann-Morgan teorileriyle birlikte bütün genetiğin milyonlarca siyasi okul öğrencisinin gözünde bir daha tamir edilemez şekilde mahkum edilmesi, böylece de ülkenin en yetenekli bilim adamlarının yer aldığı bir bilim dalının, şaşırtıcı denecek biçimde yıkıma uğraması, sonra, Stalin'in dil-bilimi ve ekonomi-politik bilimine düzenleme ve toparlama anlamında yaptığı katkıların, yıllarca resmi politika gereği baştacı edilmesi türünden örnekler, oradaki kültür devriminin sonuçlarının önemli göstergeleridir.

Çin'deki kültür devrimi hareketinin ardından, koca ülkede beş yıl tek bir romanın yayınlanamaması da kayda değer bir başka örnektir. Proletarya demokrasisinin olmadığı, halkın yönetime katılma talebinin yerine getirilmediği yerde, sosyalist bir kültür de sağlam biçimde oluşamaz ve sosyalist insanın ülkenin hakim karakteri olması gerekliliği yerine gelmez.

Her devrim, toplumsal bir alt üst oluş, toplumsal sürecin bütün alanlarını kapsayan büyük bir çalkalanma anlamına gelir. Eski düzenin bürokratik askeri mekanizması parçalanmış, yerine daha ileri bir üretim biçimini inşa etmenin bir aracı olarak devrimci bir kurumsallaşmaya yönelinmiştir. Bu süreç, zoru temel alarak ilerlemekte ve burjuva devlet mekanizmasının parçalanmasıyla kalmamakta, aynı zamanda, ekonomik, ideolojik, entellektüel ve etik düzeylerde de eski-yeni çatışmasına dönüşmektedir.

Devrimin ilk yılları, devrimci coşku ve heyecanın da en üst düzeyde olduğu yıllardır. Yalnızca iktidar el değiştirmez, toplumsal yaşantının yerleşik kural ve ilkeleri de sarsılır ve yenilenmeye başlar. Her devrim, ülkenin kültürel ortamını da etkiler ve bu düzeyde de yankılarını bulur.

Toplumun manevi özelliklerinin ve geleneklerinin sarsılması ve dönüşüme uğraması, devrimin izlerini taşıyan bir sanat ve düşünsel ortam, devrim sonrası her ülkenin ortak özellikleri arasında yer alır.

Bununla birlikte, her devrimin bir durulma, bir oturma, yerleşme aşaması vardır. Bunun süresi, devrimin üzerinde yükseldiği koşullara, devrim sonrası çatışma ve yaklaşımlara bağlıdır. Ancak sonuçta, eski-yeni çatışmasının geçici bir dengesi, toplumsal ilişkiler ve değerler bağlamında aldığı bir biçim vardır. Eski olan, bir anda teslim olmamakta, etkileri sürmektedir.

Devrimin halka verdikleri ve ondan aldıkları, bu etkilerin düzeyini büyük ölçüde belirler. Eski toplumun simgelediği değerlerin üzerinde yükselen sistem dünyada hâlâ güçlüyse, geri kültür ve yargıların etkileyicilik şansı daha yüksek demektir. Sorunu bu biçimde saptarsak, ister istemez kullanılan ölçüleri, oluşturulacak programları ve günlük politikanın yürütülüş biçimini derinden etkileriz. Tersi durumda, yeni ekonominin rolünün abartılması durumunda da aynı düzeyde hatalar gündeme gelir.

SSCB'nin sosyalist inşasının tamamlandığının ve geriye dönüşümün koşullarının ortadan kalktığının açıklandığı dönemde kullanılan ölçüler, değindiğimiz gibi, ekonomik alanın rolünün abartılmasına dayanıyordu. Sanayileşme sürecinin başarıları açıktır. Bugün de Stalin'e yönelik eleştirilere rağmen, bu genel kabul görmektedir. Ama bu başarı, geriye dönüşün koşullarının ortadan kalktığı anlamına gelmezdi ve hayat bunun doğru olmadığını açığa çıkarmıştır.

SSCB'nde, üretici güçleri görece geri bir ülkeden, sosyalist bir ülke yaratılmış ve bu, büyük ölçüde halkın özverisine dayanmıştı. Devrimi izleyen ilk yılların coşku ve heyecanının durulmasıyla da halkın daha farklı talep ve eğilimleri ortaya çıkmaya başladı. Bu doğal bir sonuçtu ama neden olduğu olumsuzluklar anlamında kaçınılmaz değildi.

Özellikle 2. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, toplumsal sonuçlarıyla birlikte, yeterince saptanabilen bir gerçektir bu. Halkın düzenden yana tercihinin ortadan kalkmasına yol açtığını söylemek yanlış olur. Halk, kapitalizme karşı sosyalizmden yana tercihini belki yine korumuştur. Ama bunun derin bir hoşnutsuzluk ve giderek büyüyen bir yıpranmayla atbaşı gittiği açıktır.

Bu durumun göstergeleri ortadadır. Glasnost ve Perestroika'yla birlikte yaşananlar ve en başta da Gorbaçov'un o dönemde söyledikleri, yeterli kanıtlardır. Bu arada, karaborsanın ulaştığı boyutları ve küçük üreticiliğin verimlilik bağlamında, devlet işletmelerini birkaç kez katlayan düzeyinin öğrettiklerini de unutmamalıyız. Kısacası, SSCB'nin sosyalizmin ekonomik alt-yapısını en temelde yaratmak bağlamında, geçmişten başarılı olduğu ne derece gerçekse, sosyalist yaşama biçimini egemen kılmak ve yeni sosyalist insanı yaratma anlamında başarılı olamadığı, aynı derecede gerçektir.

Halkın düzenden yana tercihinin mutlak kalmasının yolu nereden geçer? Devrimi izleyen yılların coşku ve heyecanından kaynaklanan tercihini sürekli kılmanın yolu ne olabilir? Deneylerden yola çıkarak diyebiliriz ki, bu soruya verilecek karşılık, birbirini tamamlayan, iç içe geçmiş iki ana başlığı içermektedir: Halkın günlük sorunlarının çözümü ve halkın politikaya ilgisinin canlı tutulması.

Sosyalizm bir piyasa ekonomisine dayanmaz. Ekonominin işleyişi, kapitalist bir piyasanın gerekleriyle değil, planlamayla yürür. Plan, toplumsal ihtiyaçların karşılanmasının ve gelişmenin başlıca aracıdır. Kapitalizmin anarşik niteliğinin karşısına dikilen bu olgu, sosyalizmi kapitalizme karşı daha baştan üstün kılar.

Marks ve Engels, kapitalizmin anarşik niteliğinin yerini alacak planlı bir ekonomik işleyişin, dünyayı altın çağa ulaştıracağına inanıyorlardı. Ancak planlı ekonomi, kapitalizmin üretici güçlerinin muazzam gelişmesi ve uluslararası sermayenin büyük ölçekli birikiminin ardından, üretici güçlerin görece geri olduğu ülkelerde gündeme geldi. Bu durum, planlamanın, ülkenin bütün kaynaklarının, üretici güçlerin geliştirilmesi esasına uygun biçimlendirilmesine neden oldu.

Bunun pratik içinde aldığı biçim, tüketim sektörünün işgali, daha açık bir deyişle, halkın büyük ölçüde özverisine dayanan bir kalkınma modeliydi. Üretici güçlerin niteliği, yoğunlaşmış bir sanayileşmeyi, yani yüksek teknolojiye dayalı sanayileşmeyi değil (intansif gelişme); yaygın sanayileşmeyi, yani halkın özverisine dayanan, emeğin büyük ölçekli kullanımına ve giderek daha çok işgücüne ihtiyaç duyan sanayileşme çabasını (extansif gelişme) ancak mümkün kılıyordu.

Her ülkede değişik bir süreç izleyen devrimci coşkunun durulmasıyla, halkın günlük yaşama ilişkin ekonomik talepleri de ağırlık kazandı. Halkın politikaya ilgisinin sürekli kılındığı da söylenemezdi; çünkü bunu sağlayacak temel şey başarılamamış, halk yönetime ortak edilememişti. Dolayısıyla sağlıklı bir kültür politikası ve yeni sosyalist insan yaratma sorununun gerçek bir çözümü de mümkün olmuyordu.

Böylece, sonuçları 1980'li yıllarda ortaya çıkan sorunlar öne çıktı. Halkın günlük sorunlarını çözmekle, ekonomik sorunlarını çözmek anlamında yeterlilik yoktu. Kalkınma temelde başarılmış, ancak halkın bir refah toplumuna uygun hayat standartına ulaşması, tam olarak başarılamamıştı. Oysa emperyalizmle çatışma, yalnızca sosyalizmin kazanımlarının ve dünya halklarının savunulması değil, asıl olarak sosyalist toplumsal ilişkilerin ve onun ürünü olarak sosyalist refahın, kapitalizmle, onun olanaklarıyla çatışmasıdır. Bu çatışmada üstünlük elde edilmedikçe, ideolojik, kültürel ve ahlaki bir erozyonun koşulları her zaman vardır ve komünizme bu sorun aşılmadıkça ulaşılamaz.

Sosyalist sistem ülkelerinin yöneticileri, izlenen politikaların ve genel bilançonun çıkardığı bir sonuç olarak, sorunun bu niteliğine, determinist ve ekonomist bir temelde bakmışlardır. SSCB'nde sosyalizmin inşası ve komünizme ulaşma hedefleri, her zaman ekonomik gelişmeyi, daha doğrusu üretici güçlerin gelişmesini temel almış, sorunun ideolojik boyutları yeterince değerlendirilememiş, beş yıllık kalkınma planlarına olmasa da, sosyalizmin sahip olduğu toplumsal içeriğe, yani sistem olarak kapitalizmi aşma planına ulaşılamamıştır.

Kapitalizmin, hayatın her alanında geçilmesini bütünüyle SSCB ekonomisine bağlamak doğru olmaz. Ancak, bugün sosyalizmin yıkılmış olmasının başlıca nedenlerini, sosyalist planlamanın zorunlu olarak dayandığı gelişme eksenine bağlamak da açıklayıcı olmaz. SBKP, ekonomist niteliğiyle olumsuzlukların başlıca sorumlusudur. Tarihsel zorunlulukların sonucu olarak, teoriden hareketle olaylara yön verme, teorik ilke ve yöntemleri bu bağlamda sürekli kılma

gerekliliğinin yerine; teoriyi, olayların gidişine büyük ölçüde bağımlı kılma ve pragmatik bir niteliğe büründürme tavrının başlıca örneğidir.

Bir topluma, sosyalist ekonomik işleyiş temelde hakim olsa bile, gelir eşitsizliği, karaborsa, rüşvet, fuhuş ve alkolizm en yetkili ağızlardan, yaygın toplumsal hastalıklar olarak doğrulanıyorsa, o ülkede sosyalizmin inşasının tamamlandığından sözedilemez. Komünizme ulaşmaktan, sosyalist bir yaşama biçiminden, yani sosyalist insanın yaratılmasından hiç söz edilemez. Genel ekonomik performans ve emek üretkenliğinin, emperyalist metropollerin çok gerilerinde kaldığı koşullarda ise, komünizm hiç bir zaman yakalanamaz. Ancak komünizmi karşılayan ilişkiler vardır ve bunlar da görüngü olmayı aşamazlar.

Bu durumda sorunların niteliği giderek sönmek yerine güçlenecek ve böylece toplumsal üretim sürecinin üstünde yer tutmak, ekonomik artıktan önemli bir payı alıkoyan bir kastlaşmayı temel almak gibi bir eğilim, devlette her zaman var olacaktır. Parti'nin görevi, devletin işlevini üstlenmek değil, toplumun örgütlü öncü müfrezesi olarak, bu eğilimle mücadele etmek ve bu eğilimin ürünü olan yanlarından arınarak, dinamik bir güç olarak üzerine düşeni yapmaktır.

Devlet, önceden yapılan kurgularla ve planlarla değil, ekonomik, toplumsal ve siyasal süreçlerin böyle bir örgütlenmeyi gereksiz kılması, bir fazlalık haline getirmesiyle söner.

Eski Reel Sosyalist ülkelerin birçoğunun er ya da geç, sosyalist piyasa ekonomisi kavramına yönelmelerini rastlantıyla açıklayamayız. Olay, üretici güçlerin gelişmesine rağmen, yaşama düzeyinin yeterince yükseltilememesinin bir sonucudur. Bu başarılamayınca, yozlaşma ve kapitalist sistemden farklı biçim ve nedenlere dayansa da yabancılaşma yaygınlaşmakta, ekonomik verimlilik düşmekte ve bu kez üretici güçlerin gelişmesi durmaktadır.

Reel Sosyalist ülkelerde yıllarca, emek üretkenliğini arttırma adına, maddi ve manevi teşvik yöntemleri kullanılmış, prim, emek kahramanlığı vb. uygulamalar yaygınlık kazanmış, yarışma ve rekabet savunularak teorileştirilmiştir. Bu, belki yanlış değil; ama şu gerçek görülürse: Maddi ve manevi teşvik, son çözümlemede ancak bireysel bir çıkış yolu olabilir ve toplumsal dinamizmi yoğunlaştırma bağlamında ciddi bir rol oynadığından söz edilemez. Bu işlev, sınırlı bir düzeydedir. Çözüm, toplumun bir bütün olarak refah düzeyine ulaşabilmesinden, bu yolda bütünlüklü ve uyumlu bir gelişmeden geçer.

Zorunluluk, belli bir noktadan sonra açıklayıcı olmaktan çıkar ve giderek engelleyici bir işlev görür. Çünkü bu açıklama yolu, yanlış bir teorileşmeyi, dolayısıyla yanlış çözümlere kaynaklık etmek gibi bir tehlikeyi içerir. Örneğin, SSCB'nde yıllarca tüketim sektörü ihmal edilmiş, uzay teknolojisinde önde giden bir ülke, tüketim ve ara malları sanayisinde, birçok yeni sömürgenin fason mallarının gerisinde bir kalitede kalabilmiştir. Bu elbette asıl olarak üretici güçleri geliştirme zorunluluğunun bir sonucudur. Ama emek üretkenliğini ve tüketime yönelik talebi düşük tutmak gibi kaygılar da önemli olmuş ve süreç içinde asıl neden haline gelmişlerdir.

Bu türden olguların ortaya çıkardığı sonuç, başta SSCB olmak üzere, sosyalist ülkelerin birçoğunun, belli bir aşamadan sonra başlangıçtaki yüksek gelişme temposunu yitirmeleri ve giderek hantal bir niteliğin ağır basmasıdır. Sorunun kökeninde yatan neden ise, topluma dinamizm kazandıracak olguları güçlendirememektir.

Bilindiği gibi, sosyalizm öncesi toplumlara dinamizm kazandıran temel neden, aynı zamanda eşitsizliğin de başlıca nedeni olan özel mülkiyettir. Sosyalizmin buna karşı alternatifi, çoğunluğun azınlık üzerindeki egemenliğine dayanan bir sistem olmasıdır. Bu niteliğin sosyalizmi dinamik kılacağı ve planlı ekonominin sağladığı avantajla sosyalist sistemin kapitalist sistemi geride bırakacağı düşünülmüştür.

Ancak, sosyalist sistem ülkeleri, halkı yönetime ortak etmek gibi, sosyalizmin temel bir ilkesine ciddi zararlar vererek ve ezilenlerin hakimiyeti yerine, yönetimi onlar adına üstlenenlerin hakimiyetini engelleyemeyince, toplumun üretim sürecine yabancılaşması ve dolayısıyla da, gelişme dinamiklerinin zayıflaması gibi bir sonuç doğmuştur.

Öte yandan, sosyalizmin sistem olarak, insanlarını refah toplumunun üyeleri yapabilmekte emperyalist metropollerin gerisinde kalması, hantallığın ve durgunluğun diğer önemli nedeni olmuştur. Sonuçta, devrimi izleyen sosyalist inşa ve üretici güçleri geliştirme sürecinin baş döndürücü gelişme temposu ve dinamizmi, sosyalist sistemin çökmesi, temelden sorgulanması sürecini ve sorunların masaya yatırılmasını engelleyememiştir.

Stalin'in 1936'da ilan ettiği sosyalist inşanın tamamlandığı iddiası, birçok yanılgının ve izleyen yıllardaki teorik formülasyonların, bunlara bağlı pratiklerin nedenini oluşturmuştur. Ne var ki, SBKP yöneticileri, bu düzeyde bir hesaplaşmayı hiçbir zaman yapmadılar. Çünkü bu tip bir sorgulama herşeyden önce, parti bürokrasisinin kökenleri üzerine, onu besleyen ve ayakta tutan nedenler üzerine bir sorgulama anlamına gelecekti.

Böyle bir süreci, sonuçlarıyla ve yürütülüş biçimiyle, olumsuzlukları sınırlı tutarak Stalin'in hatasıyla açıklamak, çeşitli yanlışlıkları birbirinden yalıtarak ve çok yönlü etkilerini atlayarak ele almanın yanında hem daha zor, daha sancılı ve hem de bürokrasinin ayrıcalıklarının ortadan kalkması anlamına gelebilirdi.

Dolayısıyla sık sık gündeme gelen yenilenme ve reform girişimleri, geçmişin sağlam bir teşhisine dayanmadığından, hastalığı yanlış teşhis etmenin bir sonucu olarak, yanlış tedavi yollarına yönelecek ve sonuçta yenileme adına varılacak nokta, sosyalist ilke ve kurallar ölçüsünde geçmişin aşılması bir yana, bu geçmişin gerisine düşmek olacaktı.

SBKP 3. Programı ve Sonuçları

SBKP'nin ilk programı, RSDİP'in 2. Kongresinde (1903) kabul edilen programdı. Bu program daha çok "acil demokratik hedefleri" içermiş ve komünizmi partinin nihai amacı olarak ilan etmişti. Böylece RSDİP, dünyada proletarya diktatörlüğüne programında yer veren, Marks ve Engels'in bu arzularını yerine getiren ilk parti olma şerefini de kazanmıştı.

SBKP'nin ikinci programı ise, 1918'de toplanan 9. kongrede açıklandı. Bu program asıl olarak sosyalist toplumun inşa edilmesine ilişkin görevleri saptamıştı. Programda "Gotha Programının Eleştirisi" ve "Devlet ve İhtilal"de çizilen çerçeveye uygun olarak, kapitalizmden komünizmin üst aşamasına geçiş sürecinin devlet biçimi olarak proletarya diktatörlüğü öngörülmekteydi. 1959 yılında toplanan SBKP'nin 21. Kongresinde ise, SSCB'de komünizmin ilk aşamasının

tamamlandığı, resmen ilan edildi. Bu açıklama, Molotov ve Stalin'in daha önceki açıklamalarından oldukça farklı yanlar içeriyordu.

Stalin, komünizm aşamasına ulaşılmasını değil, sosyalizmin kesin üstünlüğünü dile getirmiş ve geriye dönüşün koşullarının ortadan kalktığı savından yola çıkmıştı. Ancak, soruna kazandırdığı yeni nitelik, Marx ve Lenin'in çizdikleri perspektiften bu düzeyden kopuşa, daha farklı yönelimlerin ortaya çıkmasına uygun bir zemin oluşturmuştur. Ve işte şimdi, komünizmin ilk aşamasının tamamlandığı söylenmekteydi. Aynı kongrede bir komisyon seçildi. Bu komisyonun görevi, toplumun içinde bulunduğu aşamayı tanımlamak ve yeni hedefler saptamaktı.

Komisyonun çalışmaları iki yıl sonra, 22. Kongre'de açıklandı. Ve onaylanarak, SBKP'nin 3. Programı olarak ilan edildi. 3. Program asıl olarak, Stalin'in emperyalizme rağmen komünizme ulaşılabileceği yaklaşımının bir uzantısıydı. Ve söz konusu perspektifin ekonomist ölçülere ağırlık verilerek programlaştırılmasıydı.

Stalin, emperyalist kuşatma altında tek ülkede bile komünizmi olanaklı görmüştü. Oysa şimdi sosyalizm daha avantajlı ve daha güçlüydü.

Emperyalistlerin çabaları, 2. Dünya savaşının sosyalizmin zaferine dönüşmesini engelleyememiş, savaştan güçlü bir sosyalist blok çıkmıştı. Sosyalizmin anayurdu, şimdi düşman ülkelerle değil, sosyalist ülkelerle çevrilmişti. Doğu Avrupa ve Çin ile, dünyanın üçte birini kapsayan, dev bir sosyalist blok kurulmuştu. Ve sosyalizm, dünyanın diğer yörelerinde de gündemin ilk sırasında, halkların kurtuluş bayrağı durumundaydı; hızlı ve dinamik bir gelişme vardı. Yani komünizm çok daha yakındı artık... Stalin'in devletli komünizm anlayışını oluştururken Marx, Engels ve Lenin'in öğretilerine dogmatik yaklaşmama adına oluşturduğu, teoriyi yenileme, gelişen olaylara uyarlama yaklaşımı, artık tam bir eklektizme dönüşmüş, ihtiyaç duyulan teorik temel, fazla zorlanmadan yaratılmıştı.

Program, kapitalizmden komünizmin üst aşamasına geçiş sürecini ikiye bölmekteydi. İlk aşama sosyalizm, ikinci aşama ise ileri bir sosyalizmdi. İlk aşamanın devlet biçimi proletarya diktatörlüğü olurken, ikinci aşamada bütün halkın devleti sözkonusu olmaktaydı. İlk aşama, kapitalizme geri dönüşün koşullarını ortadan kaldırmaya ve sınıflar arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaya hizmet etmişti. İkinci aşamada ise, komünizme geçişin koşulları olgunlaştırılacak ve sınıflararası ayrım ortadan kalktığı için, proletarya diktatörlüğü yerine, bütün halkın devleti geçerli olacaktı.

Bu, yalnızca burjuvazinin ortadan kalkması anlamına değil, aynı zamanda, proletarya, küçük burjuvazi ve köylülük arasındaki ayrımın da ortadan kalkması anlamına geliyordu. Böylelikle, parti de proletarya partisi olmaktan çıkıyor, bütün halkın partisi oluyordu.

Programla birlikte, SSCB'de komünizmin büyük ölçüde kuruluşu dönemine girilmişti. "Sosyalizmin komünizme kerteli dönüşmesi nesnel bir yasadır, Sovyetler sosyalist topluma daha önceki tüm gelişmesiyle hazırlanmıştır" (SBKP 3. Programı, Nikitin) deniyordu. Buna göre, 1961-1980 yıllarını kapsayan onar yıllık iki plan süresinde bütün halk için maddi ve kültürel mal bolluğu sağlanarak komünizmin maddi ve teknik temeli yaratılacak, Sovyet

toplumu, ihtiyaca göre bölüşüm ilkesinin uygulamasını başlatacak, tek bir komünist mülkiyete, bütün halkın mülkiyetine kademeli bir geçiş gerçekleşecekti. Komünist toplum SSCB'de 20 yılda esas olarak kurulmuş olacak ve bu iş ileri bir dönemde tamamlanacaktı.

Programda, "Toplumsal güçler; işçi sınıfı, kooperatiflerde toplanan köylülük, halktan gelme aydınlar ve ekonominin toplumsal biçimleri (sosyalist mülkiyetin iki biçimi üzerine kurulan işletmeler), Sovyetler Birliği ile öteki sosyalist ülkelerde aynı tip olduğuna göre; her birinin ulusal ve tarihsel özellikleri hesaba katılınca, komünizmin başlıca kuruluş yasaları, SSCB'de ve öteki sosyalist ülkelerde ortak olacaktır." (Nikitin,Ekonomi Politik) denilmekteydi. Yani, diğer sosyalist ülkelerin de, çoğunun ileri sosyalizm aşamasına ulaştıkları varsayılmaktaydı.

Örneğin programı hazırlayanlardan P. Nikitin şöyle diyor; "Sosyalist ülkeler, bugün, farklı gelişme evrelerinde bulunuyorlar. Sovyetler Birliği, komünizmin büyük ölçüde kuruluşu dönemine girmiştir. Öteki kardeş ülkeler sosyalizmin kuruluşunu esas olarak tamamladılar ya da tamamlamak üzereler. Dolayısıyla, dünya sosyalist sistemine giren bazı ülkelerde sosyalizmin gelişmesinin farklı bir düzeyi ile, eşitsiz bir derecesi ile karşı karşıya bulunuyoruz (...) Dünya sosyalist sistemi, oluşturan ülkelerin, bir tek ve aynı tarihsel çağın sınırları içinde komünizme az çok birlikte geçişine olanak verir." (Nikitin, Ekonomi Politik)

Açıkça anlaşılacağı üzere, 1961'den 1981'e uzanan komünizme kerteli geçiş, yalnızca SSCB'ni değil, diğer Doğu Avrupa ülkelerini de içeriyordu. Nitekim 3. Program'dan sonra bu ülkeler de çeşitli aralıklarla kendilerini "ileri sosyalist" ilan ettiler. Örneğin, ileri sosyalizm kavramı, SSCB'de 1967'de resmen kullanılmadan önce, Çekoslovakya'da 1960'da, Macaristan'da 1961'de, D.Almanya'da 1967'de literatüre girdi.

Program, komünizmin maddi temelini ise şöyle açıklıyordu: "Ülkenin toptan elektriklendirilmesi ve bundan (buradan) hareket edersek, tüm ulusal ekonomi dallarında tekniğin, teknolojinin ve toplumsal üretim örgütlenmesinin yetkinleştirilmesi, imalat yöntemlerinin toptan mekanikleşmesi, yöntemlerin daima daha ileri otomasyonu, kimyanın ulusal ekonomiye geniş şekilde uygulanması; ekonomik verimliliği yüksek yeni sanayilerde, yeni enerji ve malzeme tiplerinin azami gelişmesi; doğal, maddi ve emek-gücü halindeki kaynakların azami ve rasyonel kullanılması; bilimin ve üretimin hızlı bilimsel ve teknik ilerleme tempolarının organik bağdaşıklığı (association); emekçilerin kültürel ve teknik düzeyinin yükselmesi; emek üretkenliği bakımından kendileri kapitalist ülkeler üzerinde hatırı sayılır bir üstünlük, ki bu da komünist rejimin zaferinin önemli bir koşuludur."

Daha sonraları, bunu sağlamanın bir aracı olarak bilimsel ve teknik devrim kavramı yaygın biçimde kullanıldı. 2. Dünya Savaşı'nın ardından dünya çapında gündeme gelen dev atılımların, bilimsel ve teknolojik düzeylerde büyük bir dönüşümü, bir devrimi içerdiği gerçektir. SBKP ise, bu kavramdan yola çıkarak, sözkonusu devrimin sosyalizmi ilerletici, komünizme ulaşma hedefini hızlandırıcı işlevini, yoğun biçimde vurgulamaktaydı:

"Parti, komünist toplumun kurulmasında, bilimin rolünün sürekli artmasına geniş çaplı katkıda bulunacaktır, üretici güçlerin gelişmesine yeni olanaklar getiren araştırmaları özendirecek, en yeni bilimsel ve teknik gerçekleştirimlerin geniş ve hızlı bir şekilde uygulanmasına, doğrudan doğruya üretim için yapılanlar da dahil olmak üzere, deney çalışmalarında kesin bir iyileşme,

örnek ve bilimsel ve teknik iletişim örgütü, yerli ve yabancı öncü deneyim için araştırma ve yayma sistemi elde etmeye çalışacaktır."

Perestroika'nın beyni olarak kabul edilen A. Aganbegyan, partinin bu görevi nasıl yerine getirdiğini şöyle açıklıyor: "İlk Sputnik fırlatıldığında, ABD'de bir komisyon Sovyet gelişiminin nedenlerini inceledi ve gizin, okul düzeyinde Sovyet eğitiminde yattığına karar verdi. O zaman ABD'de SSCB'deki % 10 oranına karşılık, ulusal gelirin %4'ü eğitime harcanmaktaydı. 1985'e gelindiğinde ABD'nin eğitim harcaması %11'e çıktı. SSCB'de ise %7'ye düştü, çağdaş yaşamın getirdiklerinin çok daha altına. Okulların donanımı kötü, öğretmenlerin maaşları düşük ve nitelikleri yetersizdi."

Komünizmin maddi temelinin kurulması ne getirecekti? Nikitin şöyle cevaplıyor bunu:

"Komünizmin maddi temelinin kurulması, şu önemli sorunların çözümüne olanak verecektir;

Birincisi, üretici güçlerin görülmedik bir gücünü yaratmak ve nüfus başına üretim bakımından dünyada ilk sırayı almak;

İkincisi, daha yüksek emek üretkenliğini sağlamak, Sovyetleri en yetkin teknikle donatmak, çalışmayı bir mutluluk, esin kaynağı haline getirmek.

Üçüncüsü, Sovyetlerin bütün ihtiyaçlarını sağlamak üzere, maddi mal üretimini geliştirmek, bütün halka daha yüksek yaşam düzeyi sağlamak, ihtiyaçlara göre bölüşüme geçiş koşullarını yaratmak;

Dördüncüsü, sosyalist üretim ilişkilerini kerte kerte komünist üretim ilişkilerine dönüştürmek, sınıfsız toplumu yaratmak, kent ile kır arasındaki, kafa ile kol emeği arasındaki başlıca farkları ortadan kaldırmak;

Beşincisi, kapitalizmle yapılan ekonomik yarışmayı kazanmak, ülkenin savunmasını SSCB'ne, tüm sosyalist kampa saldırmaya kalkışan her saldırganı ezmeye olanak verecek bir düzeyde tutmak."

Ne varki; bilinen bütün belgelerin, incelemelerin ortaya çıkardığı bir sonuç olarak, bu amaç ve beklentilerin hiç birine ulaşılamamıştır. Durumu yalnızca koşulların zorlayıcılığıyla açıklayamayız. Bu, ancak sosyalist inşa sürecini açıklamakta kullanılabilir. Ama ileri kapitalist ülkelerle sosyalist ülkeler arasındaki fark, 1950'lere oranla daha da açılmışsa, ortada ciddi bir sorun var demektir.

Emek üretkenliği bağlamında, dünyada ilk sırayı almak bir yana, sosyalist ülkeler, Asya, Latin Amerika ve Afrika'nın aşağı çektiği dünya ortalamasının bile gerisinde kalmaktadır. ABD ile SSCB arasındaki fark ise bir uçuruma dönüşmüştür.

"Çalışmanın bir esin, bir mutluluk kaynağına dönüşmesi" amacının ulaştığı sonucu açığa çıkaran şu sözlerin sahibi ise, Perestroika'nın önderlerinden T. Zaslavskaya'dır:

"Sosyolojik incelemeler, hem kentte hem de kırda, bütün işçilerin ancak beşte birinin tam kapasitede çalıştıklarını gösteriyor. Geri kalanı, yapabileceklerinden daha azını yaptıklarına,

koşullar izin verdiğinde daha çoğunu yapabileceklerine inanıyor. Bugüne kadarki yönetim sistemi, birçok durumda kendiliğinden etkenlerin uyandıracağı etkiye ayak uyduramıyor, toplumsal ekonomik gelişme de daha dengesiz hale geliyor. Bu gibi sonuçlar istenmiyorsa, bir takım işçilerin en önemli toplumsal değerlerden uzaklaşmalarının üstesinden gelmemiz, bireysel çıkarları, grup çıkarlarını ve toplumsal çıkarları bir bütün içinde birleştirmemiz gerekiyor. Sosyal toplumda, buna ulaşmanın başlıca yolu, ekonomik yönetimle ve toplumsal politikayla olur."

SBKP 3. Programında; "Komünizme geçiş, komünist bilince sahip, pek bilgili, kol emeğine olduğu kadar kafa emeğine de yatkın, toplumsal ve sosyal yaşamın çeşitli alanlarında, bilim ve kültür alanında çalışması üstün olan insanların eğitimini ve yetiştirilmesini gerektirir" deniliyordu. 1981'e gelindiğinde bu sorun çözümlenmiş olunacak ki, "komünizmin yetkin aşamasının" kuralları işlemeye başlayacaktı. 1981'den sekiz yıl sonra 1989 Ekimi'nde, Aganbegyan, sosyalist insanın ne düzeyde yaratıldığını açığa çıkaran bir örnek verdi:

"Diğer bir hata, anti-alkol kampanyası sırasında yapıldı. 1986'nın sonunda votka fiyatlarını iki misli arttırdık, hiç bir gerekçe göstermeden, hiç bir hazırlık yapmadan. Karar, akademisyen ve uzmanlara danışılmadan alındı. Bu kararın sonucu olarak votka satışları yarı yarıya düştü. Ancak alkol tüketimi azalmadı. Çünkü insanlar kendi votkalarını kendileri yapmaya başladılar. Biz buna Samağon diyoruz. Evde alkol üretiminin hammaddesi şekerdi, bu yüzden kişi başına yılda 40 Kg. olan şeker tüketimi, 48 Kg'a çıktı. Ülkede şeker kıtlığı başladı. Ve ne oldu? Şeker ithalatına başlandı. İnsanlar ellerindeki para fazlasıyla şeker alıp bundan alkol yaparak içki içiyorlar."

Bir de şu sözlere bakalım: "Aşırı sağın çekim merkezi VOOPIK'la birlikte Novosibirsk; Moskova ve Leningrad'da şubeler kuran (Pamyat) Bellek ve Rodina (Anayurt) klüpleri oldu. Onların önderleri, Yahudi karşıtı ve anti-demokratik görüşlerini gizlemiyorlardı. Güçlü bir devleti, eski imparatorluğun gerçek ruhunun canlanmasını düşlemektedirler. Yetkililerin, 1985-1986 yıllarında başlattıkları sarhoşlara karşı kampanya sürecince oluşmuş, çeşitli içki aleyhtarlığı kulüplerinde tutunmuşlardı. Moskova çevresindeki bölgede "Lyüberler" diye bilinen yarı kendiliğinden bir hareket başgöstermiştir. Programları şaşırtıcı derecede basittir: Moskovalıları, yabancı elbise giyen herkesi dövmek, "metalcileri" kovmak ve hippilerin saçını kesmek. (...) 1986 sonunda kamu savcılığı bürosu, Lyüberlerin yaptığını soruşturmaya başladı. Ne varki soruşturma bitirilemedi.(...) Oldukça açık biçimde belirli güçler, kamuoyunu bu tehdide karşı seferber etmekle hiç ilgili değillerdi. Açık olan başka birşey daha vardı. Lyuberlerin isimsiz ve nüfuzlu koruyucularının Gorbaçov'un muhalifleriyle bir ve aynı kişiler olması."

Örnekler çoğaltılabilir, ama bu kadarı fazlasıyla yeterli. SBKP'ne göre 1961'den 1981'e kadar geçen zaman içinde, emperyalizm yakalanacak ve her alanda geçilecek, komünizmin yetkin aşaması başlayacaktır. SSCB, D.Almanya, Polonya, Çekoslovakya, Romanya, Macaristan ve Bulgaristan, bu kategoride değerlendirilmektedir.

Yanlış saptama ve amaçlar, bununla bitmedi; 1981 yılında, SBKP 11. Kongresinde ileri sosyalist toplumun kurulduğu ilan edildi. Böylelikle sosyalizmin artık emperyalist kapitalist sistemi geride bıraktığı anlatılmaktaydı. Çünkü 3. Program'a göre, 1961-71 sürecinde kapitalizm yakalanacak ve geçilecek, izleyen on yılda ise, bütün halkı kapsayacak maddi ve

kültürel bolluk dönemi başlayacaktı. Ama, 1971-75 döneminde de amaçlara ulaşılamayınca, bu kez 1976 yılında "ileri sosyalist topluma doğru güçlü ilerlemeden" söz eden bir söylem belinlendi. Nihayet 1977 yılında, SSCB Anayası'na, "ileri sosyalist toplumun kurulduğu" yazıldı. Komünizm başlamıştı...

Doğu Avrupa ülkeleri de bu plan ve programa, bu söyleme uygun olarak davranmaktaydı. Brejnev şöyle diyordu:

"SBKP'nin program ve amaçlarının gerçekleştirilmesi için alınan yol ve zamanlama düzeltilmiş, somutlaştırılmış ve uzun bir tarihsel dönem için strateji ve taktikleri tamamlanmıştır."

Zamanla teori ve pratik arasındaki uçurum, SBKP önderliğini de ihtiyatlı olmaya zorladı:

"Ülkenin komünizm aşamasına yakınlığı konusundaki olası abartmalardan kaçınılması yolunda uyarıda bulunduk." diyordu Andropov.

Gerçeğin itirafı içinse, Gorbaçov'un önderliği üstlenmesi beklenecekti.

"3. Parti Programı'nın kabulünden bu yana geçen çeyrek yüzyılda pek çok şey değişmiştir. Yepyeni bir tarihsel deneyim biriktirilmiştir. Tezlerin ve çıkarılan sonuçların hepsi doğrulanmıştır. Komünizmi tam olarak kurmanın görevleri, doğrudan doğruya pratik çalışmalar düzeyine aktarma zamanının gelmediği ortaya çıkmıştır. Bir dizi somut sorunun çözüme kavuşturulması süreci ile ilgili olarak tahmin yanlışları yapılmıştır."

Buna rağmen, Gorbaçov, SSCB'de sosyalist inşanın tamamlandığı, geriye dönüş koşullarının ortadan kalktığı ve ülkenin ileri bir sosyalist toplum olduğu iddialarını görmemekte, ya da komünizme geçişin kendi programı ile mümkün olacağını söylemektedir. Perestroika'nın ideolojik çerçevesini incelersek, bu program ve teorik temelin komünizmle ne kadar ilgili olup olmadığını göreceğiz. Ancak öncelikle, Perestroika'yı "son çare" yapan nedenleri gözden geçirmemiz ve sistemin baş çelişkisini tespit etmemiz gerekli.

Toparlayacak olursak, resmi açıklamalara göre, SSCB'de 1917'den 1950'ye kadar geçen süre, tek ülkede sosyalizmin kuruluş aşamasıdır. Bu tarihte Stalin, sosyalizmin inşasının tamamlandığını açıkladı. 1936'dan 1961'e kadar geçen süre, ileri sosyalist toplumu oluşturma aşamasıdır. 1961'den sonra ise, ileri sosyalizm aşaması sözkonusudur. 1977'de bu resmen ilan edilmiş ve anayasaya alınmıştır. Ayrıca 1961'den 1981'e kadar geçen sürede komünizme geçileceği öngörülmüş, bu planın tutmadığı ise, ancak 1987'de açıklanmıştır.

Bu açıklamalara temelde ekonomik indirgemeci ölçüler hakim olduğundan, hiçbiri, gerçeği yansıtmamıştır. Sosyalist inşa, ekonomik, siyasi, entellektüel ve etik süreçlerde tam bir hakimiyeti gerekli kılar. Dünyada emperyalist kapitalist sistem yaşarken de bu olanak dahilindedir. Ama emperyalizm karşısında mutlak bir üstünlüğü gerekli kılar. Bu da emperyalizmin zaten büyük ölçüde etkisizleştiği anlamına gelir.

Böyle bir olasılığı teorik düzeyde olanaklı kılan neden, bütün insanlığı tehdit eden nükleer silahlanmadır. Emperyalizm, nükleer silahlanmayı kendisi için bir çeşit emniyet sübobuna ve varlığına yönelik tehditlere karşı dünya halklarının tepesinde sallanan bir demokles kılıcına

dönüştürmüştür. Ancak emperyalizmin varlığı henüz yalnızca nükleer silahlanmayla korunmaktan çok uzaktır. Bu değişmedikçe, gerçekleşmiş olan ve gerçekleşebilecek olan geriye dönüş sorunlarının sağlıklı bir çözümü olanaksız kalır. Çünkü sorunun temelinde yatan neden, yani yeni tip insanın yaratılması olanaksızlaşır.

Reel Sosyalist ülkeler, çöküş günlerine kadar, ekonomik ölçüleri, üstelik dünyanın diğer bölümünü bu ölçülerin ötesinde tutarak, gelişmenin göstergesi olarak kullandılar. Kendi içinde bir gelişme, elbette saptanmaktaydı. Ancak değil ileri sosyalizmin, sosyalizmin anlamı bu olamazdı. Bu, reel sosyalizmdi...

Ekonomist ölçüleri kullanırsak, dünyanın hiçbir yerinde, insanların 1917'den daha geri bir yaşama düzeyine sahip oldukları söylenemez. Örneğin Marks'ın "Kapital"de uzun uzun betimlediği işçi sınıfı görüntüleri, bugün ileri kapitalist ülkelerin hiçbirinde yoktur. Ekonomist ölçülerle bir gelişme, yaşama düzeyi bağlamında bir ilerleme elbette vardır. Ama bu reel bir gelişme anlamına gelmez. Çünkü sistemin temel işleyişi değişmemiş, artı-değer sömürüsü ortadan kalkmamıştır. Tersine daha büyük ölçekli ve daha yoğun bir sömürü vardır.

Sosyalizmin üstünlüğü başlangıçta, yaşam düzeyi bağlamında, ekonomik ölçüler bağlamında daha ileri olmasından kaynaklanmaz. Bu üstünlüğün dayandığı temel, daha ileri işleyiş yasalarına sahip olması, üretim sürecine hakim olan anarşinin yerine planı koyması, eşitsiz bölüşmenin yerine daha adil bir bölüşmeyi esas almasıdır. Ama çağdaş sosyalist gelişmenin, üretici güçleri görece geri ülkeleri başlangıç alması, bu üstünlüğün teorik düzeyde kalmasını getirmiş, sorunun gerçeklik kazanması süreç içinde çözüm beklemiştir.

Bu süreç tamamlanmadıkça, sosyalizmin teorik üstünlüğü toplumsal pratik içinde gerçeklik kazanmadıkça, geriye dönüş her zaman mümkündür. Yani sosyalizmin teorik planda var olan üstünlüğü, ekonomik, siyasal, entellektüel, estetik ve etik düzeylerde gerçeklik kazanmadıkça, sosyalist inşanın tamamlanmasından söz edilemez.

Sosyalist inşa değerlendirilirken kullanılan ölçütlerin niteliği ise, daha başkaydı. Özel mülkiyetin kaldırılması, kollektivizasyon ve sanayileşme programlarında hedeflere ulaşılması ve bu sorunların en temelde çözümü, geriye dönüşün koşullarının ortadan kalktığını ilan etmeye yetmişti. Ekonomi politiğin asıl konusunun üretim değil, üretim sürecinde insanlar arası ilişkiler ve eğitimin toplumsal yapısı olduğu gerçeğine ters düşen ölçülerdi bunlar. Sosyalist kültür sorunu atlanıyor, sosyalist yaşama biçimi ve yeni insan olguları ölçü olmaktan çıkıyordu.

Bugün varılan sonuçtan hareketle rahatlıkla söyleyebiliyoruz ki, geriye dönüş koşullarının ortadan kalktığını ve komünizmin üst aşamasına ulaşıldığını iddia eden yaklaşımlara, ekonomizm damgasını vurdu. Bu niteliğin sonucu olarak da, proletarya diktatörlüğünün varlık nedenlerini yitirdiği düşünüldü. "İhtiyaca göre dağıtım" ilkesine uygun ilişkiler örgütlenmeden, ileri sosyalist bir nitelikten söz edildi. Gelir eşitsizliği sistemin baş çelişkisiyken, sınıfların kalktığı var sayılıyor, proletarya diktatörlüğünün yerine "bütün halkın devleti" ve proletarya partisinin yerine "bütün halkın partisi" konuyordu. Diğer yanlışlıklara koşut giden ve yanlış programlara, yanlış çıkarımlara kaynaklık eden tezlerdi bunlar ve sonuçları da ağır oldu.

1981 yılında komünizme ulaşılacağı varsayılan ülkelerden SSCB, yerkürenin bütün halkları için de ağır ve acı bir yıkım, geriye dönüş yaşamıştır.

Ekonomik ve siyasal sorunlar bir yana, ülkenin en büyük sorununun ulusal sorun olduğu, ve bu yakıcı sorunda SSCB sürecinde gerçek bir ilerlemenin sağlanamadığı anlaşılmış durumda. Ulusal sorunun çözümü, demokratik devrimin konusunu oluşturur. Sosyalist devrimin üzerinden 70 yılı aşkın bir sürecin geçtiği bir ülkede, bu sorun yıkıcı sonuçlar yaratabilecek düzeyini korumuşsa, durumu hiç bir biçimde "zorunluluk" türünden açıklamalarla tanımlayamayız. Tümüyle sosyalist inşa süreci boyunca işlenen bir hata vardır ortada. Yani sorunun çözümü daha baştan bir dizi yanlışı içermiş, süreç içinde de bu yanlışların aşılması bir yana, ortaya kocaman bir patlama çıkmıştır.

Polonya, Macaristan, Bulgaristan, Doğu Almanya, Çekoslavakya ve Romanya'da da özgün süreçler yaşandı. Romanya'da Çavuşesku, yıkım sürecine ciddi bir direniş gösterdi ve bu direnişinin bedelini, pespaye bir CIA darbesinde infaz edilerek canıyla ödedi. Ardından, başta güzelim Romen kızlarının etleri olmak üzere, tüm Romanya başdördürücü bir satışa çıkarıldı. İç dinamizmleriyle değil, Emperyalistler arası 2. Paylaşım Savaşı'nın rüzgarıyla sosyalizme yönelen bu ülkelerin sosyalizm pratikleri de kuşkusuz ciddi bir tartışmanın konusudur. Ama ekonomist ölçülerin değil, Leninist ölçülerin kullanılması halinde, en azından Doğu Almanya ve Çekoslovakya ayakta kalabilma potansiyeline çok daha fazla sahiptiler.

Çünkü bu iki örneğin, ekonomist ölçülerde ciddi görünen sorunları yoktu. Sistemin en ileri ülkeleriydiler. Ama ekonomik başarılarla sorunların bitmeyeceği, dahası, ekonomik gelişmişliğin sağlam bir ölçü olmadığı açıkça görülmektedir. Onbinlerce insan Doğu Almanya'dan kaçtı ve Doğu Almanya'ın yıkımı, emperyalizmin görkemli ve isterik bir gösterisine dönüştü.

Bu sonuca nasıl varıldı? "İleri sosyalist" ülkeleri, bir sarsıntıya, bir çıkmaza, bir yıkıma sokan nedenler nereden kaynaklanıyordu? Bu sonuç, bir bütün olarak çağdaş sosyalist pratiğin bir sonucudur ve kökenleri Stalin sonrasına değil, Stalin'in yöneticiliğini yaptığı sürecin öne çıkardığı uygulama ve kurumların süreklilik kazanmasına dayanır.

Bugünün olumsuzlukları, kuşkusuz Stalin'in eseri olamaz. Ama oluşan yanlış uygulamalar, daha yanlış uygulamaları, bu temelde kural ve gelenekleri getirmiş, birbirini tamamlayan olumsuzluklar, giderek süreci belirlemeye başlamış ve sonuçta sistemi, tarihin en büyük yıkımıyla karşı karşıya bırakmıştır.

Ama çok iyi bilinmelidir ki, yıkılan, çöken, sosyalizm değil, reel sosyalizmdir ve yenilen sosyalizm değil, sosyalizm adına yapılan hatalardır. Sosyalizm yaşamaktadır ve mutlak zaferi, kaçınılmazdır!.

Glasnost

Glasnost, literatürümüze Perestroika'dan daha önce girmiştir. Glastnost, 'sorunların ve çözüm yollarının açıkça tartışılması' ve bu temelde "sosyalist demokrasi"nin geliştirilmesi olarak öne sürülmüş, ilk aşamada da, genelde büyük bir sempati ile karşılanmıştır.

72Ancak sürecin ilerlemesi ve tezlerin yaşam içindeki yansımalarının belirginleşmesiyle birlikte, sorunun yalnızca bu çerçevede kalmadığı görüldü.

Sözkonusu olan, yüzeysel bir açıklık gösterisi ya da tezlerde ifade edildiği gibi, sosyalizmin uygulama hatalarının düzeltileceği bir sürecin kapılarının aralanması değildi. Sözkonusu olan, köklü bir dönüşümün, bir yeniden yapılanmanın tamamlayıcı unsuru olarak öne sürülen bir 'açıklıktı'...

Reel sosyalizmin, kapitalizme açılmasıydı.

Giderek içinde Glasnost, Perestroika sürecinin siyasal düzeyde yürürlüğe soktuğu uygulamalarla ve bu doğrultudaki çeşitli sonuçlarla özdeşleşen bir terime dönüşmeye başladı.

Gorbaçov, bir dönüm noktası olan 19. Konferans'ta şöyle diyordu:

"Geniş ölçekli bir süreç başlattık, radikal bir ekonomik reform yapıyoruz. Şimdi de, siyasal sistemin reformu gündemde. Buraya, Perestroika'nın kendi gelişiminin bir sonucu olarak vardık, iç mantığın bir sonucu olarak vardık. Bizim için açıkça yaşamsal bir gerekliliktir bu. Neden? İşlerin geçmişte nasıl olduğunu bir çok insan hatırlar, daha genç olanlar da bilmek zorunda. Savaş sonrası dönemde bir çok temelli, sosyo-politik reform girişimine tanık olduk.

1953 Eylül Plenumu, kırların gelişmesine büyük bir itilim kazandırmıştı. Ama 1958'e gelindiğinde, herşey yeniden batağa batmıştı. Aynı şey, 1965'te başlatılan reform için de geçerliydi. Bu sürecin, bizim şimdi ekonomik reformlarımızda öngördüklerimizle aynı şeyleri ele aldığını hatırlatabilirim yoldaşlar. Gerçekte reformun bir çok sonucundan faydalanıyoruz. Öyle ise aksama nerede idi? Bütün o geçmiş çabalar, toplum yönetiminde idari yöntemleri benimseyen siyasal sisteme takıldı kaldı. Bana iyi kulak verin: Eğer siyasal sistemimizi gerektiği gibi biçimlendiremezsek, bütün girişimlerimiz, bütün dev tasarımlarımız, düpedüz tökezleyecektir." (Gorbaçov, Rapor)

Bu sözler, Perestroika sürecinin gündeme getirdiği siyasal düzenlemelerin kökeninde yatan mantığı yeterince açıklamaktadır. Olay, salt bu biçimiyle, kuşkusuz doğrudur.

Gerçek bir dönüşüm ve ilerleme, yalnızca ekonomik düzenlemeler bağlamında ele alınırsa, sorunun siyasal, toplumsal ve ideolojik etkileri ve ihtiyaçları atlanırsa, ortaya uzun vadeli sonuçlar bağlamında, ancak sakıncalı ve zararlı uygulamalar çıkar. Sosyalizmin çağımız boyunca yaşadıkları, bu tezin defalarca kanıtlanmasını içermiştir.

Ne var ki; sorun yalnızca bu teorik çerçevenin belirlenmesi ile sınırlanamaz. Önemli olan, bu çerçevenin içinin nasıl doldurulacağıdır.

Gördük ki; Perestroika, ekonomik düzeyde ancak geçici bir canlanma sağlamış fakat orta vadede, sosyalist sistemde gerileme anlamına gelecek, daha da ötesi, sistemi çökertme anlamına gelecek bir uygulamalar zincirini ifade etmiştir.

Dönemin siyasal, toplumsal ve entellektüel düzenlemeleri de, bu yeni çerçeveye uygun biçimde geliştirilmiştir. Daha doğrusu, bütün bu sonuçlar amaç olarak saptanmıştır ve baştan itibaren, proletarya demokrasisi normlarından, yönelimler bağlamında da uzak bir tablo, hızla çizilmeye

başlanmıştır. Bu gerçekliğin ayırdında olmak ve onu bu biçimde tanımlamak için daha fazla neden gerekmemektedir.

Sözkonusu süreçte ekonomik yeniden yapılanmaya koşut olarak gündeme getirilen, sosyalizmin temel prensiplerinden yararlanılarak formüle edilen, özünde emperyalizmin reel sosyalizmi çökertme programının parçaları olan 'sanal' düzenlemeleri şöyle sıralayabiliriz:

* Sosyalist ekonomiye gerçeklik kazandırmanın temel aracı olarak, işçi öz yönetimi ilkesinin yürürlüğe konulması amaçlanmıştır.

- Ülke içinde serbest bir tartışma ortamı yaratılmış; basın, sanat ve bilim alanlarında daha fazla özgürlük ve bu kesimlerin örgütlenmeleri üzerindeki engeller azaltılmıştır.
- Bu sürece uygun idari reformlar başlatılmıştır. Parti içi demokrasinin geliştirilmesi ve Sovyetlerin güçlendirilmesi, bunun başında gelmektedir.

Bütün bu gelişmelerin ihtiyaç duyduğu ideolojik temel olarak anti-stalinizm, destalinizasyonu geride bırakacak boyutlarda ve yaygın olarak gündeme getirilmiştir.

"İşçi özyönetimi" ilkesi, öteden beri geniş tartışmalara konu olmuştur ve Türkiye Solu'nun gündeminde de önem kazanmıştır. Bugüne kadar uygulanan ve eski SSCB'li yazarların ifade ettikleri biçimiyle işçi yönetiminin, proletarya demokrasisinin sağlıklı bir işleyişine doğal olarak yol açacağı tezleri, doğru değildir. Bu işletmelerde; kar, bir bölüşüm kategorisi olarak, işletmeye aktarılmaktadır.

Böyle bir sistem çerçevesinde, işletmenin üretiminin ve karının simgesi haline gelen işletme yöneticisi, kaçınılmaz olarak kapitalist bir anonim şirketin yönetim kuruluna benzer tavırlar geliştirecektir. İşçilere, bu yönetim kurullarında biçimsel haklar verilse bile, ezici bir genellemeyle, bu hakları sınıf çıkarlarına göre kullanamazlar. Çünkü onlar da, "kar için üretim" yasasına tabi olacaklardır.

Eğer işçiler, işyerlerinin iflasını ve zarara uğrama tehlikesini göze almak istemiyorlarsa; sistemin gerekleri, belli metaların belli amaçlar için üretimini ve ücret taleplerinin sınırlandırılmasını dayatır. Bu koşullarda "işçi özyönetimi", olsa olsa kendi sömürülmesini onaylayabilir ve bütüne de, parlak bir "sosyalist demokrasi" cilası sağlar.

Yugoslav özyönetiminin teorisyeni E. Kardelj, Yugoslavya'da işletme yöneticilerinin etkisinin, Merkez İşçi Konseyi'nde bu arada belirleyici hale geldiğini, işçilerin yetkilerini "menacerlere" devrettiklerini ve sadece biçimsel bir denetleme işlevine sahip olduklarını itiraf etmek zorunda kalmıştı. Kardelj'e göre; "Mühendislerin ve genel olarak uzmanların -mutlaka sayısal olmasa da- katılımın aktifliği açısından, Merkez İşçi Konseyi'nde ağır basmaları, genellikle yaygın bir olgudur, ve belki şimdiden belirleyici bir etkiye sahiptir." (A. Karlo agy)

Öte yandan, kullanma yetkilerine konulan sınırlamaları değerlendirirken, burjuva toplumlarında bile üretim araçları üzerindeki kapitalist tasarruf serbestisinin sınırsız olmadığı olgusunu gözden uzak tutmamak gerekir. Üretim araçlarının, neyi ve nasıl üretmek üzere kullanılacağı, yeni yatırımlarla genişletilmesi, eskiyenlerin satılması, ürünlerin hangi kayıtlarla ve kime

satılacağı gibi sorunların, kimin tarafından ve nasıl cevaplanacağı önemlidir. (K. Boratav, Piyasa ve Sosyalizm)

Bu saptamalardan hareket ederek diyebiliriz ki; SSCB'nde uygulanan işçi özyönetimi, proletarya demokrasisinin gelişmesine değil ama, yabancılaşmanın ve atomizasyonun gelişmesine hizmet etmiştir.

Proletarya demokrasisi, toplumsal bir örgütlenmedir ve ekonomi ile siyasetin içiçe girmesine dayanır. Bunun da tek yolu vardır: Toplumsal mülkiyet+toplumsal planlama. Toplumsal mülkiyetin yerine grup mülkiyetini, toplumsal planlamanın yerine piyasayı koyan sistem, proletarya demokrasisine hiçbir zaman yaklaşamaz ve ölçüleri de bir noktadan sonra, burjuva demokratik ölçüler olmak durumundadır.

Dolayısıyla eski SSCB'de Glasnost ile başlayan süreç, yarattığı 'serbest tartışma ortamından', basın, sanat ve bilimsel çalışmalara sağladığı 'olanaklardan' yola çıkarak, proletarya demokrasisinin gelişmesi olarak kabul edilmemeli idi.

Sosyalist ülkelerde, özellikle onlarca yıl boyunca antagonist çelişkilerin olmadığı iddia edilen SSCB'de, bu konularda gereken özgürlüklerin sağlanamaması, sistemi yönetenler açısından büyük bir çelişkiydi. Ama bütün bunları, oldukça geri toplumsal özelliklerin üzerinde yükselmeye çalışan ve alabildiğine kuşatılmış topraklarda yaşam savaşımı veren bir sosyalizm sürecinin kendi özellikleri ve koşulları için değerlendirmemek, tarihe karşı olduğu kadar, geleceğe karşı da haksızlık olur.

Öte yandan bütün bu uygulamalar, reel sosyalist ülkelerde, proletarya demokrasisinin ayırt edici yanına dokunmaz. Proletarya demokrasisi, emeğin özgürleşmesinin politik biçimidir.

Değer yasası ile emeğin özgürlüğü kavramlarının arasında ise, tarihsel bir çelişki vardır. Ve emeğin özgürleşmesinin bir aracı olarak toplumsal planlamanın yürürlüğe sokulması, değer yasasının yadsınması ile, bu çelişki aşılır.

Marksist yöntemden hareketle, piyasa ekonomisi ve proletarya demokrasisini uzlaştırmak mümkün değildir.

Zaten SBKP'nin de böyle bir çabası olmamıştır. Onlar, 'sosyalist demokrasi' demişlerdir ve bununla proletarya demokrasisi kavramı arasında çok önemli farklılıklar vardır.

Daha doğrusu, böyle bir farkı, SBKP yaratmıştır. "Sosyalist demokrasi" ve "proletarya demokrasisi" tanımlamaları, yanlızca aynı durumun farklı adlandırılması değil, aynı zamanda temelden farklılaşma anlamına gelmektedir.

"Bütün halkın devleti" ve "bütün halkın partisi" kavramlarıyla yan yana gelince, SBKP'nin "sosyalist demokrasi"den ne anladığı, yeterince açıklık kazanmıştı. Bu, proletaryanın öncü rolünün ve toplumsal insiyatifinin gözardı edildiği bir demokrasi anlayışıdır. SBKP 19. Konferansı'nda alınan idari reform kararları, bu temelde değerlendirilmelidir. Kararların ekseninde, "Sovyetler'in canlandırılması ve güçlendirilmesi, merkezi yönetim organlarının yeniden biçimlendirilmesi ve parti ile devletin ayrılması" anlayışları yer almaktadır.

Bu kararların mantığı, genellikle bürokrasinin tasfiyesi yolunda çaba ve Gorbaçov'un parti içindeki direnişçilere karşı yeni ağırlıklar oluşturmayı amaçlaması biçiminde açıklanmıştı. Bu nedenle, genelde desteklendi ve ilgi gördü. Kararların kağıt üzerinde ifade ediliş biçimi, parlak, yanıltıcı ve hatta sosyalizm yanlılarının yüzde doksanlara varan genişlikte bir kesimi için, sosyalizmin geleceği adına umut verici idi...

Gorbaçov, değişimin ve yenilenmenin dayanaklarını çok usta bir polemikçi tarzıyla, Lenin'de 'arıyordu'. Ortaya, sosyalizmin uygulamada herkes tarafından altı çizilen aksamalarını koyuyor ve bunların değiştirileceğini iddia ediyordu. Sonuçta; amaçlanan ve değiştirilen, sistemin topyekün kendisi oldu.

Bunun ipuçları, o günlerde de yok muydu? Kuşkusuz vardı ve daha Gorboçov'un en parlak sosyalizm nutukları attığı ilk dönemlerde bile sürecin, yüzyılın programını içeren, sosyalizm düşmanlığını içeren bir süreç olduğunu saptamıştık. (Şafak Yargılanamaz 1. Cilt/ Hasan Şensoy/ Sf,26-32)

Sağlıklı bir değerlendirme için, şu gerçekleri gözden ırak tutmamak gerekiyordu:

- SBKP kararlarındaki en önemli temel nokta olan, toplumsal çelişkilere ilişkin saptama hatası, bütün gelişmeleri belirleyecekti. SBKP, toplumun antagonist çelişkilere sahip olduğunu gözardı etmekteydi. Onlara göre, sanayi ötesi toplumlarda sınıflar farklılaşmışlardı ve özel olarak SSCB'de, sınıflar arasında ayrım yoktu.
- Buna bağlı olarak toplumsal planlama ve toplumsal mülkiyet kavramları alabildiğine esnetilerek, özel girişimcilik desteklenmeliydi. Sanayi sektörlerinde grup mülkiyeti düzeyinde başlayan bu süreç, yaygın bir desantralizasyonu açığa çıkardığı gibi, hızla derinleşmiştir.

Bu olgular, SSCB'nin hızlı çözülüşünü açıklamak için önemlidir. Sistem, o güne kadar süre gelen uygulamaların sonuçsuz olduğu görüşünden hareketle, değer yasası temelinde yeniden biçimlenme yoluna sokuldu. Siyasal düzenlemeler de, alt yapıdaki dönüşümlerin doğal sonuçları olarak tanımlandı.

Süreci, bazılarının yaptığı gibi reformcularla tutucuların çatışması olarak algılamak, büyük bir yanılgıdır ve sosyalizm bilincinin temel kuramlar düzeyinde dahi yerli yerine oturtulamamış olduğunun göstergesidir.

Ancak, sözkonusu süreçteki çatışmalara, sosyalist değerleri savunanlarla onu tasfiyeye çalışanların çatışması olarak da bakmamak gerekir.

Olay, toplumsal gelişmeleri reformlarda arayan ve bu reformları açıklarken temel kavramları farklılaştıran, bunu da ustalıkla yapan yöneticilerle; büyük dönüşümlerde o güne kadar sahip oldukları ayrıcalıkları yitirecek olan, varlıkları eski idari işleyişle özdeş olan kesimlerin çatışmasıydı.

Bu süreçte parti içinde gerçek bir devrimci sosyalist direniş ve bu yolda mücadele, etkinlik sözkonusu değildir. Aksi halde, sosyalist düşüncenin ve programların gücü, belki de sürece bambaşka ivmeler kazandırabilecekti...

Perestroika sürecinin asıl karşıtları, bu taraflar değildir; asıl çatışma da, parti içi çatışma olarak gündeme gelmemiştir... Bu çatışma, geçici ve yeni sürecin sahip olduğu özelliklerin bir sonucu olmak durumundadır.

Asıl çatışma, sistemi savunan silahlı güçlerle, perestroika süreciyle birlikte palazlanacak olan karşı güçler arasındaki çatışmadır. Bir yanda parti vardı ve öte yanda da çeşitli tonlara sahip muhalif çevreler...

Bu muhalif çevreler, çeşitli cumhuriyetlerdeki milliyetçi gruplardan, açıkça burjuva demokratik işleyişi savununlara kadar uzanan geniş bir yelpazeyi oluşturdu. Ve başlıca eksiklikleri, örgütlenme alanında, yasama organları seçimlerine katılmalarını sağlayacak haklara sahip olmamalarında açığa çıkıyordu.

Gündemdeki sorun, sistemin bu örgütlenme talebine ne kadar karşı koyabileceği idi. Ekonomik reformlar, hem cumhuriyetlerin ayrılma taleplerini, hem de bazı çevrelerin burjuva içerikli örgütlenme taleplerini canlı tutacak özelliklere sahipti. Bütün bunlara rağmen bir yandan ulusal mozaiğin korunması, bir yandan da partinin öncü rolünü sürdürmesi ve ekonomik reformların sosyalizmi ilerletici sonuçlar doğurması; ancak, proletarya demokrasisinin işletilmesiyle mümkündü.

Komünizme geçinceye kadar kapitalizmin yeniden gelişme olasılığının varlığını, sosyalizmin ayrı bir toplumsal yapılanma modeli olmadığı bilinci yenebilirdi. Sosyalizmin komünizme geçiş süreci olduğunu ve antagonist çelişkileri içerebileceğini görmek, sistemin güvencesi olarak da proletarya demokrasisini yürürlüğe sokmak gerekiyordu. Bölüşüm ilişkilerindeki sağlıksızlığı aşmak, burjuva içerikli muhalefetin güçlenmesinin yolunu tıkamak, yanlızca böylece mümkün olabilecekti...

Ne var ki; SBKP'nin sahip olduğu ideolojik anlayış, bu tür bir persperktiften çok uzaktı. Dolayısıyla, bütün bu idari reformlar, kaygan bir zemin üzerinde durmakta idi ve uzun bir süreç düşünüldüğünde, gelecekteki sonuçlar açısından ciddi sorunlar yaratmaktaydı. Başlangıçta sürecin yönelimi değerlendirildiğinde; gelecek yıllarda ne olacağı sorusunun karşılığı, bütünüyle sistemin kendisini savunma dinamiklerine bağlı idi... Fakat gördük ki, sistem kendisini savunamamıştır!..

SSCB'nin giderek önem kazanan sorunu, ulusal sorun idi...

Proletarya demokrasisinin sağlıklı biçimde işlemediği, paranın zenginliğin simgesine dönüştüğü ortamda, sınıfsal kaygı ve çıkarlar, yerini yavaş yavaş, bireysel kaygıların ön plana çıkmasına bırakır.

Bu, çözülemeyen ve zaaflı kalan sorunların büyümesi ve çarpık boyutlar kazanmasına yol açar. Bugün artık anlaşılan odur ki; SSCB'nde ulusal sorun, geçmişte de sağlıklı çözümlerle buluşamamıştı. Parti önünde, Rus üyelerle diğer ulusların insanlarının konumu eşit değildi. Gorbaçov, Rusya Cumhuriyeti'nin parti önündeki konumunu, diğer cumhuriyetler düzeyine çıkaracak düzenlemelere gidileceğini, ancak Kasım 1989'da açıkladı.

O güne kadar, SBKP'nin gövdesini Rusya'daki parti örgütü oluşturuyor, diğer cumhuriyetlerdeki parti örgütleri ise, SBKP'nin seksiyonu olarak kabul ediliyordu. Bu durum, yetmiş yıllık süreç içinde, Ruslar'a, diğer cumhuriyetler karşısında kesin bir üstünlük sağlamıştı. Yine, diğer cumhuriyetlerdeki ekonomik kaynakların kullanımında merkeze öncelik tanınması, kültürel faaliyetlerde Rus kültürünün mutlak hakimiyeti, sosyalist eğitimin ve yaşamın odağına insan'ın konulmaması; bütün bunların sonucunda milliyetçiliğin nesnel anlamda yenilememesi; ulusal sorunu, SSCB coğrafyasının en önemli sorununa dönüştürdü.

Ulusal sorunun çözümü, demokratik devrimin kapsamı içinde yer alır. Benzer sorunlar, dünyanın bir çok ülkesinde, hatta demokratik devrimin gerçekleştirildiği ilk ülkeler olan İngiltere, Fransa gibi ülkelerde de vardır. Ama SSCB'nde kazandığı karakter çok başkadır.

SSCB, demokratik devrim bir yana, sosyalist devriminin üzerinden yetmiş küsur yıl geçmiş bir ülkedir ve buna rağmen ulusal sorunla sarsılmıştır. Reel sosyalist sistemin çökmesinden sonra bu topraklarda oluşan-oluşturulan "ülkeler"de, ilkel milliyetçiliğin çeşitli örnekleri yaşanmaktadır.

Devrimden önce Çarlık Rusya'sı, Avrupa'nın en büyük militarist güçlerinden biriydi. Marks ve Engels, bu gücü sosyalist devrimin önünde önemli bir engel olarak görüyorlardı. Rusya, önemli ülkeler arasında, otokratizmin en güçlü olduğu ülkeydi. Baltıklar'dan Pasifik'e, Kuzey Denizi'nden Kafkaslar'a kadar uzanan geniş bir alanı tutuyordu. Kapitalist Polonya'dan, henüz kabile ilişkilerinin hakim olduğu Asya topraklarına kadar çok sayıda ülke işgal edilmişti.

Devrim ise, asıl olarak Rusya'daki ilişki ve çelişkilerin ürünüydü. Ama işgal altında yaşayan ve Çarlık baskısının yıldırdığı diğer halklar da, devrimi büyük bir coşkuyla karşıladılar. Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, bu coşkunun üzerinde yükseldi. Arada Gürcistan ve Baltık Cumhuriyetleri gibi farklı örnekler olsa da, SSCB'ne katılım, genelde halkların gönüllü beraberliğine dayanmıştı.

Ancak bu gönüllülük, sosyalizmin, Rusya dışında kalan diğer cumhuriyetlerinde de sağlam temellere sahip olabilmesi anlamına gelmiyordu. Birçoğu kapitalizme yabancı olan, ya da en azından sosyalist bir devrime sahne olacak birikime ve iç potansiyele sahip olmayan, kendi dinamikleriyle böyle bir devrimi örgütleyebilmeleri olanaksız ülkelerdi. Dolayısıyla, bu devrimin sözkonusu coğrafyalarda yerleşmesi de çok sancılı olacak, devrim kaçınılmaz biçimde, eseri olduğu Rusya halkına dayanacaktı. Diğer cumhuriyetlerin bu yolda kalıcı değerler yüklenebilmeleri, ancak sosyalist işlerliğin sağlığıyla bağlantılıydı.

Bu sürecin içerdiği aksaklıklara; sosyalist gelişmenin pratik içinde biriktirdiği zaaflar, uluslar politikasındaki yanlışlıklar da eklenince, başlangıçtaki ilişkilerin bir açıdan kaçınılmaz sonucu olan Rusya Cumhuriyeti'nin üstünlüğü, zamanla mutlak bir üstünlüğe dönüştü.

Ekonomik, siyasal ve kültürel düzeylerde diğer cumhuriyetlerin Rusya'ya eklemlenmesi gibi bir sonuç doğdu. Bu, milliyetçiliğin burjuva içerikle gelişmesine uygun bir zemindi ve sistemin baş çelişkisi, süreç içinde aşılmak yerine derinleşince, sosyalist bir ülke için en çarpık sorunlardan biri olabilecek, ulusal sorun, SSCB gündeminin ilk sırasına yerleşti.

Sonuç - Yeniden başa dönerek özetlemeye çalışalım.

Marks ve Engels'in öngörülerinin tersine, sosyalist devrim, üretici güçlerin en çok geliştiği yerlerde patlak vermedi. Uluslararası sermayenin büyük ölçekli birikimi ve üretici güçlerin gelişmesinin ulaştığı düzey, dünyanın sayılı emperyalist ülkeler arasında paylaşılmasını getirmişti. Ve devrim, bu yeni sürecin neden olduğu çatışmaların en kızgın olduğu yerde, Rusya'da patlak verdi. Bu, eşit olmayan gelişmenin bir sonucuydu.

Gelişme, hiçbir zaman düz bir çizgi izlemez. Nesne, olay ve süreçlerin içerdikleri sonsuz sayıda çelişki ve bu çelişkilerin neden olduğu çatışma ve sıçramalar, gelişmeyi etkiler.

Sürekli bir gelişme, ancak son çözümlemede mutlaktır.

Çünkü hayat, ileri-geri gidişleri, duraklamaları ve atılımları, sıçramaları içerir ve bu nitelik, gelişme olgusuna da karmaşık bir karakter kazandırır.

Başlangıç açısından eşit koşullara sahip görünen iki süreç, ilerleme ile birlikte, kendi içlerinde içerdikleri çelişmelerin ve diğer dış-yan etmenlerin itilimleriyle, birbirlerinden farklı gelişme çizgilerine sahip olurlar. Çoğu kez eşitliği yeniden yakalayamazlar. Toplumların gelişmesi de doğanın bu yasasına uygun olmuş, maymundan insana geçişi izleyen binlerce yıl, sonuçta dünyanın çeşitli yerlerine yayılan, birbirlerinden farklı gelişme düzeylerine sahip toplumları doğurmuştur.

Sistem olarak sahip olduğu özellikler, eşit olmayan gelişmeyi, kapitalizmin mutlak yasası oluşturmuştur. Genişletilmiş yeniden üretime ve artı-değer sömürüsüne dayanan anarşik niteliği, kapitalizme, vahşi bir rekabetle yan yana yürüyen bir karakter kazandırmıştır.

Emperyalist dönüşüm bu niteliği ortadan kaldırmamış, tersine durum, daha sınırlı sayıda güç odağı arasındaki daha sert rekabete dönüşmüştür.

Kısacası, eşit olmayan gelişme daha da derinleşerek, sürmektedir.

Bu durumda, dünyayı siyasi ve ekonomik olarak denetleyen güçler arasında topyekün bir paylaşım savaşı, emperyalizm sürecinin başat özelliklerinden biri olmuş ve sürecin çelişki ve ilişkilerinin açık bir çatışmaya dönüştüğü aşama, aynı zamanda dünyayı sarmalayan emperyalist zincirin de gevşemesi sonucunu doğurmuştur. Rus Devrimi, böyle bir uluslararası ortamın ürünü olmuştur.

Sorunun bu niteliği, Lenin tarafından saptanmıştır. Lenin, eşit olmayan gelişim yasasının ve dolayısıyla tek ülkede sosyalizm anlayışının çerçevesini çizmiştir; olguyu açıklayarak pratik önderliğini üstlenen ise, Stalin olmuştur.

Daha 1894'ten başlayarak, Lenin'in teorik ve pratik çabalarına, Rusya'da devrimin olabilirliği ve nihayet Rus proletaryasının uluslararası düzeyde de öncü olabileceği inancı yön vermiştir.

Aynı biçimde Troçki de, Rus proletaryasını öncü ilan etmişti. Troçki'nin, 1906 yılında ortaya attığı 'sürekli devrim' tezi, Rusya'da patlak verecek devrimin, dünya devrimine dönüşebileceği esprisine dayanmıştı.

Troçki'yi, Marks ve Engels'in öngörülerinin tersine, Rusya'nın dünya devriminin odağı olabileceği düşüncesine götüren neden, emperyalizm sürecine yön veren çelişki ve ilişkilerle, bu sorunların Rusya'ya yansıyış biçimine, Rusya'nın özgül koşullarının bir değerlendirmesine dayanmaktaydı.

Ama Troçki buna rağmen tek ülkede sosyalizmin olabilirliğine inanmadı. Rus devrimini kısa vadede yeni devrimlerin izlemeyeceğinin yeterince anlaşıldığı 1929 yılında bile: "Hayallere kapılmayalım, elimizdeki, tarihsiz bir moratoryumdur. Eskisi gibi geçici bir soluklanma aşamasındayız hala" diyordu.

Rusya'yı devrimin ilk durağı yapan koşulların, aynı zamanda Rusya'yı sosyalist yapmaya da yeteceğini görmemekteydi. Oysa emperyalistler arası rekabet ve çatışma yine sürüyor, emperyalizmin niteliği, sosyalizmin tek ülkedeki egemenliğini ezmesini engelliyordu. Bu noktada, hayatın gerçekliği ile çelişen, sol muhalefetin etki gücü olamazdı. Ülkenin yaşadığı zorluklara çözüm çabası, devrimci romantizme gelişme şansı tanımadı ve onu sürecin dışına çıkardı.

Sosyalizmin karşısındaki başlıca sorun, Rusya'nın toplumsal ve ekonomik durumuydu. Üretici güçlerin, sosyalist bir ekonomiyi örgütleyebilecek düzeyin gerilerinde kaldığı bir köylü toplumuydu söz konusu olan...

Çarlık otokrasisi karşısında, burjuva devrimin içerdiği demokratik ögeleri sahiplenmek, sosyalistlere düşmüştü. Yani burjuva demokratik anlamda yerleşik bir kurumsallaşma ve gelenekselleşme yoktu.

Devrim sürecinin zorlu niteliği, sert ve dirençli bir iktidar mekanizması doğurmuştu.

Ayakta kalmak ve gelişmek çabasında olan parti ve devlete düşen rol, üst yapı kurumlarının ve yürütülecek politikaların önemini daha da arttırıyordu. Zaten yeterince oluşturulamayan demokratik kurumlar, kollektivizasyon ve sanayileşme sürecinin zorlu niteliğinin bir sonucu olarak, yerini "zor"un kullanımına bırakıyordu.

Parti, giderek daha fazla biçimde öne çıkan bir olgu olarak, öncü olmakla açıklanamayacak boyutlarda, devlet mekanizmasının içine giriyor, günlük pratiğin yürütülmesinin de götürücü gücü olarak şekilleniyordu.

Kollektivizasyon ve sanayileşme süreçleri, bir yandan özellikle köylülükle olan ilişkileri sarsarken, öte yandan parti içi demokrasi kavramına, yeni bir içerik kazandırmaktaydı. Tam bir iç savaşı andıran süreç, partiye de bir savaş örgütü görüntüsü vermiş, denetim ve uygulamada

merkeziyetçilik ve atama yöntemi ağırlık kazanmıştı. Yine bu sürecin bir özelliği olarak, gelişme, ağır sanayileşme ile özdeş bir nitelik kazanmıştı.

SSCB bu süreçten, saptanan amaçlara ulaşarak çıktı ve ağır sanayileşme sorunu, temelde çözümlendi. Ülkenin emperyalizm tarafından yokedilmesi tehlikesine karşı, güçlü bir 'sosyalist anavatan' kazanılmıştı. Ancak, sorunun çözümü için izlenen yol, çeşitli sakıncaları ve çözüm bekleyen yeni sorunları getirmişti. İşçi sınıfının desteği korunmasına rağmen, köylülükle ittifak zedelenmişti. Parti, devletin üzerinde yer alan bir kuruma dönüşmüş, parti içi demokrasi büyük ölçüde ortadan kalkmıştı.

Dahası, parti kadrolarına böyle bir niteliği kısa vadede kazandıracak zorlayıcı bir dinamizme sahip olmaktan da uzaklaşmışlardı. Dünyanın ilk devrimini yapmış partinin kadroları, uzun ve yıpratıcı iç tartışmaların ve toplumsal alt üst oluş sürecinin içinde, bu niteliklerini büyük ölçüde yitirmişlerdi.

Örneğin, 1939'dan 1951'e kadar, parti kongresi toplanmadı. Bu durum, dönemin koşulları içinde gelişme olanağı bulan bürokrasinin, kendisine sağlam bir gelişme zemini bulmasına yol açmış; parti politikaları, bürokrasinin izlerini giderek daha fazla artan biçimde taşımaya başlamıştı.

Yine sürecin önde gelen özelliklerinden biri olarak, enternasyonalizm ilkesi, sosyalist anavatanın korunmasıyla özdeş tutulmakta, dünya devrimi beklentilerinin gerçeklik kazanamaması, bu politikayı perçinlemekteydi.

Bunun bir sonucu olarak Komintern, SBKP'ye tabi kalmış ve demokratik işleyişi askıya alınmıştı. Sürecin zorlu niteliğine rağmen, halkın yaşam düzeyinin, en temelde insani sorunların çözümü bağlamında yükseldiği görülüyordu. Milyonlarca insanın açlıktan ve salgından öldüğü bir köylü ülkesinden yola çıkılarak, on yıl içerisinde başarılmıştı bu...

Ancak, bununla yetinilemeyeceği açıktı. Sosyalist planlama, ülkeyi kalkındırmayı başarmıştı ama bu, sonrasında bir refah toplumunun yaratıldığı anlamına gelmezdi. Bu aşamaya ulaşmak için, daha uzun bir yol vardı... Bu sağlanamadıkça, emperyalist-kapitalist sistemin etkileyicilik şansı her zaman sürecekti. Çünkü çabalar ne yönde olursa olsun, toplumun bir bütün olarak, dünyanın öteki sisteminden yalıtılması, olanaksızdı.

Tüketim mallarının yetersizliği, halk açısından her zaman bir huzursuzluk kaynağı olabilirdi ve herşeyden önce toplumsal refah yükselmedikçe, özel mülkiyetin kaldırılmasıyla doğan boşluğu doldurmak, üretken ve dinamik bir toplum olarak gelişmeyi yüksek bir tempoda tutmak, çok güçtü. Ama olanaksız değildi. Bunun yolu da, halkın politikaya ilgisinin canlı tutulmasından; yani, yönetime ortak edilmesinden geçiyordu. Yönettiğine inanmayan halkın, doyurucu refah sağlanmadıkça, kendisini yönetilen olarak gördükçe, dinamik bir biçimde çalışması, elbette beklenemezdi...

Ayrıca proletarya demokrasisinin büyük ölçüde dumura uğraması, halkın yönetime aktif katılımı sayesinde toplumun dinamik tutulması olasılığını, daha başlangıçta ortadan kaldırmıştı. Rusya'nın geleneklerinden de güç alan, ama asıl olarak kollektivizasyon ve sanayileşme sürecinin olağan dışı niteliğinden beslenen bir bürokrasi, yönetimi üslenmişti. Daha kötü olan;

ülkenin ekonomik, toplumsal ve siyasal koşullarına uygun bir teorileşmenin oluşması ve geleceğe yönelik plan ve programların bu teorileşmeden hareket etmesiydi.

Bu teorileşme, ekonomik alanın rolünü abartmak, partinin işlevini ve proletarya demokrasisini, sosyalist inşa sürecinin zorunluluklarının bir ürünü olarak doğan işleyişe tabi kılmak, bu özel durumun sonuçlarını genelleştirmek gibi bir mantığın üzerinde yükseliyordu. Böylece, değerlendirme ve öngörülerde büyük yanlışlıklar ortaya çıktı.

Örneğin, daha 1936 yılında, sosyalizmin inşasının tamamlandığı söylenmekteydi. Oysa tamamlanan, SSCB'de sosyalizmin varlığının bir önkoşulu olan ağır sanayileşme idi ve sorunun manevi boyutları açıkça yadsınmaktaydı.

Bununla da yetinilmeyerek, komünizmin tek ülkede inşasının mümkün olduğu söylendi. Kullanılan ölçülerde büyük yanlışlıklar vardı. Emperyalizm yaşarken de komünizme ulaşılabilirdi. Ne var ki, yanlızca teorik ifade anlamıyla değil, kelimenin gerçek anlamıyla 'can çekişen bir emperyalizm' karşısında; ekonomik, siyasal, kültürel, ahlaki, estetik ve moral değerler bağlamında mutlak bir üstünlüğü gerektirirdi ve böyle üstün bir düzey, zaten tek ülkeyle sınırlı kalamazdı.

Ancak, ölçü bu değildi. Kullanılan ölçü sanayileşme idi ve tek ülkede sosyalizm başarıldığına göre, komünizm de başarılabilirdi. Eşit olmayan gelişmenin olanak tanıdığı komünizmi karşılayan ilişkileri kurma ile komünizmin kendisini özdeşleştiren bir yaklaşımdı bu... Sonuçta, 1960'lı yılların ekonomizmi doğdu.

Oysa, İkinci Dünya Savaşı'ndan büyük zaferle çıkılmış, dünyanın üçte birini kapsayan bir blok oluşmuştu. Dahası, sosyalizm artık güçlü bir seçenek olarak dünya halklarının kurtuluş umudu durumundaydı. İki savaş arası dönemde süren baskılar, sosyalizmi boyun eğdirmeye yetmemiş; SSCB, bu dönem boyunca sistemin ihtiyaç duyduğu maddi temeli yaratmıştı. Sosyalizmin yükselişi, 1980'lere kadar, herşeye rağmen sürdü. Ancak bu tarihten sonra, geçen yıllar içinde biriken sorunlar, artık taşınamaz hale geldiğinden, büyük bir sarsıntı başladı.

Emperyalist-kapitalist sistem, İkinci Dünya Savaşı'ndan bir entegrasyon oluşturarak çıkmıştı. Sosyalizmin gücü ve yükselmeye başlayan ulusal kurtuluş hareketlerinin oluşturduğu tehdit, bu entegrasyonu geçici bir tehlike olmaktan çıkarmış, Stalin'in öngörülerinin tersine, emperyalistler arası çelişkiler derinleşmekle birlikte, bir yeniden paylaşım savaşına yol açmamıştı.

Tersine süreç, emperyalizmle sosyalizm ve dünya halkları arasındaki çelişki temelinde şekilleniyor, ilişkiler bu temelde gelişiyordu. Bu duruma eklenen ve bir savaş durumunda dünyanın yok olması tehlikesi doğuran nükleer silahlanma, emperyalizm ve sosyalizm arasındaki olası bir savaşın da en önemli engellerinden biri olarak belirginleşiyordu.

1960'ların sonunda, emperyalist-kapitalist sistem, büyük bir ekonomik-siyasal ve toplumsal krize tutuldu. Savaşı izleyen enflasyonist politikalar, pazarların doymasıyla birlikte bu kez krize yol açmış, SBKP 3. Programı'nda da etkisi hissedilen, kapitalizmin istikrar kazandığı savlarına temel olan görüntü, bir anda parçalanmıştı.

Emperyalizmin yapabileceği, savaş sonrasında ağırlık kazanan yeni sömürgeciliği geliştirmek, krizin faturasını dünya halklarına yükleyerek düzde kalmaktı. Ama Küba ve Vietnam devrimleriyle ivme kazanan ulusal kurtuluş hareketlerinin ulaştığı düzey, bu çözümü de zorlamaktaydı. Nitekim söz konusu sarsıntı, siyasal ve toplumsal düzeylerde de etkisini göstermekte gecikmeyecek, savaş sonrasında oluşan dengeler ve ilişkiler, bir yeniden yapılanmaya yönelecekti.

Emperyalizm, 1970'li yıllar boyunca devrimci dalgayı mümkün olan en az zararla kapatmaya, yeni sömürge ülkelere, ihtiyaç duyduğu ekonomik önlemleri oluşturmak amacıyla çeki düzen vermeye, uluslararası kapitalist ilişkileri yıkımdan korumaya, entegrasyona özgü kurumları canlı ve güçlü tutmaya çalıştı.

1980'li yıllarla birlikte de saldırıya başladı. Çünkü varlığını koruyabilmesi, yeni sömürgelere empoze edilen politikaların üst düzeyde hayata geçirilmesine bağlıydı. Ve bu ülkelerin halkları için daha fazla yıkım ve acı anlamına gelecek politikaların yol açacağı toplumsal hareketlerin, devrimlere yol açmasını engellemenin yolunu, bütün gücüyle ve bütün planlarda saldırmakta bulmuştu.

Bu politikanın sonucu olarak, yeni sömürgelerin tamamına yakınında askeri faşist diktatörlükler işbaşına getirildi ve bu yönetimler, ekonomik politikaların güvencesi olarak kullanıldı.

Öte yandan nükleer silahlanma tırmandırılıyor ve tam bir soğuk savaş atmosferi yaratılarak bu saldırıya karşı direnme odaklarının yıldırılması amaçlanıyordu. Bu atmosfer, 1987 yılına kadar, yani emperyalizmin, bizzat "afet" olarak tanımladığı krizin tam bir yıkıma dönüşmesinin önünü almasına, geçici bir soluklanma aşamasına girmesine kadar canlı tutuldu. Ancak bundan sonradır ki, Reagan ve Gorbaçov el sıkıştılar ve "barış" görüşmeleri başladı.

Yaygın kanaatin tersine, bu görüşmelerin ve anlaşmanın, Gorbaçov'un getirdiği taze havayla, başarılı diplomasiyle ilgisi yoktur.

Tam tersine, "başarı" tamamen karşı tarafındır. Emperyalizmi "barış" görüşmelerine yönelten neden, düştüğü afetten, stratejik bir zarara uğramadan çıkmak ve bütün sıkıntılarının yanısıra geliştirdiği global saldırı planında başarılı olmak, emperyalizmin dahi hayal sınırlarını zorlayan bir sonuca doğru yol almaya başlamaktır.

Öyleyse son noktaları koymak yolunda daha aktif olmamaları için hiçbir neden yoktur. Ve bu sürecin adını da "soğuk savaşın sona ermesi, barış görüşmeleri, duvarların yıkılması" gibi parlak sözcüklerle tanımladılar.

Büyük sancılar, büyük doğumların habercisidir!

1970'li yıllarda yaşanan devrimler dışında, özellikle 1980'li yıllarda dünyada tek bir devrim bile olmamış, koşulların bütün güçlüklerine rağmen, dünya halklarının tepkisinin emperyalizmin zararına sonuçlara dönüşmesi engellenmiştir.

Emperyalizmin bu saldırısı, bilindiği gibi, sosyalizmin durgunluğu, ve sarsılması ile çakışmaktadır ve bugün emperyalizmin geçici bir soluklanma yaşadığı, siyasal planda istikrarlı görüntü verdiği dönem, sosyalizmin en büyük ve en acılı sancılarını içermektedir. Bu açıdan 1990'lı yıllar, sosyalizmin büyük dönemeci olacak, sistemin geleceği ile ilgili birçok soru, karşılığını bu yıllarda bulacaktır.

Sosyalizmi bu yıkım ve acı sürecine sokan neden ise, kuşkusuz savaş sonrası yıllara damgasını vuran ve özellikle 1960'lı yıllarda öne çıkan ekonomizm ve statükoculuktur.

SBKP 3. Programı, bu açıdan bir dönüm noktası sayılabilir. Bu programla, öteden beri var olan sağlıksızlıklar, artık partinin resmi çizgisi haline gelmiştir. Özellikle, genelde varsayıldığı gibi bu süreci 20. Kongre ile başlatmak doğru olmaz.

Bu kongre elbette önemlidir ama bu tür bir saptama yapmak, problemlerin çapını daraltmaktır. Ayrıca, 20. Kongre'de yapılan Stalin değerlendirmelerinin de, Stalin ile bir ideolojik hesaplaşma olduğu söylenemez.

Yapılan, geçmişte yaratılan ve bürokrasi ile parti aparatçığının koruyucu kalkanı olarak kullanılan Stalin kültünün etkilerini, bu kez kültün yıkılmasıyla oluşacak kargaşa ve şaşkınlık koşullarında, ekonomizmin teorileşmesine uygun bir zemin yaratma yolunda kullanma çabasıydı. En azından olaylar destalinizasyon sürecine bu tür bir özellik kazandırmış, ekonomizmin koruyuculuğuna dönüşmüştü.

Dolayısıyla, Stalin ve geçmiş üzerine yapılan değerlendirme de sağlıklı olmamış, geçmişin yanlışlıklarını belirlemek yerine bu yanlışlıkların sonuçları bireyle özdeşleştirilmişti. Sorunun kökenine inilmiyor, eklektik ve kaçak bir yol seçiliyordu. Bu, son derece sağlıksız, çeşitli kaygıların gizleneceği, çeşitli zaafların serpilmesinin yolunun açılacağı bir süreç olacaktı. SBKP 3. Programı, bu sürecin ürünü oldu ve sosyalizme onulmaz zararlar verdi.

Program, sosyalizmin inşasının tamamlanmasının ardından, toplum içinde antagonist çelişkilerin ortadan kalkacağı mantığının üzerinde yükselmişti. Bu durumda, sınıflar arasında ayrım olmadığına göre; devletin, bir sınıfın denetiminde olmasına, partinin bir sınıfın partisi olmasına gerek kalmıyordu.

Bu aşama komünizm olmasa da komünizmden hemen önceki aşama idi ve 'bütün halkın partisi', bu döneme özgü bir kavram olacaktı. Proletarya demokrasisi de yerini 'sosyalist demokrasi' ye bırakacaktı...

Program, Doğu Avrupa'daki sistem ülkeleri tarafından da fazla direnme görmeden benimsendi. Zaten bu ülkelerin sosyalizme geçişlerinde, kendi toplumsal dinamiklerinin bir sonucu olmaktan çok, savaş sürecinde Sovyet etki alanı içinde yer almaları belirleyici etken olmuştu. Ancak bu durum, sosyalizmin gelişmesi için yeterli bir maddi temel yaratılmasına da engel değildi. Böylece, başlangıçta var olan olumsuzlukları süreç içinde aşmak mümkün olabilirdi.

Ne var ki, ekonomik indirgemecilik, bu olasılığı da yeterince değerlendiremedi. Kitle yeterince hazır olmadan sosyalizme geçilmiş, izleyen yıllarda da, sosyalist inşada kültür sorunu ve

sosyalist insan yaratma gerekliliğinin yeterince dikkate alınmadığı politikalar, düzenin insana yabancılaşmasını, insanın düzene yabancılaşmasını bu ülkelerin temel sorunu haline getirmişti.

Bu nitelik, 1960'lı yıllarda kendilerini 'ileri sosyalist' ilan eden ve 1980'li yıllarda komünizmin yetkin aşamasına ulaşılacağı varsayılan bu ülkelerin gelecekteki yönelimini belirleyecek, 1980'lerde ise, tam tersi bir dönüşüm sürecinin içine girilecekti.

3. Programa başlıca tepki ÇKP'den geldi. ÇKP, sosyalizmi ayrı bir toplum biçimi, çelişkilerin antagonizma kazanmasının olanaksız olduğu bir sistem olarak görüyordu. Onlara göre, geriye dönüşün koşulları vardı. Öte yandan destalinisazyonun Stalin'in asıl hatalarına değil, hatalarının yalnızca bir yönüne değindiğini söylüyorlardı. 3. Programa ve onun ekonomist içeriğine bütünüyle karşı çıkmaktaydılar. SSCB'nin enternasyonalizmi terkettiğini, komünizme geçiş sorununu kendiliğindenciliğe bıraktığını söylemekteydiler. ÇKP'ye göre Kruşçev, barış içinde bir arada yaşamayı, emperyalizmle uzlaşmaya dönüştürmüştü. Bunlar, doğru eleştirilerdi...

Ama ÇKP bu doğru çizgide kalmadı. Bunun koşulları da yoktu. Bütün bu eleştirilerin altında, doğru politikalar üretecek, SBKP ekonomizminin etkilerini sınırlayacak proletarya demokrasisine uygun bir işleyiş değil, pragmatik bir karakter vardı. Dolayısıyla ÇKP'nin çıkışı bir süre sonra, dünya sosyalist sistemine zarar verici boyutlara ulaştı.

SBKP'nin ekonomist yanından hareketle, sosyalizmi sistem olarak son derece etkisiz sayan bir yaklaşım geliştirilmiş, geriye dönüş sorunu basitleştirilmişti.

Mao'nun, "karşıtların birliği ve dönüşüm" yasasını açıklarken farkedilen yanlışları, ÇKP'yi, SSCB'ni bir anda "sosyal emperyalist" görmeye itmiş, bu tezi tamamlayan "üç dünya teorisi" ile SSCB, dünya halklarının baş düşmanı ilan edilmişti. Bu durumda, ABD bile SSCB'ne kıyasla tercih edilebilir olmaktaydı. ÇKP'nin bu konumu, hem dünya sosyalist hareketine ve hem de Çin'de sosyalizmi inşaa sürecine büyük zararlar verdi.

Hayatın canlı pratiği ile, toplumsal gerçeklik ve teorik ifade ediş arasında her zaman bir çelişki vardır. Bu çelişki hiçbir zaman tam olarak aşılamaz. Gerçeğin kendisine, bizzat toplumsal pratik içinde ulaşılır. Bu nedenle hayatın canlı tonlarına karşı "teori gri" kalır.

Geçmiş bir süreç değerlendirilirken, istesek de istemesek de yaşadığımız anın gereklerine karşılık vermek, bulunduğumuz konumdan hareket etmek zorunda kalırız. Yaşanan ana ilişkin sorunların çözümlenmesinde ve geleceğe yönelik çıkarımların oluşturulmasında da bu özellik sürer. İnsanı çevreleyen etkenler, düşünme biçimini de etkileyecek ve olguları çözümleme çabası; ister istemez, bu etkilerden, çözüm bekleyen kaygılardan tam olarak arınamayacaktır.

Özellikle hayatı açıklarken, kendi politik tercihini hareket noktası alanlar için bu olasılık daha güçlüdür. Teorinin gücü de burada açığa çıkar. Bu türden nedenlerin etkisini asgari düzeyde tutan bir yaklaşım, hayatı açıklama bağlamında daha güçlü olacak ve dolaysıyla da yaşayacaktır. Tersi durumda ise, ilerleyen süreç, yanlış saptamaları açığa çıkaracak, bu yanlış saptamalar hayatın dışına itilecektir.

SBKP'nin 3. Programını kaleme alanlar gibi, Mao da bu durumun tipik bir örneğidir. Onların yazdıkları ile toplumsal gerçeklik arasında bir uçurum kalmış, dolayısıyla da belirledikleri çerçeve, hem sürecin ilerlemesi ile yadsınmış, hem de yanlış yönlendiriciler olarak toplumsal ilerlemeye zararlı olmuşlardır. Çünkü olaya herşeyden önce, bulunulan konumdan hareketle, yani devlet politikacısı olarak bakılmakta ve bu konumu savunma kaygısı, teori ile pratik arasındaki mesafeyi minimum düzeye indirmeye engel olmaktadır.

Bu, çağdaş sosyalist pratiğin en önemli sorunlarından birisidir ve bir çok hatanın, devrimci kavgaya onulmaz zararlar veren zaafların kökeninde yatan bu neden, yeni olgu ve süreçlere devrimci önderliğin gereklerinden hareketle bakmak yerine, dar politik kaygılarla bakmak yatar. Pragmatizmin devrimci sosyalist saflardaki anlamı budur.

Perestroika süreci bu özelliğin dışına çıkmamakta, hatta tam olarak örtüşmektedir. SSCB'nin durumundan yola çıkılarak çözüm adına üretilen politikalara ideolojik temel oluşturma kaygısı, hem günümüz dünyasına yol veren çelişki ve ilişkilerin belirlenmesinde ve hem de SSCB'deki hastalıkları teşhis etmede açık bir pragmatizm vardır.

Gorbaçov'un rolü, sorunları açıkça ifade etmekle sınırlıdır. Ama bu ifade, eğer kökendeki nedenlere inen bir açıklayıcılığa dayanmaz, korumacı bir karaktere sahip olursa, dönüşümü değil, mahkumiyetin kabullenilmesini ve kabullendirilmesini ifade eder. O, sürece hakim olmak yerine, sürecin öne çıkardığı engellerin ve pratik sorunların zorlaması içinde boğulmuş ve sistemle birlikte kendisi de çökmüştür. Ya da tersi...

SSCB ve genelde reel sosyalist sistem ülkelerinde uzun yıllar ekonomik gelişmeye damgasını vuran olgu, ekonomik potansiyelin ağır sanayileşmeye, yani üretim araçları üretimine tabi kılınması olmuştur. Üretici güçlerin düzeyi, bu amaca varmanın yolu olarak ekstantif bir büyümeyi zorunlu kılmıştır.

Bu yol, başlangıç için yeterli oldu ve sosyalizmin ihtiyaç duyduğu maddi temelin oluşmasını sağladı. Ne var ki, sosyalizmin dayandığı gerekliliklerden biri olan üretici güçlerin sürekli geliştirilmesi zorunluluğu, bu tip sanayileşme ile, süreç içinde istikrarlılığını yitirme durumundaydı. İntansif bir dönüşüm sağlanmadıkça, ekonomik büyüme, belli bir aşamadan sonra hantallaşmayı getirecek, gelişme körelecekti. 1970'li yıllar boyunca yaşanan buydu...

Sorunun kökeninde herşeyden önce, alt yapının sosyalist niteliği ile bölüşüm ilişkilerinin sosyalist olmayan niteliği arasındaki çelişki yatıyordu. Sosyalizmin inşa sürecinin olağanüstü niteliğine özgü kurumlar ve kurallar, bu sürecin tamamlanmasından sonra da işletilince, gelir eşitsizliği yaygınlaştı ve kurumlaştı.

Bunun anlamı, halkın yönetime ortak edilmemesi, yani proletarya demokrasisinin ayaklarının havada kalmasıydı. Oysa toplumsal planlama ilkesi, ancak proletarya demokrasisi ilkesi ile yanyana yürüdüğü zaman anlam kazanır, sağlıklılığını koruyabilirdi.

Bu olmayınca, her düzeyden aksaklık ve halkın günlük ekonomik sorunlarının karşılanamamasından kaynaklanan bir hoşnutsuzluk ağırlık kazandı. Gelir eşitsizliğinin kurumlaştığı ve asalak bir bürokrasinin halkı halk adına yönettiği koşullarda, bir "neden" sorusu elbette önemli olacak, gelişme dinamikleri körelecekti.

Bu hantallık ve yozlaşma, belli bir aşamadan sonra, sistemi temelden sorgulamaya başlayınca, reform uygulamaları gündeme geldi. Ancak bu reformlar, proletarya demokrasisinin, üretim sürecinin planlanması ve denetlenmesine proletaryanın ortak edilmesi, gelir eşitsizliğinin yok edilmesi ve toplumsal planlamanın bu temelde düzeltilmesine dayanmıyordu.

Sosyalizmin belli bir aşamasından sonra, üretici güçleri geliştirmenin başlıca aracı olarak meta ve ona özgü kategorilerin alınmasına, "sosyalist demokrasi"nin ise, gerçek içeriğinden farklı bir temelde burjuva demokrasisine ölçü olan motiflerle açıklanmasına, düzenlemelerin bu yönde gelişmesine dayanmaktaydı.

Bu durumda, gelir eşitsizliğinin son bulması olanaksızlaşmakta, mülkiyetin ve kazancın toplumsallığının, bireysel mülkiyete geçiş eğilimini güçlü biçimde içeren bir grup mülkiyetine kurban edilmesi, fiyatların toplumsal önceliğe değil, piyasanın taleplerine uygun biçimde belirlenmesi gibi sonuçlar doğmaktadır. Yani üretim ve bölüşüm süreçleri arasındaki çelişki, üretimin sosyalist niteliğinin gerilemesi yönünde derinleşmektedir.

Böyle bir süreç, kır ile kent ve kafa emeği ile kol emeği arasındaki çelişkinin aşılması bir yana, derinleşmesini getirir. İşletmelerde özyönetim ilkesi, işçinin yöneticilere bağımlılığını engellemekten uzaktır. Kol emekçisi, bu uygulamalarla, en azından kafa emekçisine bağımlı olmaktadır. Öte yandan kırlarda küçük üreticilik yeniden yaygınlaşmakta, toprağın dolaylı biçimde de olsa, mülk edinilebilmesi mümkün olmaktadır. Kısacası, köylülüğün ortadan kalkması bir yana, tarımsal sorunları aşabilmek adına varlığı meşrulaştırılmış, bu durum teorik olarak da açıklanmıştır.

Bu gerçekler yadsınamaz. Dolayısıyla, Marks'ın, Engels'in, Lenin'in, Stalin'in ve diğer marksist teorisyenlerin, önderlerin onlarca yıldır savuna geldikleri ilkelerle, Perestroika ve benzeri uygulamaları uzlaştırmak olanaksızdır. SBKP, olayı, geçici uygulamalar olarak değil, sosyalist çelişkilerin gelecekteki ekseni olarak saptamakta idi. Bu nedenle, SBKP retoriğinde eklektik bir yöntem kullanıldı. Bu yöntemlerle yeni kavramlar gündeme getirildi ve bunlara da, "yeni düşünce biçimi" dediler,

Sosyalizm, zorlu ve sancılı bir süreçtir ve Stalin'i izleyen SBKP yöneticilerinin iddia ettikleri gibi, çağımız koşullarında mutlak bir zafer kazanması, pratik açıdan olanaksızdır. Dolayısıyla sosyalizmi ilerletme çabası, dönem dönem aykırı görünen uygulamaları da içerebilir ve içerecektir. Ama önemli olan, bu uygulmalara halkı ortak etmek, halkla birlikte yürümek ve aynı zamanda uygulanan politikaların varsa sakıncalarını da, baştan açıkça ifade edebilmek, bu bağlamda bilinç oluşturabilmektir.

SBKP'nin revizyonist karakteri, uluslarası ilişkiler cephesinde de açıkça görülmüştür. Her türlü girişimin dayandırıldığı "uygarlık krizi" kavramı, barış içinde yaşama ilkesinin de bu biçimde ele alınmasını doğurmuştur.

Barış içinde yaşamaya, dünyada hiçbir sosyalist, hiçbir zaman karşı çıkmamıştır. SBKP'nin ve Troçkistlerin durmadan yinelemelerine rağmen, Mao ve Çin'in de buna ters düşen bir çabası, nükleer felaketlerin üzerinde yükseltilmiş bir komünizm hülyası hiç olmamıştır. Karşı çıkılan ve çıkılacak şey, bu gerekçe ile komünizme yürüyüşün kendilindenciliğe terk edilmesi,

emperyalizmle uzlaşılması, düpedüz pragmatik politikaya sosyalizmin ve enternasyonalizmin kurban edilmesidir.

SBKP'nin "yeni düşünce biçimi" dünyanın yok olma tehlikesinde olduğu yaklaşımından yola çıkmıştı. Bu bir uygarlık krizidir ve devrimci mücadelenin günümüzde taşıdığı anlam, bu krizi aşmaktır. Üretimin toplumsallaşmasının ve desantralizasyonun boyutları, hem burjuvaziyi ve hem de proletaryayı farklılaştırmıştı onlara göre... Emek ile sermaye arasındaki çelişki de giderek çözülmekteydi; artık burjuvazinin militarist kesimleri ile bir çelişki söz konusu idi ki, militarizasyonun barış mücadesi yoluyla yalıtılmasının ve böylece etkisizleştirilmesinin de koşulları vardı.

SBKP'nin görmek istemediği gerçek, dünyanın % 70'inin durumu idi... Olayları ve ilişkileri kendi somut durumuna, politik tercihlerine göre açıklama çabası, yeni sömürgeciliğin de aşılabileceği iddiasını revizyonizm için ikna edici kılmıştır.

Ama hayatın gerçekleri farklıdır. Yeni sömürgelerin toplam borçları, bir trilyon doları aşmıştır. Emperyalizmin istikrarı, bu ülkelerin borçlarını ve faizlerini düzenli biçimde ödemelerine bağlıdır. Bu rakam durmadan yükselmekte, ödemek için halkların çektiği acı, durmadan artmaktadır. Proletaryanın farklılaştığı söylene dursun, bu ülkelerde haftada ortalama 45-46 saat çalışılmaktadır. Çalışanlar içinde kadın ve çocukların oranı yüksektir. Ve serbest üretim bölgelerinde üçte iki düzeyine kadar çıkmaktadır. Ücretler metropollerin ortalama yirmi kat altındadır. 1981 rakamlarıyla, dünyanın yüzde seksen ikisi, ürünlerin ancak yüzde otuzbeşini tüketmektedir. Üstelik bu ülkeler durmadan silahlandırılmaktadır. 1970 rakamları ile karşılaştırıldığında, günümüzde yeni sümürgelerin silahlanma harcamaları, yüzde ikiyüzün üzerindedir. Toplam bir milyar insan aşırı yoksul ve beşyüz milyon çalışma çağında insan da işsizdir.

Kısacası, emperyalizmle uzlaşma adına çizilen pembe tablolar, hayatın gerçeklerine uygun düşmemiştir. Gelişmişlik ve az gelişmişlik arasındaki uçurum kapanmak bir yana, giderek korkunç boyutlarda derinleşmektedir.

Böyle gelen, böyle mi gidecektir?

Kesinlikle HAYIR!..

Bu uçurum bir gün mutlaka kapanacak, sürecin yönelimi değişecek. Ancak bunun için emperyalizmin çözülmesi gerekmektedir. Emperyalizmin varlığı, dönüşümün en büyük engeli durumundadır. İnsanlığın geleceği, dünya halkları ile emperyalizmin çatışmasının sonucuna göre biçimlenecek, komünizme ancak emperyalizm çözüldükten sonra ulaşılacak, uygarlık krizi ancak o zaman aşılacak ve dünyanın kuzeyi ile güneyi arasındaki fark, ancak böylelikle kapanabilecektir.

Yenilgi, zafer

Yenilgi ve zafer!... Bu sözcüklerin tılsımı, bugün insanlığın, dünya emekçilerinin ve sosyalizmin en önemli problemidir. Sosyalizm değil ama, sosyalizmin ilk ve bir asıra yaklaşan deneyimi, yenilmiştir. Ayrıca, bu yenilgiden önceki onyıldan itibaren, dünyada sosyalizmin zaferine ilişkin bir örnek yaşanamamıştır.

Öte yandan, kapitalizm, yapay ve sanal bir biçimde şahlanmış, deyim yerindeyse allı pullu görünümü, lazer ışıkları ile süslenerek insanlığa sunulmuştur.

Dolayısıyla, bugün sosyalistlerin en büyük amaçlarından biri de, günlük mücadelelerinden başlamak üzere, yeni yenilgilerden kaçınmak, küçük ama sağlam adımlar atmak olmak zorundadır. İkinci olarak, reel sosyalizmin insanı neredeyse dışlayan pratiğinin mahkum edilmesi ve gerçek sosyalizmin yaşam bulmasının ilk koşullarından biri olarak, halk adına karar verme, halk adına davranma probleminin, daha ilk adımlardan itibaren aşılması, sosyalist demokrasinin ilkelerinde ödünsüz olunması gerekmektedir.

Bugün sosyalizmin yaşadığı sorunların en önemli nedenlerinden birisi de, uzun bir süredir, dünyanın ulusal kurtuluş hareketlerinin zaferlerine sahne olmaması, olamamasıdır dedik. Bu durum, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden bu yana, bu açıdan en uzun boşluktur ve uzlaşma teorilerini besleyen en önemli nedenlerin başında gelmektedir.

İstikrarının temelini halkları soyarak atan ve bunu sürekli kılan emperyalizmin, buna rağmen kendisi ile uzlaşan sosyalizm ile soğuk savaş içinde kalması, elbette anlamsız olurdu. Pekala, devrimci dalga yeniden canlanınca, emperyalizm yeni bir "afet"e tutulunca ne olacak?

Bu sürecin sonuçlarını toplumsal pratik gösterecek; daha doğrusu, süreçte yer alan devrimci güçlerin doğruları ve yanlışları belirleyecek. Sosyalizm güçlerinin doğrularının ağır basması, aynı zamanda sosyalizmin yeniden dünya çapında prestij kazanmasını, dünya halklarının tümünü rahatlatacak bir ivmeyi doğuracaktır. Enternasyonal değerler ve gelişmelerin taşıdığı küresel anlamlar, bugün her zamankinden çok daha büyüktür. "Globalleşme"nin öteki yüzü de, dünya halkları arasındaki ilişkidir. Böyle olmak zorundadır.

Öte yandan, reel sosyalist ülkelerin insanları, yıllarca toplumsal hizmetlerin üst düzeyde verildiği toplumların üyeleri olmuşlardı. Bugünkü süreçte bütün bunlardan yoksun "özgür" bireyler olarak işsizlikle, gelecek güvencesinden yoksunlukla, eğitim, sağlık, konut, ısınma ve diğer temel gereksinimlerden uzak yaşamakla tanıştılar. Bu durum, bir savunma mekanizmasını ve bellek işlerliğini de kaçınılmaz olarak beraberinde getirecektir.

Özellikle reel sosyalizmi yaşamış olan kuşaklar yok olmadan önce, sözkonusu ülkelerde yeniden sosyalizm arayışlarına girilmesi, kaçınılmazdır. Önemli olan, bu arayışların özlem ve istek düzeyinde kalmaması, örgütlü, sistemli bir güç haline dönüşebilmesidir. Aksi halde çok fazla bir anlam taşıma şansına sahip değildir.

Sözünü ettiğimiz kuşakların fiziken yok olmalarından sonra ise, yeniden sosyalizm arayışlarının bu ülkelerde çok daha fazla gecikeceğini, bugün emperyalizm de tahlil edebilmekte ve sürecin bu dengesiz haliyle devam etmesi için gereken bütün çabayı, milyonlarca dolar akıtmak pahasına sürdürmeye çalışmaktadır.

Ne var ki; durum sadece yitirilmiş birtakım haklar ve güvenceler için "Stalin nostaljisi" düzeyinde kalmaz, kalamaz.

Bu tür değerlendirmelerin romantizmi, yaşamın realitesiyle bağdaşmaz...

Emperyalizmin bugünkü göreceli huzuru, kimseyi yanıltmamalıdır.

O, kendi çelişkileri içinde boğulmaya mahkum bir halklar zehiridir.

Sosyalizm, bir yönetim biçimi, bir başka üretim ilişkileri sistemi değildir.

Sosyalizm kurtuluştur.

Sosyalizm, dünya halklarının yaşamı tanıması, yaşama kavuşması, özgürleşmesi, özgürleştirmesidir.

Sosyalizm, dünya halklarının mutluluğunun resmidir.

Ve halklar, bu resmi mutlaka çizecek, mutlaka!..

Bunun başka yolu yok!..

ZAFERE KADAR SAVAŞ!..

YAŞASIN SOSYALİZM!..

1980'lerin sonunda başlanıp 1990'ların başında tamamlanan bu çalışma, daha önce 1997-98 arasında çıkan Barikat Aylık Sosyalist Dergi'de yayınlanmıştı. Bu kapsamlı araştırmayı bu kez tam metin olarak sunmayı bütünlüklü bir okuma açısından yararlı buluyoruz.

www.THKP-C.com